

Motstand og Samfunnsendring

En casestudie av motstanden mot
Blikkvalseverkets nedleggelse og dens kritiske
potensial.

Isak Lekve

Masteroppgave

Høsten 2011

Sosiologisk institutt, Universitetet i Bergen

Sammendrag:

Oppgaven tar utgangspunkt i historisk-sosiologisk metode, og har forsøkt å levere et bidrag til forståelsen av forholdet mellom arbeiderklassens motstand og potensialet for samfunnsendring. Dette har den gjort gjennom å ta for seg den motstanden som oppstod i forbindelse med nedleggelsen av Blikkvalseverket på Laksevåg. Gjennom en historisk-sosiologisk modell for kollektiv handling som hovedsakelig er utviklet av Charles Tilly, har oppgaven så gjennomgått alle de vesentlige momentene for å forstå grunnlaget for kollektiv handling. Dette inkluderer spørsmålet om hvem som handlet, om hvilken kamporganisasjon de hadde, om hvilken situasjon de handlet i forbindelse med, om mobiliseringen og mobiliseringsnivået og om selve de kollektive handlingene selv – hvordan de ble planlagt og gjennomført.

Det er tydelig at selve situasjonen handlingene foregår i er betydelig her er viktigere enn modellen for kollektiv handling tar hensyn til, og det blir derfor et kjernepunkt i den empiriske presentasjonen å kartlegge denne detaljert slik av vi er kan forstå alle deler av prosessen. Videre, så forsøker oppgaven å presentere motstanden gjennom å detaljert gå gjennom hele hendelsesforløpet frem mot nedleggelsen. Her blir aktørene selv satt i sentrum for studien ved at jeg så godt det lar seg gjøre presenterer deres opplevelse av Blikkvalseverkets siste leveår. Slik forteller oppgaven også en *historie* og det har vært en ambisjon å forsøke å skape et narrativ om Blikkvalseverket som også kan leses uten de mer teoretiske implikasjonene.

Videre tar oppgaven for seg aktørenes egen forståelse av motstandshandlingene, og tolker noen av dem som en implisitt kritikk av det systemet de handler mot. Gjennom å undersøke aktørenes syn på rettferdighet, sporer jeg slik motivasjonen for handlingen, men finner også kimen til en mer grunnleggende kritikk av både demokratiet, kapitalismen og det rådende samfunnet.

På bakgrunn av disse konkrete og empirinære undersøkelsene av motstanden og samfunnskritikken, forsøker jeg å gjennomføre en aktørorientert, empirinær analyse av hvordan vi kan forstå potensialet for samfunnsendring på bakgrunn av kollektiv handling generelt, og arbeiderklassens motstand spesielt, og det er generelt en tråd gjennom oppgaven å forsøke å knytte en bro mellom forståelsen av samfunnsendringer og en aktørorientert sosiologi. Det konkluderes med at både organisasjonsgrad, mobiliseringsnivå og motivasjon holdt et nivå som skulle tilsi at handlingene var sterke, men at den konkrete situasjonen holdt potensialet i motstanden igjen, og anbefaler slik videre forskning på kampene i arbeidet, men at det kan være enda mer interessant å studere en situasjon hvor maktforholdet er jevnere enn

ved en nedleggelsesprosess hvor den ene parten allerede har sagt fra at den ikke lengre trenger den andre. Samtidig fremheves det at den kritikken som oppstod nok er mindre radikal enn språkbruken skulle tyde på, men at den i en situasjon hvor arbeiderne hadde hatt større sjanse for å lykkes, og slik hadde kjempet lengre, kunne vokst seg både mer artikulert og sentral, og potensielt dannet grunnlaget for klassesdannelse og klassekamp, og det konkluderes da at det sentrale problemet om forholdet mellom arbeiderklassens kamp og potensialet for samfunnsendring, fremdeles er et åpent spørsmål som krever mer forskning for å besvares skikkelig. Det antydes dog at en internasjonalisering av arbeiderklassens kamp kan være et mulig virkemiddel for å svare på de institusjonelle utfordringene arbeiderklassen har møtt de siste tretti årene, og anbefaler både mer forskning og handling i denne retning.

Antall ord: 43 109

In our day, everything seems pregnant with its contrary: Machinery, gifted with the wonderful power of shortening and fructifying human labour, we behold starving and overworking it. The new-fangled sources of wealth, by some strange weird spell, are turned into sources of want. The victories of art seem bought by the loss of character. At the same pace that mankind masters nature, man seems to become enslaved to other men or to his own infamy. Even the pure light of science seems unable to shine but on the dark background of ignorance. All our invention and progress seem to result in endowing material forces with intellectual life, and in stultifying human life into a material force. This antagonism between modern industry and science on the one hand, modern misery and dissolution on the other hand; this antagonism between the productive powers and the social relations of our epoch is a fact, palpable, overwhelming, and not to be controverted.

Karl Marx, tale til årsdagen for *The People's Paper* 19/4-1856

Forord

Det er vemodig, men det er på tide å sette punktum. Ute har det lysnet, og om bare noen minutter vil den kunnskapens reise jeg har deltatt på i over åtte år være historie. Den gangen var Attac fremdeles en kraft på høyden, Georg Johannesen var en høyst levende lokal legende, og jeg var en ung gutt på vei til å realisere min drøm om å studere historie. Siden har jaget etter kunnskap tatt meg til Paris og Bologna, og til samfunnsvitenskapelig fakultet og et forsøk på å forklare historisk utvikling. På historisk institutt handlet det om fortellinger. Fortellingen om hva som hadde hendt – og få forsøk på å *forklare* utviklingen. Riktignok fantes der unntak som antikkprofessor Meyer som klarte å gi oss en forståelse av antikkens nyanser gjennom antropologisk metode, men hovedsakelig var ambisjonsnivået lavt – og da jeg ikke fikk lov til å benytte meg av Weber sin religionssosiologi på en bacheloroppgave om den tidlig moderne tidsalder (som i ettertid sikkert var like greit) – så flyktet jeg med Philip Abrams til Sosiologisk Institutt i Rosenbergs-gaten – hvor jeg har hatt min tilhørighet siden høsten 2006.

Å skrive master har sannsynligvis vært den største utfordringen i mitt liv, og det har ofte følt som å være forlatt i en labyrint uten den røde tråden som Ariadne ga Thesevs for å finne veien ut igjen. Imidlertid har det vist seg å også være en annen vei ut av labyrinten, som dens byggmester Daidalos så godt viste: Rett opp – mot himmelen! Utfordringen ble imidlertid å unngå å lide samme skjebne som Daidalos' sønn Ikaros – som på sin flukt fra Labyrinten fløy for nærme solen og styrtet i havet da voksen vingene hans var festet med smeltet. Ikaros fikk riktignok et hav oppkalt etter seg, men forhåpentligvis har jeg unngått å lide samme skjebne. Det er i så fall takket være alle de andre menneskene som har hjulpet meg videre når voksen har nærmet seg smeltepunktet. Først og fremst må jeg takke min familie, mamma og pappa og Sverre for at dere har stilt opp med barnepass og annen hjelp når tiden har vært knapp (slik den ofte har vært). Av samme grunn må jeg få takke Anders og Birgitte, Kari og Thor og selvsagt Susanne som har tilpasset hverdagen sin slik at dette har blitt mulig. Videre vil jeg takke Vebjørn for at han alltid er så treg med liberalismen, Odin for mang en kaffepause, og Thomas – alle for å bidratt hver på sin måte til at jeg fikk tatt tankene bort fra oppgaven. I forlengelsen av dette må jeg også få takke alle de som har vært innom Sofie Lindstrøms Hus i min tid her – selv om min deltakelse i sosiale aktiviteter har vært omvendt proporsjonal med antall tid jeg har brukt her, så har jeg satt pris på å se dere, smile til dere, slå av en prat – og snylte litt kaffe.

Sist må jeg få takke alle informantene mine og NSD for at de har gjort oppgaven mulig. Aller, aller mest takk må dog min veileder Ole Johnny få. Jeg har nok ikke vært en spesielt enkel student å veilede med et liv som utviklet seg raskere enn både jeg og noen andre hadde forventet, og med en uvane til å bryte avtaler oftere enn de holdes. Likevel har Ole Johnny alltid vært positiv, til prosjektet som sådan, men også til det han endelig har fått lese når jeg en sjelden gang har klart å produsere noe å sende inn. Samtidig har han vist en enorm forståelse for at mitt privatliv har gått i berg- og dalbane de siste to årene med en tålmodighet som jeg tror få andre ville vært meg til gode, og selvsagt også gjort sine faglige oppgaver utmerket gjennom å lede meg til interessant litteratur og komme med fornuftige innspill.

Aller sist må jeg også få nevne Caspar. Kanskje du en gang leser dette. I så fall finner du det sikkert interessant at du har vært meg til mange bekymringer, og at denne oppgaven nok har blitt utsatt opptil flere ganger på grunn av deg. Men du skal vite at den tiden vi har fått tilbragt sammen har vært verdt det.

Innholdsfortegnelse

FORORD.....	5
KAPITTEL 1 – INNLEDNING.....	8
1.1 TEMA: ARBEID OG SAMFUNNSENDRING.....	8
1.2 FORMÅL OG PROBLEMSTILLING:	10
1.3 CASE: CORUS PACKAGING PLUS NORWAY.....	11
1.4 OPPGAVENS GANG.....	11
KAPITTEL 2 – PROBLEMSTILLING, KONTEKST OG TEORETISK RAMMEVERK.....	13
2.1 ET HISTORISK-SOSIOLOGISK PERSPEKTIV.....	14
2.2 KLASSE OG KLASSEKAMP.....	18
2.3 EN MODELL FOR KOLLEKTIV HANDLING.....	23
2.4 MOTIVASJON FOR HANDLING.....	31
2.5 OPPSUMMERING.....	34
KAPITTEL 3 – METODE OG FORSKNINGSDESIGN.....	36
3.1 EN HISTORISK-SOSIOLOGISK CASESTUDIE.....	37
3.1.1 Hva er et case?.....	38
3.1.2 Blikkvalseverket på Laksevåg – og hva det kan lære oss	39
3.2 GJENNOMFØRING AV FORSKNINGSPROSESSEN.....	40
3.2.1 Utvalg og tilgang.....	41
3.2.2 Forberedelser til intervjuene	41
3.2.3 Gjennomføring av intervjuene.....	42
3.2.4 Etterbehandling av intervjuene.....	43
3.3 TOLKNING OG ANALYSE – NOEN METODISKE BETRAKTNINGER.....	43
3.3.1 Generaliserbarhet, reliabilitet og validitet.....	44
3.4 NOEN FORSKNINGSETISKE UTFORDRINGER.....	46
KAPITTEL 4 – KOLLEKTIV HANDLING: ORGANISASJON, SITUASJON, MOBILISERING.....	49
4.1 BLIKKVALSEVERKET PÅ LAKSEVÅG.....	49
4.1.1 Kort oversikt over historien.....	49
4.1.2 Mine informanter.....	51
4.1.3 De ansatte på verket.....	53
4.2 MOBILISERING OG MOTSTAND.....	56
4.2.1 En kamporganisasjon.....	56

4.2.2	<i>Fra rykte til realitet: Krisen oppstår</i>	59
4.2.3	<i>Mobilisering: Mot felles problemforståelse og handling</i>	64
4.2.4	<i>Motstand: Hvilke virkemidler tok arbeiderne i bruk</i>	68
4.2.5	<i>Nedleggelsen – var det virkelig et nederlag?</i>	76
KAPITTEL 5 – MOTSTANDENS MOTIVASJON OG POTENSIAL		80
5.1	MOTIVASJON FOR HANDLING: RETTFERDIGHET OG KRITIKK	80
5.1.1	<i>Rettferdighet – et spørsmål om allmengjøring</i>	81
5.1.2	<i>Kritikk</i>	89
5.2	EN KRITISK HENDELSE – OG ET UFORLØST POTENSIAL?	91
5.2.1	<i>Hvorfor lyktes de ikke?</i>	92
5.2.2	<i>Repertoar og potensialet for effektiv motstand</i>	92
KAPITTEL 6 – MOT EN SOSIOLOGI OM ARBEID OG SAMFUNNSENDRING		98
6.1	KOLLEKTIV HANDLING OG POTENSIALET FOR SAMFUNNSENDRING	98
6.2	STUDIENS GRENSER – OG VIDERE MULIGHETER	101
6.2.1	<i>Fra Tahrir til Wall Street – og tilbake til Laksevåg</i>	102
6.2.2	<i>Videre Forskning</i>	103
LITTERATURLISTE		104
VEDLEGG		113

1 Introduksjon

Hele samfunnets historie fram til nå er historien om klassekamper.

Fri mann og slave, patrisier og plebeier, baron og livegen, laugsborger og svenn – kort sagt, undertrykkere og undertrykte har stått i stadig motsetning til hverandre, har ført en uavbrutt snart skjult, snart åpen kamp, en kamp som hver gang endte med en revolusjonær omdannelse av hele samfunnet eller med de kjempende klassers felles undergang. (Marx & Engels 2003 s. 10)

Det året Karl Marx og Friedrich Engels publiserte disse ord var det året demningen brast i Europa. Det var det året da folkene reiste seg fra Belgia til Valakia og fra Danmark til Sicilia. Det var det året da ånden fra Wienerkongressen endelig ble beseiret, det året håpet om demokrati våknet igjen med Frankrikes Andre Republikk, og det året Metternichs tragiske drøm om et evig og uforanderlig konservativt Europa endelig ble knust. Ikke rart Marx og Engels innledet sitt manifest med å beskrive tidens underliggende urolighet som et spøkelse på vei over Europa. Våren 1848 har blitt kalt Folkenes Vår, og det vil mot dette bakteppet ikke synes så rart å trekke de slutninger som sitatet ovenfor er et uttrykk for: at samfunnets historie er historien om klassekamper. I det samfunnet Marx beskrev som sin samtids samfunn – det *kapitalistiske* samfunn - var det Borgeren som stod mot Proletaren, den eiendomsløse arbeideren som med sin doble frihet var fri til å velge arbeid hvor han ville, men også *fri* for midlene til å anvende sin egen arbeidskraft og slik bundet til et *ufritt* arbeid under kapitalisten hvor både kreativitet og mulighet til utfoldelse gjennom arbeidets egenverdi ville bli kompromittert på bekostning av et stadig jag etter produktivitetsøkning og økende konkurranse om merverdien. Fremmedgjøringen av arbeidet, og tesen om arbeidernes stadig forverrede situasjon, ville imidlertid føre til at kapitalismen selv kom til å produsere ”sine egne banemenn” (ibid. s. 29) ved at den tvang frem motstand og opprør fra en stadig bedre organisert *arbeiderklasse*, som, ”uten noe mer enn sine lenker å miste” (ibid. s. 66) skulle ta samfunnets skjebne i sine hender, og gjennomføre en samfunnsendrende omveltning nedenfra som ville munne ut i et kvalitativt nytt samfunn: sosialismen.

1.1 Tema: Arbeid og samfunnsendring

Uavhengig av hva man måtte mene om de velkjente analysene som lå bak argumentet om kapitalismens uunngåelige nederlag, så er det et faktum at arbeiderklassen aldri fullførte sin historiske misjon slik Marx hadde tenkt det. Revolusjonsgnisten fra 1848 brente ut, det kommunistiske spøkelset, i hvert fall i vest, forble et skrømt, mens arbeiderklassen sluttet i det

store og det hele opp om grunntrekkene i kapitalismen i de fleste land. Samtidig som det når revolusjoner har hendt, stort sett har hendt i land med betingelser fjernt fra de Marx utledet sine prediksjoner i fra, og de har også som oftest tatt en annen karakter enn det en skulle vente. Slik har vi fått en rekke sosiologiske arbeider, med typiske titler som «Whatever happened to the proletariat: An historic mission unfulfilled» (Lipset 1981) som retter oppmerksomheten mot dette misforholdet mellom tesens voldsomme lovnader og realitetens dystre resultater.

Marx fikk imidlertid rett i at arbeiderne på grunn av svakhetene i kapitalismen i større og større grad kom til å organisere seg og forsøke å prege samfunnsutviklingen, og store deler av det blandingsøkonomiske systemet som ble bygget ut i Vest-Europa utover i det 20de århundre, har blitt forstått som hovedsakelig kjempet frem av en stadig sterkere og mer selvbevisst arbeiderbevegelse gjennom både faglig og politisk kamp (Seip 1981, Offe 1984, Olstad 1991, Dølvik & Stokke 1999, Esping-Andersen 2000, Falkum 2008, Wahl 2009, Bratberg et al. 2011). Tilsvarende har det som noen ville kalt en stagnasjon, andre en svekkelse i utbyggingen av dette blandingsøkonomiske systemet siden 70-tallet, gitt næring til en rekke såkalte samtidsdiagnoser (Frisvold og Leiulfstrud 2003), hvor det har vært en tendens til å sette fremveksten av et «nytt» samfunn i sammenheng nettopp med en svekkelse av arbeiderklassen som samfunnsmessig maktfaktor. Disse «nye» samfunnene har gjerne karakter av å være fleksible og individualiserte (Giddens 1991, Beck 2000, Bauman 2001), kunnskaps-, informasjons-, service- og nettverkspreget heller enn baserte på manuelt arbeid, fordisme og industri (Bell 1973, Lash og Urry 1987), og grunnlaget for arbeiderklassens indre solidaritet og muligheter til å påvirke samfunnet gjennom kollektiv handling blir dermed forstått som svekket. Den tyske sosiologen Claus Offe (1985) valgte på bakgrunn av dette å stille spørsmålsteget ved om arbeid fremdeles var en sosiologisk nøkkelkategori, og på norsk har vi fått typiske titler som «Velferdsstatens vekst- og fall?» (Wahl 2009) som nettopp setter fokus på sammenhengen mellom utviklingen av samfunnet og arbeiderklassens svekkede makt, mens Finn Olstad skrev i «Arbeiderklassens vekst og fall» illustrerende nok at «Et nytt samfunn tok form, der motsetningene mellom arbeid og kapital ble avløst av andre skillelinjer og nye spenninger.» (Olstad 1991: 177) Min oppgave her er ikke å vurdere hvorvidt disse diagnosene og deres konsekvenser for arbeidslivet stemmer, men ved å lede oppmerksomhet hit, virker det tydelig at selv om samfunnets historie nok ikke *bare* er historien om klassekamper, så er denne tette koblingen mellom utviklingen av kapitalismen og arbeiderklassens vekst og senere svekkelse, en påpeking av hvor viktig det er å holde fast på

i hvert fall en innsikt fra Marx: Den tydelige sammenhengen mellom arbeid og samfunnsendring.

1.2 Formål og problemstilling: Arbeiderklassens motstand og potensialet for samfunnsendring

Dag Østerberg skrev en gang at «sosiologiens emne, helt allment sagt, er enhet og motsetning mellom oss mennesker.» (Østerberg 1990:8). I så fall føler jeg meg rimelig trygg på at denne masteroppgaven vil gå inn i kjernen av den sosiologiske virksomhet. Organiseringen av arbeidet, og den enhet og motsetning som dannes på bakgrunn av dette, er nemlig nettopp utgangspunktet for den foreliggende masteroppgaven i sosiologi, og det overordnede kjernes spørsmålet som leder oppgaven til sine mer spesifikke problemstillinger er hvor det ble av denne motstanden som Marx mente at kapitalismen gikk svanger med (Marx 1856). Jeg kan åpenbart ikke gi hverken et fullstendig eller en gang et delvis svar på det innenfor rammene av dette prosjektet, men jeg vil i det følgende forsøke å gi et lite bidrag til forskningen rundt den norske arbeiderklassens rolle i kapitalismens utvikling. Mer presist så vil jeg reise problemstillingen om hva som betinger motstand nedenfra i dagens norske arbeidsliv, og jeg har for å svare på dette valgt å gjennomføre en detaljert historisk-sosiologisk rekonstruksjon av nedleggelsen til en norsk industribedrift og hvordan arbeiderne mobiliserte motstand og gjennomførte aksjoner for å hindre denne. Videre har jeg ved å trekke veksler på historisk-sosiologiske arbeider om mobilisering og kollektiv handling særlig fra Charles Tilly (1978) og Knut Kjeldstadli (2007), og ved hjelp av rettferdiggjøringssteori spesielt fra Luc Boltanski og Laurent Thévenot (2006) forsøkt å legge en modell for kollektiv handling som også tar hensyn til hvordan aktørene selv rettferdiggjør sine handlinger, og vi kan oppsummere det i følgende tre problemstillinger:

- 1) Hva er grunnlaget for aksjoner nedenfra og hvordan oppstår motstand ved nedleggelsen av en konkret norsk industribedrift?
- 2) Hvordan forstår og rettferdiggjør aktørene selv disse handlingene? Og hvilken kritikk oppstår som følge av det?
- 3) Hvordan kan vi på bakgrunn av disse kollektive handlingene og deres rettferdiggjøring og kritiske potensial forstå sammenhengen mellom arbeiderklassens motstand og potensialet for samfunnsendring?

1.3 Case: Corus Packaging Plus Norway. Eller Blikkvalseverket på Laksevåg

For å belyse de problemstillingene jeg skisserte ovenfor, har jeg valgt å ta utgangspunkt i et case av en industribedrift hvor det har oppstått det som Boltanski og Thévenot kaller et *kritisk øyeblikk* (1999). En slik situasjon vil typisk være preget av at aktørene må reflektere på nytt over sin posisjon og hvordan de rettferdiggjør sine handlinger. Her kunne jeg nok brukt flere ulike scenarioer, men valgte å bruke en nedleggelsesprosess, da dette potensielt fører til en total omveltning av livene til de som mister arbeidet, og dermed typisk vekker sterke følelser og slik ofte fører til *kritikk* både i form av konkrete motstandsaksjoner, men også i form av mer subtile endringer i de berørtes tankemåter om både abstrakte begreper som rettferdighet og om organiseringen av arbeid og samfunn mer generelt. På bakgrunn av praktiske hensyn som nærhet i tid og sted, men også fordi jeg hadde det friskt i minne etter flere medieoppslag, så valgte jeg å bruke nedleggelsen av Corus Packaging Plus Norway, bedre kjent som Blikkvalseverket på Laksevåg, som mitt case. Blikkvalseverket var en industribedrift med en lang historie, en sterk lokal identitet og organisering, en tidligere statlig bedrift, og tradisjoner for både nedleggelsestrusler og arbeiderkamp. Den hadde også en viss størrelse, og flertallet av deres ansatte må i så godt som alle forståelser av ordet arbeiderklasse kunne forstås som en del av denne. Viktigst var likevel at jeg viste at nedleggelsen nettopp hadde skapt sterke følelser, engasjement fra politikere, paroler på 1. mai, og også et demonstrasjonstog ut mot bedriften for å forsøke å redde den, og på bakgrunn av alle disse faktorene anså jeg det som et godt case for min problemstilling. Den konkrete måten jeg vil undersøkte nedleggelsen på, var først og fremst gjennom samtaler med en del av de involverte personene, men også litt gjennom bruk av media.

1.4 Oppgavens gang

For å besvare problemstillingen på en adekvat måte, finner jeg det hensiktsmessig å starte med et kapittel hvor jeg redegjør for den sosiologiske tradisjoner oppgaven forsøker å skrive seg inn i og hvilke teoretisk rammeverk som vil hjelpe meg til å komme frem til de svarene jeg søker. Her vil jeg både utdype en del av det jeg så vidt har nevnt i innledningen, legge frem den forståelsen av en del sentrale begreper som vil bli lagt til grunn i denne oppgaven, og presentere kort noen teoritradisjoner som jeg tror det kan være fruktbart å knytte opp mot problematikken. Videre vil jeg i kapittel 3 gjøre rede for det konkrete forskningsdesignet jeg har brukt og beskrive gangen i min egen datainnsamling, mens kapittel 4 presenterer de empiriske funnene gjennom en detaljert historisk-sosiologisk rekonstruksjon av både

nedleggelsen og motstanden. I kapittel 5 vil jeg så fremlegge en mer teoretisk innfallsvinkel til empirien hvor jeg forsøker å besvare oppgavens hovedproblemstillinger om hvordan arbeiderne forklarer sine handlinger og hvorfor det ikke er mer motstand. Sist, runder jeg av oppgaven i kapittel 6 med en oppsummering og noen konkluderende bemerkninger, og forsøker å skissere opp en vei videre for forskningen om arbeid og samfunnsendring.

2 Problemstilling, kontekst og teoretisk rammeverk

Da det permanente fotografiet ble oppfunnet og etter hvert fikk sitt gjennombrudd midt på 1800-tallet, var det flere som spurte seg om billedkunstnere fra nå av ville bli overflødige, og da tidenes talenter som Édouard Manet og Claude Monet valgte å ta kunsten i retning av mer spontane penselstrøk, sterkere kontrast i fargebruken og med spesielt fokus på lyset, ble det – som mye nytt gjerne blir – forkastet av de tradisjonelle forvalterne av kunsten. Spesielt berømt er kanskje hvordan Manet i 1863 ble avvist av Salon de Peinture et de Sculpture, og måtte stille ut i den nyåpnede Salon des Refusés. Som et forsvar for Manet og den nye kunsten som enda ikke var blitt døpt impresjonistisk, skrev Emile Zola innsiktsfullt at «et kunstverk er et stykke virkelighet sett gjennom et temperament» (1866)¹, og jeg har mange ganger tatt meg i å tenke at noe ganske likt er tilfellet for den moderne samfunnsforsker. Leopold von Ranke og Auguste Comte – beskrevet som henholdsvis historiefagets og sosiologiens fedre, er knyttet til en forståelse av vitenskap hvor empirien nærmest skulle «tale for seg selv», og Von Ranke uttalte slik at historikere skulle finne fortiden «wie es eigentlich gewesen» (Kjeldstadli 2003: 59). Både Von Ranke og Comte mente at samfunnsvitenskapene skulle holde seg borte fra filosofisk spekulasjon, og det var gjennom sistnevntes tese om at vitenskapen skulle utledes av de «positive» fakta (Ritzer 2003: 16), som slik har gitt opphav til begrepet om positivisme. Dette er en forståelse av vitenskapen som minner om den forståelsen av billedkunsten som også var vanlig før impresjonismen, nemlig at kunsten eller vitenskapen skulle speile virkeligheten på en mest mulig eksakt måte uten innblanding fra artistene eller forskerne, men både i kunst og vitenskap fremstår dette i dag som et naivt ideal, og Comte selv må vel også med blant annet sin lov om tre stadier, ha sies å ha gått langt forbi en slik forståelse. Det som preget både Comte og hans etterfølgere innen sosiologien, var at de søkte kunnskap om virkeligheten ikke bare gjennom ren iakttagelse, men også gjennom å reflektere, knytte sammenhenger og utvikle begreper, kort sagt, gjennom å utvikle og anvende det vi i dag kaller for *teori*.

Ved å anvende bestemte teorier for å forstå virkeligheten, åpner vi opp muligheten for å se den med nye blikk og nå innsikter som vi ikke nødvendigvis ville nådd om vi hadde valgt andre innfallsvinkler, samtidig som det også er avgjørende for hvilke type spørsmål vi stiller og dermed hvilke type svar vi får. Noe ganske likt var det Weber (2002: 199) påpekte med sitt begrep om idealtyper, som han beskrev som «en *tankemessig* betoning av bestemte trekk ved

¹ «Une œuvre d'art est un coin de la création vu à travers un tempérament.» Bokstavelig skriver han altså ikke virkeligheten, men skaperverket, og det har derfor ofte også blitt oversatt med «natur» (for eksempel i Norborg 1986: 175).

virkeligheten» og hvor målet for samfunnsforskeren nettopp var «å fastslå i *hvert enkelt tilfelle* hvor nært eller fjernt dette idealbilde står virkeligheten.» (Weber 2002: 200) Et av poengene med begrepet var altså å abstrahere bestemte trekk ved virkeligheten som vi igjen brukte til å analysere den gjennom. Slik ville svarene vi fikk påvirkes av idealtypen, samtidig som en gjennom empiriske undersøkelser ville bli i stand til å utvikle stadig mer nøyaktige og treffsikre idealtyper – som igjen virkeligheten kunne sees igjennom. Fernand Braudel (1980: 45) formulerte det som at «research is a question of endlessly proceeding from the social reality to the model, and then back again, and so on, in a series of readjustments and patiently renewed trips» Det oppstår altså en vekselvirkning mellom empiri og teori som sosiologien er særlig preget av, og spørsmålet om hvilket temperament en skal forstå verden gjennom – hvilket teoretisk rammeverk en skal støtte seg på – blir spesielt avgjørende for enhver sosiologisk analyse.

I det foreliggende kapittelet skal jeg presentere de teoritradisjonene som danner kontekst for denne oppgaven, og jeg skal benytte meg av disse til å argumentere nærmere for hvorfor jeg anser det som relevant å søke svar på nettopp de spørsmålene som oppgaven søker svar på – og hvorfor jeg har valgt denne bestemte fremgangsmåten for å søke disse svarene. Videre vil jeg presentere de teoriene som mer direkte benyttes i selve analysen av det empiriske materialet. Kapittelet vil derfor først ta for seg mitt generelle historisk-sosiologiske utgangspunkt (2.1) og presentere noen ulike forståelser av klasse-begrepet og hvilken type forståelse som vil ligge til grunn for denne oppgaven (2.2). Slik vil jeg forhåpentligvis ha klargjort en del av grunnlaget for å knytte sammen arbeid og samfunnsendring, og jeg vil fortsette gjennomgangen med å legge frem en modell for hvordan vi kan forstå kollektiv handling (2.3), før jeg tar for meg et spesielt aspekt av denne modellen, nemlig forståelsen av aktørenes handlingsmotivasjon, og hvordan denne kan føre til samfunnskritikk (2.4). Avslutningsvis vil jeg oppsummere og peke på noen begrensninger ved modellen, og kort peke ut veien videre. (2.5).

2.1 Et historisk-sosiologisk perspektiv

De to vitenskapene som ble stiftet mot midten av 1800-tallet – historien og sosiologien - endte – til tross for at begge fedre i utgangspunktet formulerte lignende idéer delvis i opposisjon til datidens dominerende hegelianisme – med å ta radikalt ulike veier i det følgende århundret. Sosiologien ble som jeg var inne på ovenfor, en vitenskap sterkt preget av teoriutvikling, og mange sentrale sosiologer gjorde enten svært lite eller overhodet ikke noe empirisk arbeid. Samtidig gikk historien etter von Ranke, *historisismen*, i stikk motsatt retning, og her forble

idealet at historikeren skulle la fortiden tale uten å dømme den eller blande inn overgripende grand theories. Snarere ble idealet narrativ metode hvor historikeren skulle fortelle hva som hendte som om de fortalte en fortelling. Det tar imidlertid ikke mye lefling med historie før en begynner å spørre spørsmål om *hvorfor* ting hendte på en måte fremfor en annen, og når man som historiker forsøker å *forklare* årsakssammenhenger, skal det godt gjøres ikke å la narrativet gå i mer samfunnsvitenskapelig retning. Philip Abrams (1982) gir et spesielt godt eksempel for å vise hvorfor all historieskriving egentlig benytter seg av teori ved å ta for seg verket *Reformation Europe, 1517-1559* (1963) av Geoffrey Elton.² Til tross for Eltons intensjon om å gjenfortelle det som faktisk hendte, så viser Abrams hvordan de forklaringene Elton benytter seg av likefult *er* teori. Riktignok bruker han ikke teoretiske begreper som «trends, forces and factors» men han er “quite happy with connections, conditions and causes» (Abrams 1982: 306). Han bruker altså bare andre ord på de teoriene han benytter seg av, og ifølge Abrams så blir den viktigste konsekvensen av denne fremgangsmåten:

The function of narrative in this enterprise is to carry (...) those bits of the argument the author does not choose to make available for direct critical examination on the part of his readers. (...) luring the reader into accepting the author's preferred interpretation simply as a happening. It enables him both to obscure the degree to which he is theorizing and to pursue the validation of his theory in a peculiarly, and to my mind improperly, privileged way, undistracted by the need to justify his own criteria of interpretation or proof. (Abrams 1982: 307)

En ren narrativ historieskriving får med andre ord valget mellom enten å senke ambisjonene til hendelsesoppramsing, eller, om den søker å forklare, så blir den reelle konsekvensen av teoriløshet i virkeligheten at de teoretiske perspektivene som brukes ikke blir eksplisitt uttrykt – og det gjør slik både at avsender slipper å begrunne sine valg av de teoriene som implisitt er brukt, og at det blir vanskeligere for leseren å vurdere innholdet i analysene.

Dette er imidlertid bare den svake varianten av argumentet, for som jeg selv nevnte ovenfor, og som både Abrams (1982) og Kjeldstadli (2003) tar opp, så er imidlertid også hvilke type spørsmål, og dermed hvilke type svar vi får, i stor grad preget av våre teoretiske briller, noe som synliggjør at også den rene narrative historie ganske enkelt i sine valg rundt *hva* som fortelles, benytter seg av uartikulert teori:

² Geoffrey Elton var en konservativ historiker som var opptatt av å fortelle «hva som hadde hendt» og som med sin *The Practice of History* (1967) hadde argumentert kraftig mot å inkludere særlig sosioøkonomiske faktorer og andre samfunnsvitenskapelige perspektiver i historieskriving.

Even before we start reading the text itself, «happening» has been thoroughly designed for us by the mere title of the work. (...) In effect fundamental analytical questions have already been both asked and answered. (...) The period itself is defined by a choice of events (...) which are significant, or at least decisively significant, only in terms of the author's prior decision about the significance of the period. (Abrams 1982: 307)

Immanuel Wallerstein (1974), som er en annen forsker som har behandlet 1500-tallet, valgte å fokusere på den tidlige akkumulering av kapital og bakgrunnen for dette, noe som viser at allerede før vi åpner Eltons bok om reformasjonen på 1500-tallet, så er viktige teoretiske spørsmål stilt og besvart, uten at leseren får se hvordan avgjørelsene blir tatt. Kort sagt, historieskriving ikke bare bør bruke teori, den bruker det allerede, men det bør synliggjøres mer, og selv om ikke sosiologer har noe som helst monopol på utvikling av samfunnsvitenskapelig teori, så er det vel knapt tvil om at det er utviklet ekstremt mange fruktbare tradisjoner innen sosiologien – og at noe av den fruktbarheten også skulle kunne overføres til historie.³ En lignende kritikk av historievitenskapens dominerende historisme har åpenbart blitt gjort også flere ganger tidligere, og selv noen av Webers klassiske *Methodenstreit*-skrifter, som for eksempel hans andre svar til historiker Eduard Meyer (Weber: 1999: 91ff) kan leses på en slik måte, og også utviklingen av Fernand Braudels begrepsapparat med *l'histoire événementielle*, *conjuncture* og *la longue durée* (Braudel 1980) kan forstås som en slik kritikk, og sånn sett så forsøkte begge de to å gjøre historien mer teoretisk eller sosiologisk.

Men hva så med sosiologi? Vel, sosiologien står i dag definitivt sterkt både empirisk og teoretisk, så tilsynelatende er ikke behovet for en mer historisk sosiologi like prekært som den tradisjonelle historievitenskapens behov for mer sosiologi. Sosiologien handler om forholdet mellom mennesker og samfunn, om enheten og motsetningen mellom mennesker, og om struktureringen av disse forholdene, og nettopp strukturering er et nøkkelord her, for det påpeker historisiteten til de institusjonene vi er vant til å studere. Dermed er det vel knapt tilfeldig at de viktigste sosiologiske bidragene, de som i dag kalles «klassiske», alle på ulike måter tok for seg nettopp *transformeringen* til det moderne samfunnet og dets konsekvenser. Dette ble det sentrale problemet, enten det ble beskrevet som klassekamp og fremmedgjøring hos Marx, arbeidsdeling og anomi hos Durkheim eller rasjonalisering og jernbur hos Weber,

³ Når det er sagt, selv har jeg selv bare sporadisk kjennskap til historieskriving slik den foregår i dag gjennom et grunnfagsstudium, så dette bør leses mer som mitt forsøk på å legge frem et ideal enn en virkelig kritikk. Til det siste har jeg dessverre ikke nok kunnskap.

og det er i mine øyne slående hvordan alle disse fremragende arbeidene nettopp var *historiske* i sine forsøk på å gi oss innsikt om det moderne samfunn.

Viktigere er det imidlertid hvordan forholdet mellom mennesker og samfunn fungerer, og hvordan det i oversikter om sosiologisk teori nesten alltid fremstilles som om den viktigste teoretiske utfordringen innen sosiologi er å kombinere en teori om menneskelig handling med en teori om samfunnets innflytelse på denne (Nygaard 1995, Ritzer 2003, Wagner 2001), og sånn sett, så er det vel knapt tilfeldig at den første tyngre sosiologiske litteraturen man får servert når man starter på lavere grad, i hvert fall her i Bergen, er Berger og Luckmann og deres *Den Samfunnsskapte Virkelighet* (2006) som jo nettopp tar for seg det store sosiologiske spørsmålet om hvordan det egentlig uvirkelig sosiale som vi skaper kan oppleves og fungere så virkelig. Kort sagt, hvordan mennesker gjennom sine handlinger både skaper og endrer institusjoner som igjen påvirker både de menneskene som har skapt dem og andre. Som Berger og Luckmann så mesterlig viser, så er forholdet mellom mennesker og samfunn ikke først og fremst noe som *er*, men noe som *skjer*. Måten handling skaper og endrer strukturer og strukturerer påvirker handling er, som Abrams (1982: 3) påpeker, noe som «occur as processes in time». Og her er vi ved kjernen i argumentet, for når det kommer til stykket så er målet med både historie og sosiologi i realiteten det samme, nemlig å forklare det som Abrams (1982: ix-x) kaller «the problematic of structuring»:

History and sociology (...) both seek to understand the puzzle of human agency and both seek to do so in terms of the process of social structuring. (...) Sociology must be concerned with eventuation, because that is how structuring happens. History must be theoretical, because that is how structuring is apprehended.

Begge disiplinene søker egentlig samme mål: å forstå hvorfor mennesker handler som de gjør og hvordan det kan ha seg at menneskelig handling skaper strukturer og institusjoner som igjen påvirker menneskelig handling. Siden strukturer og institusjoner oppstår som følge av konkrete handlinger, så må sosiologien analysere både handlingene og rekkefølgen av disse. Følger en dette resonnementet, så vil i prinsippet all sosiologi ved nødvendighet være historisk, for det vi studerer er alltid prosesser som *hender i tid*. Likevel er det vel knapt uvanlig at vi presenteres for statiske modeller og studier, og der finnes selv innflytelsesrike teoritradisjoner, som spesielt funksjonalistisk-inspirerte tradisjoner (Abrams 1982: 108ff) som i liten grad tar hensyn til denne innsikten. Samtidig er ikke dette en risiko som utelukkende rammer funksjonalismen som jo i det store og hele har vært på retur i lange tider, for også

mye vanlig «bindestrekssosiologi» lider av at den ikke tar opp i seg hverken denne innsikten og at den, for å si det med Gunnar C. Aakvaag (2010) gjerne «oppgir sosiologiens klassiske ambisjon om å gi en *helhetlig forståelse* av moderne samfunn» til fordel for studier «av avgrensede sosiale arenaer og fenomener». Gudmund Hernes har retorisk men effektivt formulert noe lignende når han peker på at det eksisterer «to farer for dagens sosiologi – empiriløs teorisme og teoriløs empirisme», for «det eneste brukbare svar på utilstrekkelig teori er bedre teori» og «da er heller ikke bindestrekssosiologi svaret. Da risikerer man «å bli sittende igjen bare med bindestreker – men uten sosiologi» (Hernes 2010) Å starte denne oppgaven med å sette fokus på historisk sosiologi er nemlig også en måte å rette søkelyset mot at denne oppgaven forsøker å skrive seg inn i en tradisjon som søker å *bevare* den mer overordnede sosiologiske ambisjonen om å gi en helhetlig forståelse av samfunnet.

Jeg ønsker med dette likevel ikke å dømme eller kritisere for kraftig tradisjoner eller forskerne som tilhører og benytter seg av mer statiske modeller. Det er åpenbart også mye å vinne på den kunnskapen vi oppnår gjennom disse fremgangsmåtene. Samtidig så er det – som også jeg selv har fått erfare – definitivt slik at historisk-orientert sosiologi også er mer krevende å gjennomføre, både teoretisk men også i forhold til hvilke type forklaring en bør forholde seg til. Jeg vil derfor påpeke at det jeg legger frem her som et argument for at sosiologien bør være historisk, legges frem først og fremst som et *ideal*. I forlengelsen av dette idealet, er også idealet fra klassikerne om å forsøke å gi et bidrag til forståelsen av *utviklingen av samfunnet* – noe min problemstilling reflekterer godt i det den tar opp i seg arbeiderklassens manglende motstand også på et samfunnsnivå. For å komme hit, må det imidlertid klargjøres hva som her skal menes med begrepene klasse og klassekamp, og hvorfor jeg mener disse fremdeles er relevante i forhold til å studere samfunnsendring.

2.2 Klasser og klassekamp

Begrepsparet klasse og klassekamp er blant de mest kontroversielle i hele sosiologien, og de er blant de sosiologiske begrepene som oftest får oppmerksomhet også utenfor vår egen fagkrets. Dermed var det illustrerende at da tidsskriftet Sosiologi i Dag hadde temanummer om klasse (4/2005), så ble dette tatt opp av både Dagbladet (31.12.05)⁴ og Aftenposten (4.01.06)⁵, som begge skrev det som jeg opplever som litt undrende artikler om at klassebegrepet var på vei tilbake i sosiologien. Aftenposten sin overskrift «klasse på mote

⁴ Se Rannveig Korneliussen: 'I en klasse for seg' <http://www.dagbladet.no/magasinet/2005/12/31/453492.html>

⁵ Se Knut Olav Åmås: 'klasse på mote igjen' <http://www.aftenposten.no/meninger/kommentatorer/aamaas/Klasse-p-mote-igjen-6604552.html>

igjen» ga kombinert med innholdet tydelig inntrykk av at artikkelforfatter Knut Olav Åmås mente at klassebegrepets tilbakevendelse var mindre et resultat av faktiske klasseforhold og mer av, ja, nettopp mote, og da dagbladet fulgte opp med en oppfølgingssak noen måneder senere (29.11.06)⁶, innleder de ironisk nok med et sitat fra Høyre-politiker Martin Engeset som sa at «jeg har ikke peiling på hvilken klasse jeg tilhører og bryr meg heller ikke om det. Jeg synes det å dele folk inn i klasser er antikvarisk.» Kort sagt, det skapte overraskelse også utenfor faget vårt da Sosiologi i Dag, i 2005, kunne ha et temanummer hvor det ble proklamert på lederplass at meningen med nummeret var et «kollektivt faglig løft for å få klasseanalysen på beina igjen». For Norge var jo ikke lengre et klassesamfunn, var det vel? I stedet burde vi vel kanskje, som Åmås foreslår, utvikle «helt nye begreper for å gripe de tunge, seige strukturene i et samfunn i ubegripelig endring på overflaten»? Det følgende avsnittet vil klargjøre hvordan denne oppgaven forstår begrepene om klasse og klassekamp. Dette vil jeg gjøre gjennom å kontrastere min forståelse mot et mer tradisjonelt klassesyn, og jeg vil med dette forhåpentligvis også få et svar på både hvorfor mange anser det som et mindre relevant begrep for dagens samfunn, hvorfor jeg likevel mener at det fremdeles kan være et relevant sosiologisk begrepspar, og ikke minst hvorfor jeg mener det er et relevant å benytte seg av i en oppgave av denne typen.

At Åmås og Engeset så på klassebegrepet som en underlig «antikvarisk» tankegang, er på mange måter ikke rart, og også innad i sosiologien har det vært sterke strømninger som har tatt til orde for at et begrep om klasse ikke lengre har relevans, eller i hvert fall mindre relevans. Slike teoretikere inkluderer Bell (1973) og Touraine (1971) som hevder at industrisamfunnet er gått over til et post-industrielt samfunn, og at derfor mange av de kategoriene som var egnet til å beskrive industrisamfunnet ikke lenger er egnet, mens Giddens (1991) og Beck (1997) mener at flere valgmuligheter og individualisering gjør at samlekategorier som klasse ikke lengre er like relevante. Til dette har det imidlertid blitt påpekt at det fremdeles gjelder i stor grad at ens foreldres bakgrunn bestemmer ens egen bakgrunn. Johs. Hjellbrekke påpeker for eksempel i Dagbladet (29.11.06) at sammenhengen mellom fars utdannelse og barnas utdannelse viser at «bare 2.5 prosent av de som hadde far med syv til ni års utdannelse, avsluttet en høyere universitetsutdannelse» mot 33.9 prosent blant de som selv kom fra universitetsbakgrunn, og slike tall vil intuitivt forstås som urettferdig og et tegn på at det tross alt er en slags relevans i å snakke om klassebegrepet i

⁶ Se Mina Hauge Nærland: 'Rike barn leker best'. Denne artikkelen ble skrevet av dagbladets nettedaksjon, og så vidt jeg kan se så ligger den ikke lengre fritt tilgjengelig. Den er dog tilgjengelig via retriever, og publiseringsdato er 29/10-06

Norge i dag. Klasse blir her altså forstått primært som en markør for mulighetene for mennesker med ulik sosial bakgrunn til å tilegne seg ressurser, eller mer presist sosial mobilitet, som også er navnet på den boken Hjellbrekke uttaler seg på bakgrunn av (Hjellbrekke og Korsnes 2006), og kan for så vidt spores tilbake til Max Weber som forstod klasse som «totaliteten av dei klassesituasjonar som individ typisk og utan vanskar rører seg mellom innan og mellom generasjonar» (Sitert etter Hjellbrekke og Korsnes 2006: 11)

En slik weberiansk forståelse av klasse hvor ulikhet er det sentrale konseptet, må vel kunne sies å være den dominerende klasseforståelsen i Norge i dag, i hvert fall om vi tar utgangspunkt i artikkelen 'Samfunnsklasser og klasseteorier' i antologien *Det Norske Samfunn* (Hansen og Engelstad 2005). Her gjennomgås teori og forskning knyttet til Erik Olin Wright, John H. Goldthorpe og Pierre Bourdieu, og i hvert fall de to siste kan vel med rimelighet karakteriseres som trygt innenfor en weberiansk forståelse, selv om Goldthorpe mener at han har tatt det beste fra både Marx og Weber (Hansen og Engelstad 2005: 161) og Bourdieu hevder å ha først og fremst latt det empiriske arbeidet styre hvilke konsepter som har gått inn i hans teori (Bourdieu og Waquant 1995: 145-146). Uansett, så kan vi litt grovt sett si at begge de to teoretikerne presenterer oss for et skjema av klasseposisjoner, og nettopp tilgangen til disse posisjonene er det sentrale.

Selv om der åpenbart er en rekke forskjeller, så er det felles for både Goldthorpe, Bourdieu og Wright – de tre viktigste teoretikerne som er behandlet i «standardverket» *Det Norske Samfunn* - og for så vidt også den modellen som ligger til grunn hos Hjellbrekke og Korsnes - at alle først og fremst undersøker ulikhet, og alle modellene er godt egnet for å gjennomføre store kvantitative studier av ulikhet og sosial mobilitet, og det virker på denne bakgrunn tydelig for meg at det er slik klasse hovedsakelig blir forstått både i og utenfor det norske fagmiljøet. Rick Fantasia har imidlertid i sin *Cultures of Solidarity* (1988) gitt en interessant kritikk av slike klasseforståelser gjennom å peke på hvordan de ikke gir oss gode verktøy for å forstå hvordan klasseforhold henger sammen med potensialet for konflikt og kollektiv handling. Riktignok så er Bourdieus habitusbegrep egnet til å forklare felles interesser og handling, og Colbjørnsen et al. (1987) brukte Wright sin klasseforståelse til å trekke konklusjoner om kildene til konflikt i dagens samfunn. Også Hjellbrekke og Korsnes skriver om konflikt og konfliktlinjer som noe som oppstår når personene som «høyrar heime» i klassene også «kjenner seg heime» i disse, og da mobiliserer eller lar seg mobilisere (Hjellbrekke og Korsnes 2006: 159), og nettopp en slik forståelse av potensialet for handling som noe som oppstår når medlemmene av en klasse utvikler *klassebevissthet*, eller går fra å være «an sich» til «für sich», har vært vanlig å koble med de mer kvantitative modellene, da

en enkelt kan spørre et stort antall mennesker om deres synspunkter på utvalgte spørsmål som regnes å signalisere klassebevissthet, og slik si noe om hvorvidt klaseskillene gir grunnlag for motstand eller ikke.

Goldthorpe og hans medforskere gjennomførte nettopp en slik undersøkelse hvor de utførte store survey-undersøkelser i forbindelse med hans *Affluent Worker*-prosjekt for finne ut noe om potensialet for handling (Fantasia 1988: 7). Her viste resultatene av undersøkelsene at arbeiderne ved Vauxhall bilverket i Luton var klart integrerte i systemet og ga lite uttrykk for misnøye, så Goldthorpe konkluderte med at klassebevisstheten var omtrent ikke-eksisterende ved verket. (Ibid: 7) Det gikk imidlertid ikke mer enn en uke, før plutselig hele verket var i fullt opprør på bakgrunn av en nylig offentliggjort studie som viste hvor mye profitt ledelsen fikk inn per arbeider, og snart var harmonien som Goldthorpe hadde funnet gått over til røde sanger og kamper med politiet. Ifølge Fantasia så illustrerer denne saken godt det man ikke fanger opp når man bruker modeller som er laget for å måle ulikhet til å studere potensialet for handling. Åpenbart, så er det ikke unyttig å spørre arbeiderne om å fortelle deres forståelse av urettferdighet, klasesolidaritet og lignende, men det disse klasseforståelsene ikke tar hensyn til er at mye av det vi som teoretisk skolerte forskere tenker på som klassebevissthet, ikke nødvendigvis føles så relevant å ta stilling til for den jevne arbeider i det daglige. Derfor vil studier som *Affluent Worker*-studien gi oss inntrykk av at klassebevisstheten er fraværende og potensialet for motstand lite – selv når det motsatte også kan være tilfellet.

Det er på bakgrunn av et slikt resonnement en ser hvorfor det er viktig å skille på den ene siden klasseforståelser som i all hovedsak baserer seg på ulikhet og studier av dette, og på den andre siden klasseforståelser som klarere intenderer å gi oss redskaper til å forstå *klassekamp*. De siste står åpenbart mer direkte i slektskap med Marx enn med Weber, for om vi går tilbake til Marx så ser vi at hans forståelse av klasse nettopp dreide seg om hvordan klasse kunne konstituere seg som en aktør i opposisjon til noe annet, altså som bakgrunn for å gjennomføre kollektiv, samfunnsendrende handling, og som Fantasia påpeker, så er Marx sin behandling av klassebegrepet nesten konsekvent som et begrep om noe dynamisk i bevegelse. Slik skriver han at arbeiderklassen er «in struggle», «becomes united», «constitutes itself» og at det er nettopp disse prosessene en må studere om en skal lete etter manifeste uttrykk for klassebevissthet (Fantasia 1988: 9). Kort sagt, klassebevissthet er ikke noe som eksisterer *a priori* hos arbeiderklassen, men noe som *utvikles* ved og gjennom kamper knyttet til arbeidet, og slik blir ikke overgangen fra klasse «an sich» til «für sich» noe som enkelt kan

undersøkelser gjennom å knytte personers posisjon i et sosialt rom til bestemte holdninger. Det er kampene, *selve klassesdannelsen*, som må studeres.

Dette poenget er for øvrig ikke nytt, og markante teoretikere som sosiolog Ralf Dahrendorf (1976) og historiker Edward P. Thompson (1963) har i tradisjonen fra Marx påpekt viktigheten av en dynamisk klasseforståelse om en søker å si noe om potensialet for kollektiv handling, og Thompson skrev slik at «the notion of class entails the notion of historical relationship» (Thompson 1963: 9). Klasse er altså et forhold som oppstår mellom parter over tid, og vi ser at vi er vel tilbake i den historiske sosiologien som ble beskrevet ovenfor. Et mer marxistisk-orientert klassebegrep som snarere bestemmes gjennom kamper i arbeidet enn av konkrete ulikhetsvariabler, gir oss altså et verktøy for å gjennomføre historisk-sosiologisk analyse av nettopp forholdet mellom arbeid og samfunnsendring, og vi står dermed godt rustet for å forsøke å gjennomføre en studie som sier noe om hvordan mobilisering eller eventuelt fravær av dette både kan skape klassekamp og klassebevissthet, men også i siste instans, samfunnsendring.

Spørsmål om ressursfordeling, ulikhet og sosial mobilitet har definitivt sin plass i sosiologien, og jeg skal heller ikke si sterkt at dette *ikke* er spørsmål som dreier seg om klasse. Jeg er imidlertid ikke sikker på hvor mye vi vinner på å bruke klassebegrepet om slike forståelser, da jeg vel føler at det allerede eksisterer gode begreper – som stratifikasjon – for å beskrive det et slikt klassebegrep primært søker å si noe om. Uansett så har jeg forhåpentligvis gjort rede for *hvilken type* klasseforståelse som vil ligge til grunn for *denne* oppgaven, og hvorfor jeg mener at det er fornuftig med tanke på de problemene jeg søker svar på. Jeg har likevel ikke valgt å gi noen helt klar definisjon, både fordi det vil være en relativt stor utfordring å finne en bestemt variant av begrepet som passer for alle tenkelige situasjoner, men kanskje viktigere fordi jeg ikke tror det er nødvendig. Her er det nok å påpeke at klasse som analytisk begrep i det følgende vil bli forstått avhengig av de *konkrete situasjonene* hvor klassen kan sies å *handle kollektivt*. Dermed blir det ikke egentlig viktig om vi bestemmer klasses tilhørighet gjennom kapital (Bourdieu), markedsposisjon (Weber), utbytting (Wright) eller forhold til produksjonsmidlene (Marx) – selv om det prosedurale perspektivet åpenbart har mye til felles med Marx - men at vi søker å spore opp de konkrete kampsituasjonene hvor vi kan finne spor av at deler av arbeiderklassen har handlet. Logisk sett så er dette åpenbart ikke helt tilfredsstillende, men det bidrar til å understreke et poeng, nemlig at klasse og klassekamp eller klassesdanning henger uløselig sammen som begrepspar, og at det er *selve prosessen* mot klassesdanning eller klassekamp denne oppgaven er opptatt av, ikke klassifikasjonene av hvem som inngår i hva. Mitt studium er likevel såpass klar empirisk, at

samtligje av definisjonene ovenfor vil definere et flertall av mine informanter inn i et begrep om arbeiderklassen, samtidig som det de kjemper mot – nemlig bedriften og dens ledelse – her uansett vil kunne forstås som representanter for «borgerskapet» eller «kapitalistklassen» nettopp fordi de gjennom *deres handlinger* representerer nettopp det. Ved å la situasjonen bestemme på en slik måte, slipper vi også problemet med «motsetningsfylte klasseposisjoner» og andre klassifikasjonsproblemer en potensielt kunne tenke seg at ville dukke opp. Samtidig tror jeg en slik forståelse også burde kunne gå klar for en del av den kritikken som ble reist av blant andre Åmås ovenfor om bruken av et begrep som klasse i dag, da det nettopp vil være de konkrete situasjonene og de kampene som potensielt oppstår som vil avgjøre om begrepet har relevans eller ei, og ikke hvor tungroddede ulikhetsstrukturer vi har. Kort sagt, så er det arbeiderklassens potensial for kollektiv handling som interesserer oss her, og jeg vil derfor i det følgende forsøke å si noe om nettopp hvilke betingelser som kan tenkes å skulle være til stede for at medlemmene i en klasse skal handle som et kollektiv, og slik skape konkrete kampsituasjoner.

2.3 En modell for kollektiv handling

Når jeg nå har klargjort både hvordan jeg ønsker å bruke klassebegrepet til å knytte sammen oppgavens tematikk, forholdet mellom arbeid og samfunnsendring, og at vi i det følgende vil forstå klasse som noe som konstituerer seg gjennom kamp, så blir det naturlig å fortsette den teoretiske presentasjonen med noen diskusjoner knyttet til hva som må til for at slik kamp skal oppstå. Hvilke forutsetninger må være oppfylt for at en gruppe mennesker skal velge å kjempe? For at de skal forstå sine interesser som felles? For at de konstituerer seg som en handlende, kollektiv aktør eller klasse? Og hva må til for at denne skal kunne ha potensial for samfunnsendring? Det kanskje mest overraskende med min gjennomgang ovenfor av de vanlige klasseforståelsene, var nettopp i hvor liten grad slike spørsmål tas opp – til tross for begrepets tunge assosiasjon med Marx. Om vi nå først vender oss mot Marx for å besvare disse spørsmålene, så er det vanlig å trekke frem hans hegelske skille mellom en klasse «an sich» og «für sich», litt enkelt fortalt at det dreier seg om at en klasse for å kunne handle i tråd med sin «objektive» interesse må utvikle et fellesskap som inkluderer kontakt, en slags organisasjon og ikke minst en felles forståelse av de interessene som en klasse skal handle mot – og det er nettopp fordi de franske bøndene som velger Louis Bonaparte til makten mangler fellesskap, nasjonale bånd og ingen politisk organisering at de ifølge Marx ikke evner å handle som en klasse (Marx 2007: 191). Om en går tyngre inn i disse historiske skriftene til Marx, så ser vi at han med hell benytter seg av klassebegrepet til å forklare både

forløp og utfall av «klassekampene i Frankrike», men han gir oss ingen enkel og systematisk modell å bruke om vi søker å studere hvordan et kollektiv mobiliserer og potensielt handler som en klasse – det må vi i så fall syntetisere ut selv. Mange har åpenbart begitt seg ut på denne vanskelige veien – overnevnte Wright (1997) er en av de som har forsøkt seg ved hjelp av begrepet om utbytting og utvikler et riktig interessant begrep med om motsetningsfylte klasseposisjoner som er de som i prinsippet er lønnsarbeidere, men som likevel gjennom sin posisjon høyere oppe i hierarkiet får delegert en del makt og ressurser fra eierne, og som dermed gjerne kan sies å tjene på systemet, selv om de også i prinsippet blir utbyttet. Imidlertid er ikke denne forståelsen helt tilfredsstillende om vi ønsker å analysere klasse som en potensielt handlende aktør. Jon Elster (1986) har etter mitt syn gitt en god gjennomgang av de viktigste mulighetene vi har, og konkluderer – og jeg slutter meg til han – at å bestemme klasse, klassebevissthet og betingelsene for kollektiv handling presist ut ifra Marx er lettere sagt enn gjort (Elster 1986: 318ff). Vi kan imidlertid vende oss mot studiet av sosiale bevegelser for inspirasjon til hvordan vi skal gripe an et studium av betingelser for kollektiv handling, da problemstillingen – betingelsene for kollektiv handling - her i bunn og grunn er den samme – og teoriene tydeligere og enklere og forholde seg til.

Forholdet mellom sosiale bevegelser og klasse skal ikke utforskes nærmere her, men det kan nevnes at i for eksempel Seippels oversiktsartikkel «Sosiale bevegelser: Innføring, oversikt, utfordringer» (2003) så forstås en sosial bevegelse som:

En sosial interaksjon over tid bestående av en blanding av løse og mer organiserte sosiale nettverk, som utfordrer noens makt, som bygger på en form for identitet eller felles forståelse og som benytter seg av aksjoner i det offentlige, gjerne som en form for protest, for å nå sine mål.

Dette er en relativt åpen definisjon, men den tar opp i seg både tidsdimensjonen som vi har etterlyst, og et forhold til kollektiv handling. Selv om jeg ovenfor bare valgte å legge frem en mer generell retning på hvordan denne oppgaven vil forstå klasse, så virker det da uansett ikke urimelig å tenke seg at klasse kan tolkes inn i et mer overordnet begrep om sosiale bevegelser som det vi finner her. En lignende tanke kommer i hvert fall til uttrykk hos en av nestorene på området, Charles Tilly (1987) som fremstiller sosiale bevegelser som noe som først dukker opp på 1800-tallet sammen med det moderne samfunns gjennombrudd, og han tolker tydelig klasse inn under sosiale bevegelser, selv om han ikke gjør et eksplisitt poeng ut av det. En annen som heller ikke gjør et eksplisitt poeng ut av dette, men som også skriver inn klasse som en sosial bevegelse, er den norske historikeren Knut Kjeldstadli, og fremstillingen

i det følgende vil følge en slik tolkning, og forsøke å utnytte de teoretiske perspektivene som er utviklet blant studiene av sosiale bevegelser for å forsøke å gi oss et godt verktøy for å analysere kollektiv handling. Nevnte Kjeldstadli (2007) har gjort et nyttig forsøk på å bestemme tre viktige elementer å se etter om en søker å studere sosiale bevegelser ved å peke på de tre verbene *å være, å tolke, å handle*.

Med *å være* menes *hvem* det er som handler. Dette kan ofte besvares på mange nivåer, det kan eksempelvis være en gruppe mennesker som alle kommer fra en bestemt sosial eller økonomisk bakgrunn, de kan komme fra samme geografiske område, ha samme kjønn og mye mer. Samtidig kan det også tenkes at de skiller seg fra hverandre på sentrale punkter, og begge deler bør klargjøres så detaljert som mulig. Samtidig bør man spørre seg hvilken relasjon de har seg i mellom, hvilket type nettverk de har, om de har noe felles organisasjon og eventuelt hvor godt denne er utbygd. Gjennom *å tolke* kommer man inn på spørsmål om hvorvidt de har en felles verdensanskuelse eller virkelighetsforståelse, om de deler mål, samme forståelse av hvem de er selv som gruppe, eller hvordan de rettfærdiggjør både gruppens eksistens og handlinger. Om den deler forståelse på et vesentlig antall av disse punktene så kan vi – litt avhengig av hvordan man forstår begrepet – summere det opp som en undersøkelse av gruppens *ideologi*. Slik kan en også si noe om *hvorfor* de handler på den måten de gjør. Med *å handle* menes både selve den kollektive handlingen, men også veien dit, utviklingen av organisering og nettverk, hvem som tok initiativer og så videre. Dette blir dermed både et spørsmål om å studere selve handlingen, men også det som vi kan kalle *mobiliseringen*. Hvilke ressurser hadde de mobilisert? Hvilke repertoar av handlinger valgte de fra? Hvor mye makt hadde de? Hvordan forholdt gruppen seg til andre grupper? Kort sagt, gjennom å studere selve handlingen mener Kjeldstadli også at vi skal se på selve den konteksten eller *situasjonen* handlingen ble gjennomført i og hvilke relasjoner som eksisterte til verden utenfor gruppen. Sist legger han vekt på spørsmålet om hvorfor og hvordan bevegelsen eventuelt oppstår, noe som så vidt jeg kan forstå egentlig kan forstås som en funksjon av alle tre aspektene, nemlig både hvem det er som eventuelt danner en sosial gruppe, hvilke interesser de har for å gjøre det, og hvilken situasjon som gir muligheten.

Kjeldstadli har definitivt gitt oss et nyttig verktøy, den peker på en rekke elementer som er sentrale om en skal bestemme karakteren til en sosial bevegelse, og kan også gi oss gode råd på veien mot studiet av kollektiv handling. En annen som har utviklet en lignende modell, er overnevnte Charles Tilly (1978) som gjennom studier av hundrevis av små og store aksjoner og protestbevegelser i utviklingen av det moderne Europa, har lagt frem en noe mer

skjematisk forståelse av kollektiv handling. Teorien er laget nettopp for å fange opp prosesser, og passer dermed godt inn i den overordnede visjonen som er lagt for oppgaven.

Kort fortalt, så deler Tilly opp studiet av kollektiv handling opp i fem bestanddeler, interesse, organisasjon, mobilisering, mulighet og selve de kollektive handlingene selv (Tilly 1978: 7). *Interesse* blir i utilitaristiske termer beskrevet som «the gains and losses resulting from a group's interaction with other groups» (Ibid: 7). At de som skal handle i fellesskap, bør ha felles interesser virker a priori såpass logisk, at det kan være lett å glemme, men nettopp fordi felles interesse enten faktisk ikke er til stede, eller ikke oppleves som til stede, kan være bakgrunnen for manglende handling. Om vi låner begrepet fra Wright om «motsetningsfulle klasseposisjoner», så ser vi dette, og en av mine informanter la faktisk frem et slikt syn:

Ja vi satt jo da i en dobbeltsidig posisjon for her må en jo være profesjonell sant. Og profesjonalismen i dette her består jo i at du er jo en leder i et firma. Du har et ansvar og du har en lojalitet. Og det er jo dette med lojalitet som da blir problematisk i en sånn situasjon, for det skal veldig lite til at du skifter lojalitet i fra for bedriftens ledelse til å være mot, hvis du her er i opposisjon mot beslutningene som tas. Men da har du egentlig bare en ting å gjøre, og det er å nærmest melde deg ut. Du innehar ikke den stillingen lengre, du opptrer ikke profesjonelt lengre. (Henrik)

Også mellomledere og toppledere kan ha interesse av å handle i fellesskap med de lenger nede i hierarkiet i en del situasjoner, som for eksempel en nedleggingssituasjon, da de også gjerne vil ønske å bevare sitt arbeid. Likevel er dette gjerne bare tilsynelatende, fordi de kanskje har enda sterkere interesse av å bli sett på som «profesjonell» av fremtidige arbeidsgivere. Uansett så viser dette eksempelet at det sjelden er så rett frem som en kanskje skulle tro. Videre, så vil det også ofte være motsetninger mellom det en har interesse av som enkeltperson, og det en har interesse av som deltaker i en gruppe. For å ta et tidsmessig nærliggende eksempel, så er det vel stadig færre som i dag betaler for musikk med tanke på hvor enkelt det er å tilegne seg gratis enten gjennom nedlastning eller diverse streaming-tjenester. Er en glad i musikk dog, så har en likevel en interesse av at artister får betalt for musikken sin, fordi det bidrar til å motivere dem til å komponere mer. Dette er et typisk eksempel på gratispassasjer-problemet, hvor hva en som enkeltperson har interesse av (spare penger) gjerne kan stå i motsetning av det en som deltaker i en gruppe har interesse av (produksjon av ny musikk), og det samme problemet har alltid preget enhver dannelse av klasse eller sosial bevegelse, for det vil alltid være enklere og mer behagelig å stå utenfor å la

andre gjøre jobben. Å klargjøre aktørers interesse for det som kan oppnås gjennom kollektiv handling blir altså et kjernepunkt, og det kan også bidra til å forstå fravær av handling.

Videre vektlegger Tilly en gruppes *organisasjon*, som han forstår som en funksjon av kategorier av mennesker som deler noen karakteristikk som for eksempel kjønn, alder, religion eller andre ting, og nettverket mellom disse personene, altså hvor sterkt personer med tilsvarende karakteristikk er i kontakt med hverandre. Jo flere like karakteristikk og jo sterkere bånd mellom personene i gruppen, jo sterkere fremstår gruppens organisasjon som helhet (Tilly 1978: 62ff). Det er imidlertid ikke gitt at sterk organisasjon gir høy sannsynlighet for kollektiv handling, og derfor bør denne forståelsen settes sammen med enten historiske eller teoretiske grunner til at en gruppe skulle kunne forvente – gitt sterk organisering – å handle kollektiv. Dette poenget grenser også opp mot et poeng om at det gir liten mening å konstruere grupper med tilfeldig sammensatt kategorier – og eventuelt forvente noe handling fra dem.

Den neste bestanddelen i kollektiv handling er *mobilisering*. Tilly bestemmer mobilisering gjennom begrepet mobiliseringsnivå, som han forstår som en funksjon av markedsværdien av produksjonsfaktorene som er under den aktuelle gruppens kontroll, og sannsynligheten for at disse vil være tilgjengelig når de trengs (Tilly 1978: 69ff). Her forstås produksjonsfaktorene som summen av land, arbeidskraft, kapital og muligens teknisk ekspertise. Mobilisering er imidlertid noe en bør studere over tid, da det er en *prosess*, mer bestemt den prosessen hvor mobiliseringsnivået øker, altså der vi ser enten en økning i *summen* av de ressursene en gruppe potensielt har tilgjengelig, og/eller i *sannsynligheten* for at gruppen som helhet kan benytte seg av disse ressursene. Sannsynligheten for at ressursene vil kunne tas i bruk til kollektiv handling, avhenger av aspekter som dedikasjon, forpliktelse, lojalitet og lignende. Det dreier seg altså om tilegnelse av *kollektiv kontroll* over ressurser. Tilly bestemmer slik en gruppes mobiliseringsprogram gjennom (1) en økning av gruppens ressurser og (2) gjennom økning av den kollektive kontrollen over disse ressursene. Dette siste kan deles opp i a) å redusere konkurrerende personer og grupper krav på de samme ressursene, b) ved å tilpasse eller presisere gruppens målsetning slik at den stemmer overens med medlemmenes interesser, og c) ved å øke tilfredsstillelsen blant gruppens medlemmer gjennom deltakelse i gruppen. Videre har vi tre ulike former for mobilisering, nemlig defensiv, offensiv og forberedende. Defensiv mobilisering organiseres vanligvis nedenfra, og er typisk som en mer spontan reaksjon på en trussel utenfra gruppen. Offensiv mobilisering skjer derimot mer typisk etter initiativ fra ledelsen, og skjer om ledelsen vurderer det som at det er oppstått en fordelaktig situasjon å handle i. Sist har vi forberedende mobilisering, som

typisk er enda mer organisert ovenfra fordi det krever en ledelse til å planlegge fremover. Dermed krever forberedende mobilisering også en relativt høy forpliktelse til gruppens mål. Et typisk eksempel på forberedende mobilisering, er fagforeninger som jo nettopp dreier seg om at medlemmene setter til side ressurser for bruk når det oppstår situasjoner i fremtiden, og dette er derfor i utgangspunktet en viktig form for mobilisering for denne studien. Å måle fagforeningsmedlemskap vil imidlertid være langt fra nok, hverken generelt eller i denne konkrete studien, da det faktisk oppstod en mobilisering som gikk ut over dette, men som det vil komme frem senere i oppgaven, så er skillelinjene mellom disse ulike formene for mobilisering langt fra like klare i praksis. De er imidlertid gode som idealtyper – altså nettopp gjennom at de betoner visse trekk og gir oss fornuftige analytiske kategorier. Å studere mobiliseringen av kollektiver, er uansett noe som klart best kan gjøres om en er tilstede i en sosial gruppe over tid og forsøker å registrere seg hvordan dedikasjon, forpliktelse, lojalitet og lignende endres, da spesielt slike begreper er vanskelig å få en klar forståelse av i retrospekt, og det er dessuten lett å tenke seg at slike opplevelser er flyktige og situasjonsavhengige – to ting som vil gjøre dem vanskeligere å måle om en ikke får oppleve de konkrete situasjonene. Likevel er det nok bare gjennom studier av konkret kollektiv handling at vi virkelig kan bestemme hvor «høyt» mobiliseringsnivået var, så gjennom det prosedurale mobilitetsbegrepet, kommer viktigheten av situasjonene frem for oss. Situasjoner hvor det oppstår muligheter, og situasjoner hvor det oppstår handling.

Med *muligheter* tenker Tilly først og fremst situasjoner hvor det oppstår insentiver eller muligheter til å handle (Tilly 1978: 98ff). Dermed blir forholdet til spesielt *andre grupper* vesentlig, og alle gruppenes styrker og svakheter, og deres makt og strategiske handlinger ovenfor andre grupper blir sentrale studieobjekt. Når en skal vurdere forholdet til andre grupper, så er det viktig å vurdere om disse relasjonene enten *undertrykker* eller *forenkler* mobilisering og kollektiv handling. Enkle eksempler å tenke seg i så måte, er for eksempel en bevegelse eller et parti, og deres forhold til staten, som kan preges av eksempelvis sensur, forfølgelse, statsstøtte eller andre relasjoner, og den sosiale gruppens evne til å handle effektivt vil slik åpenbart være påvirket av disse relasjonene. Videre, kan relasjonene påvirke kostnadene knyttet til selve mobiliseringen, for eksempel så gir fagforeningsfradraget vi har i Norge lavere kostnader for forberedende mobilisering, eller de kan påvirke mer direkte selve handlingene, som lovforbud mot sympatistreiker. I vårt tilfelle, så er det åpenbart forholdet mellom arbeiderne og bedriften som blir det viktigste å se på, men også forholdet til andre grupper som staten, LO og mer kan gi oss mye nyttig informasjon om hvilke muligheter situasjonen åpnet for. Muligheter kan oppstå når andre grupper svekkes,

eller tilsvarende så kan det oppstå et press mot den sosiale gruppen om andre grupper styrkes på en slik måte at det kan gå ut over den sosiale gruppens egen styrke. Konkret og detaljert analyse av selve situasjonen handling skjer i, både i forhold til konkrete hendelser og den handlende gruppens forhold til andre grupper, er derfor essensielt for å forstå kollektiv handling.

Og *kollektiv handling* er nettopp det vi nå er kommet frem til, som Tilly forstår som handling utført i fellesskap mot et felles mål (Tilly 1978: 84ff,). Omfanget av handlingens potensial kan bestemmes av i hvor stor grad gruppens medlemmer deler felles interesser, styrken i gruppens organisasjon og gruppens mobiliseringsnivå, men selve handlingen må åpenbart studeres i seg selv med spørsmål som hva ble gjort, hva ble ikke gjort, hva ble vurdert osv. I forlengelsen av dette introduserer Tilly (1978: 151ff) et nyttig begrep, nemlig *repertoar*. Med repertoire menes de handlingsalternativene som en sosial gruppe velger mellom. For eksempel så er det i de fleste sosiale grupper en del av repertoaret i dag å demonstrere enten det er en gruppe som ønsker å stoppe en krig, markere motstand eller støtte til en bestemt politikk, sette fokus på en sak, eller kjempe for egne rettigheter, så er demonstrasjonen et virkemiddel som ligger i de fleste sosiale gruppers kollektive repertoar. Streik er et virkemiddel som også er relativt utbredt i moderne samfunn, mens opprør eller revolusjon er former for kollektiv handling som veldig få grupper i dag ville vurdere – i hvert fall i utgangspunktet. Tilly gjør også et viktig poeng ut av hvordan sosiale gruppers repertoarer har endret seg over tid, med midten av 1800-tallet som den omtrentlige tiden da nye handlingsformer vokste frem, litt avhengig av hvilken region man studerer. Demonstrasjoner og streiker er allerede nevnte eksempler på forholdsvis nye handlingsformer, mens tidligere former for kollektiv handling, som eksempelvis væpnet opprør, enten mot skattepress eller annet, er noe som en gang var relativt vanlig på den europeiske landsbygden, men som i dag knapt skjer. Når vi skal gå i gang med å studere selve de kollektive handlingene, er det derfor et kjernepunkt å forsøke å finne ut hvilket repertoar den sosiale gruppen faktisk hadde til rådighet. I forlengelsen av dette kan det også være interessant å forsøke å finne ut om der var virkemidler som eksempelvis ble vurdert men som en ikke anså virksomme eller passende eller noe annet, kort sagt forsøke også å spore mulige handlingsalternativer på siden av eller utenfor gruppens repertoar. Repertoar-begrepet er også viktig fordi handlingsalternativene til en gruppe, og hvordan gruppens medlemmer anser den potensielle effekten av disse alternativene, sier noe om potensialet for suksess. Et enkelt svar på spørsmålet om hvorfor arbeiderklassen ikke i større grad benytter seg av kollektiv handling, kan ganske enkelt være at dens medlemmer ikke anser sine mulige virkemidler – sitt

repertoar – for virksomme nok. Det vil i så fall signalisere en slags resignasjon på vegne av arbeiderklassen som kan tolkes i to retninger. Enten gir det oss et hint om at maktforholdene i dagens samfunn er slik at det ikke egentlig er stort medlemmer av arbeiderklassen kan gjøre for å utøve makt, eller det kan tenkes at arbeiderklassens medlemmer *tror* at de ikke kan utøve makt, men at realiteten er noe annet, og at det i så fall er tale om en selvoppfyllende profeti.

Vi ser at både Tilly og Kjeldstadli tilbyr oss ganske like modeller, begge fokuserer i all hovedsak på de samme tingene, inkludert det nyttige begrepet om repertoar. Likevel er det noen ulikheter. Det åpenbare er den mer skjematisk formen hos Tilly, noe som i mine øyne gjør den enklere å bruke. Her har vi ikke tre, men fem bestanddeler som gir et mer komplett bilde, selv om alle fem bestanddelene også dukker opp hos Kjeldstadli, samtidig som de ulike begrepene i større grad danner en logisk helhet. Det viktigste er dog at Tilly sin modell er en modell som søker å si noe generelt om betingelsene for kollektiv handling, mens Kjeldstadli søker å peke på sentrale ting å se etter i studiet av sosiale bevegelser, og dette kommer spesielt frem i den grundige gjennomgangen av selve mobiliseringsprosessen hos Tilly. Kjeldstadli har likevel noe som etter mitt syn mangler hos Tilly, for der Tilly skriver om aktørenes interesse som et spørsmål om tap og vinning ved å delta, så peker Kjeldstadli på verdien av å *tolke* flere ting enn bare mål og interesser, for både virkelighetsforståelse, selvforståelse, eller hvordan gruppen rettferdiggjør både sin eksistens og handlinger er ting som i mine øyne også er sentrale om en søker å svare på spørsmålet om *hvorfor* de handler som de gjør, og det er ting som åpenbart ikke så lett kan flettes inn i en mer skjematisk forståelse av kollektiv handling. Det vi dog tar med oss er forståelsen av kollektiv handling som en handling utført i fellesskap mot et felles mål hvor betingelsene for handlingen består i hvor stor grad gruppens medlemmer deler felles interesser, styrken i gruppens organisasjon, gruppens mobiliseringsnivå, og hvilke kontekst som ligger i den konkrete situasjonen. Samtidig så vil jeg fra Kjeldstadli legge til tolkning av virkelighetsforståelse, og selvforståelse som vesentlige betingelser for kollektiv handling.

Et moment vi ikke har kommentert dog, er hvordan vi skal forstå aktørenes interesse. Her har vi i utgangspunktet to muligheter, vi kan enten utlede deres «objektive interesser» teoretisk, slik som en ville gjort inspirert fra Marx, eller vi kan slik Tilly vektlegger (1978: 228) spørre dem om ting som plager dem, hva de ønsker å oppnå og hvordan de ser på deres rettigheter. Slik får vi gjerne noe annet enn de interessene som en ville postulert eksempelvis gjennom forhold til produksjonsmidlene. Det er imidlertid ikke spesielt enkelt å gi et klart svar på hvilken av fremgangsmåtene som er mest riktig. På den ene siden så er jo hele samfunnsforskerens virke basert på at han opphøyer seg litt over de åpne sannhetene i

samfunnet, og søker å se bak det som regnes som etablerte sannheter og formelle strukturer – og den samme tankerekken kan åpenbart benyttes i forhold til hva aktører sier. Videre, så vil vel knapt noen benekte at ikke aktører noen ganger har andre interesser enn hva de tror selv. Likevel er det i praksis svært vanskelig å ta en såpass arrogant holdning til andre menneskers oppfatning om seg selv, og en kan også spørre seg med hvilken rett vi som samfunnsforskere kan postulere andres interesser. Uansett hva som er det riktige svaret på det, så vil denne oppgaven søke sine svar på to måter. For den teoretiske diskusjonen, vil det nok ofte ligge til grunn at arbeiderklassen som sådan har interesse av å gjøre mer motstand, det ligger jo for så vidt også i hele oppgavens premiss, men i den mer konkrete diskusjonen rundt mitt case, så vil interesse bli utledet gjennom hva som faktisk legges frem. Slik håper jeg at jeg klarer å holde en rimelig balansegang mellom de teoretiske og menneskelige behov. Ved å analysere hvilke interesser som ligger bak de konkrete handlingene, kan det dog være nyttig med et teoretisk apparat for å fange opp hvilken måte de rettferdiggjør disse handlingene. Slik kan jeg forhåpentligvis få en bedre forståelse av deres *egne* årsaker og interesser bak både de utførte og ikke-utførte handlingene som denne oppgaven vil ta for seg, og for å signalisere at vi ikke lengre benytter oss av den rent Tillyske interesseforståelsen, har jeg valgt å heller snakke om *motivasjon for handling*.

2.4 Motivasjon for handling: fra ideologi til kritikk

Når en søker å si noe om hvorfor aktører handler som de gjør, så er det flere ulike innfallsvinkler en kan velge. En måte, som vel må sies å ha stått sterkt i den kritiske sosiologien fra både Marx og via Bourdieu til i dag, er å forsøke å bestemme aktørers handlinger som et resultat av samfunnets strukturer. Vi ser denne tankegangen tydelig i et velkjent sitat fra Marx:

I hver epoke er den herskende klasses tanker de herskende tanker, dvs. den klasse som er samfunnets herskende materielle makt er også dets åndelige makt. [...] Enhver ny klasse som tar den tidligere herskende klasses plass, er nemlig – allerede for å kunne realisere sin målsetting – nødt til å fremstille sine interesser som alle samfunnsmedlemmers felles interesser, eller idémessig uttrykt: å gi sine tanker en generell form, å fremstille dem som de eneste fornuftige og allment gyldige. (Marx 1970: 89-90)

Den klassen som dominerer samfunnet, altså den «herskende klassen», benytter seg av sine overlegne materielle ressurser til også å skaffe seg *ideologisk* herredømme, og Marx og mange tenkere siden han har brukt dette til å forklare manglende motstand mot kapitalismen.

Tilsvarende ser vi hos Bourdieu, spesielt i begrepet om habitus en forståelse av at det er samfunnets maktstrukturer som bestemmer aktørens handlinger. Riktignok ville nok mange Bourdieu-kjennere si seg uenig i en slik fremstilling, og Bourdieu selv har også benektet en slik forståelse. Dog er hele hans prosjekt beskrevet av han selv som motivert av å *avdekke* den innflytelsen som habitus har på våre handlinger, nettopp slik at vi kan *handle fritt*, og dermed blir det åpenbart at i hvert fall noe av grunnlaget hos Bourdieu er at «vanlige mennesker» i hvert fall delvis handler på bakgrunn av krefter utenfor deres kontroll. I samme retning peker hans beskrivelse av samfunnsvitenskapene, som enten må velge mellom å bidra til en «stadig mer rasjonell dominans» eller å legge grunnlaget for en «permanent politisk kamp for universalisering av betingelsene for tilgangen til det universelle» (Bourdieu 1997: 99-100, min oversettelse)⁷. Nettopp fordi samfunnets egentlige maktstrukturer er miserkjente og mennesker ikke handler i tråd med deres egentlige interesser, så blir det nødvendig for samfunnsvitenskapen å avdekke strukturene og bidra til universalisering av samfunnets goder. Motsatt, så finner vi de teoriene som dominerer i økonomifaget, hovedsakelig rasjonell valgteori hvor individenes evne til å velge akkurat det som passer deres preferanser på bakgrunn av formell rasjonalitet bidrar til at de oppnår nyttemaksimering, uten at en hverken stiller spørsmålsteget ved motiver, sosial innflytelse eller strukturelle begrensninger.

For meg fremstår det som åpenbart at både strukturer og rasjonalitet bør inngå som sentrale bestanddeler i en fullstendig teori om sosial handling, og det har vel vært gjort en rekke forsøk på å legge frem en slik synteseteori, og også Bourdieus eget prosjekt ble vel unnfanget som et forsøk på å kombinere det han kalte «the absurd opposition between individual and society» (Ritzer 2003: 517). Et noe nyere forsøk har sin bakgrunn i den franske sosiologen Luc Boltanski og økonomen Laurent Thévenot (Boltanski & Thévenot 2006). Disse avviser både den rasjonelle individualismen og de mer intellektualistiske strukturbestemte handlingsteoriene, og søker seg heller mot aktørens egen forståelse av sine handlinger. Utgangspunktet er at alle mennesker til enhver tid søker å rettferdiggjøre hvorfor de handler som de gjør, og at de benytter seg av bestemte logikker som de kan tolke sine handlinger innenfor. Offentlige handlinger, må i tillegg kunne rettferdiggjøres opp mot et kollektivt eller felles gode, og aktørers forhold til disse handlingene kalles

⁷ Originalt: Les sciences sociales, seules en mesure de démasquer et de contrecarrer les strategies de domination tout à fait inédites qu'elles contribuent parfois à inspirer et à armer, devront plus clairement que jamais choisir entre deux partis: mettre leurs instruments rationnels de connaissance au service d'une domination toujours rationalisée, ou analyser rationnellement la domination et tout spécialement la contribution que la connaissance rationnelle peut apporter à la monopolisation de fait des profits de la raison universelle. La conscience et la connaissance des conditions sociales de cette sorte de scandale logique sans equivoque les fins et les moyens d'une *lute politique* permanente pour l'universalisation des conditions d'accès à l'universel.

rettferdigjøringsregimer fordi de må kunne rettferdiggjøres også ovenfor andre. Aktører benytter seg da av ulike logikker som de appellerer til, og disse logikkene, kalt *verdiordener*, fungerer ved at aktørene bruker sin *kritiske kapasitet* til å hente ut argumenter fra en slik verdiorden som de bruker for å forsøke å rettferdiggjøre hvorfor den aktuelle handlingen var et kollektivt gode. Dette fungerer fordi det finnes en rekke ulike verdiordener, og fordi verdiordene nettopp tilbyr forskjellige måter å universelt rettferdiggjøre handling på slik at en kan finne mange ulike måter å appellere til det kollektive gode.

Jeg forstår det slik at teorien ikke er «ferdig», og at det slik kan eksistere flere verdiordener, men Boltanski og Thévenot legger i hvert fall frem seks ulike verdiordener, og i tillegg så føyer Boltanski og Chiapello (2005) senere frem en syvende. Disse er den inspirerte, den domestiske, den berømte, den sivile, den kommersielle, den industrielle og den prosjektbaserte (*projective*). Den *inspirerte verdiordenen* tar utgangspunkt i det rådende fellesprinsippet er kreativitet, autenticitet, spontanitet, følelser og lojalitet mot sin egen inspirasjon. Videre har vi den *domestiske verdiorden* hvor det rådende fellesprinsippet er tradisjon og lojalitet, den *berømte verdiorden* hvor det rådende fellesprinsippet er renommé eller berømmhet. I den *sivile verdiorden* er det rådende fellesprinsippet representativiteten og når en benytter seg av denne verdiordenen, argumenterer en gjerne for demokratiet. I den *kommersielle verdiorden* er det markedet som er det rådende fellesprinsippet, med en implisitt ide om at det som er bra for markedet, gjennom den usynlige hånd også er bra for alle andre. I den *industrielle verdiorden* er det effektivitet og instrumentell rasjonalitet som er det rådende fellesprinsippet, mens sist i den *prosjektbaserte verdiordenen* så er det selve aktiviteten og evnen til å være fleksibel og tilpasningsdyktig som er det rådende fellesprinsippet.

Når aktører så skal rettferdiggjøre sine handlinger, benytter de seg altså av det vi ovenfor kalte sin kritiske kapasitet til å hente ut prinsipper fra en av disse (eller eventuelt en ikke enda beskrevet) verdiorden. Slik kan de allmenngjøre sine handlinger, og vise ovenfor andre at de handler rettferdig. Dette gjelder imidlertid også i forhold til å rettferdiggjøre hvorfor noe er urettferdig, og siden kapitalismens natur ifølge Boltanski og Chiapello ikke er å tjene mennesker, men en stadig økt profitt, så oppstår der også jevnlig kritikk av kapitalismen og dens konsekvenser. Disse kritikkene oppstår gjerne på bakgrunn av en indignasjon, basert på inautenticitet, undertrykking, ulikhet eller egoisme, som ifølge Boltanski og Chiapello alle er konsekvenser av kapitalismen. Imidlertid har kapitalismen gjennom dens historie utviklet seg slik at den har tatt hensyn til de sterkeste kritikkene, nå sist ved at kritikken mot inautentisk og undertrykkende arbeid fra 68-opprøret førte til en mer fleksibel, prosjektbasert kapitalisme slik den også Sennet (2001) beskriver. Et *kritisk øyeblikk*

oppstår så når en hendelse gjør at aktøren blir nødt til å revurdere en del av sine handlinger og finne nye måter å rettferdiggjøre dem på i den nye situasjonen, og de er interessante fordi disse nyorienteringene gjerne er grunnlaget for en dypere samfunnskritikk.

2.5 Oppsummering

Jeg åpnet dette kapittelet med å klargjøre de historisk-sosiologiske røttene til dette prosjektet, før jeg la frem at en historisk-sosiologisk, handlingsbasert klasseforståelse vil ligge til grunn for resten av oppgaven. Så har jeg forsøkt å legge frem en modell for forståelsen av kollektiv handling, som i all hovedsak baserer seg på Tilly, men som også tar opp i seg noen momenter fra Kjeldstadli, og som bytter interessebegrepet til Tilly med et bredere motivasjonsbegrep. Slik har vi fått en modell for kollektiv handling hvor den kollektive handlingens potensial bestemmes av om gruppens medlemmer deler motivasjon, har en godt utviklet organisasjon, og et tilfredsstillende mobiliseringsnivå, og hvilke muligheter som oppstår i den konkrete handlingssituasjonen. Her skal vi med motivasjon forstå hvordan de rettferdiggjør handlingen, og vi får slik en forståelse av kollektiv handling som enda mer direkte tar hensyn til aktørens egen forståelse av handling og situasjon. Potensialet for samfunnsendring, bestemmes så av styrken i selve handlingen, og hvorvidt motivasjonen for handlingen hos et tilstrekkelig antall medlemmer i gruppen er av en samfunnskritisk karakter. På bakgrunn av denne modellen kommer også underproblemstillingene til syne, for de var nettopp formulert på en måte som gjør at vi undersøker organisasjonen, situasjonen, mobiliseringen, handlingen og motivasjonen. Videre er også både kapittel 4 og 5 strukturert etter dette. Dog har jeg kanskje litt kontraintuitivt valgt å putte handlingsmotivasjonen og det kritiske potensialet for seg i kapittel 5 etter gjennomgangen av blant annet selve de kollektive handlingene i kapittel 4. Dette er gjort i all hovedsak av hensyn til det narrative jeg legger frem i kapittel 4, og som ellers ville blitt brutt opp, men også fordi jeg ønsker å bruke en del plass på å vise hvordan handlingsmotivasjonen fører til samfunnskritikk. Dette siste er åpenbart viktig med tanke på oppgavens mer overordnede problemstillingen om forholdet mellom arbeiderklassens motstand og potensialet for samfunnsendring.

Før vi går videre kan det dog være på sin plass med noen kommentarer angående min bruk av teori. Man trenger knapt å være særlig oppmerksom for å se at jeg anvender meg av ulike sosiologiske teoritradisjoner heuristisk. Jeg mener det er flere gode grunner til å gjøre dette, en av de har jeg allerede nevnt i innledningen, at jo flere temperamentter en kan benytte seg av, jo flere perspektiver kan en håpe å se. Det kanskje mest overbevisende argumentet dukket dog likevel opp gjennom min lesning av Jon Elsters *Making Sense of Marx* (1986).

Dette er en av de mest briljante bøkene jeg har lest, og den gjør et forsøk på å rekonstruere Marx sitt ofte tvetydige begrepsapparat, og knytte det opp mot generell vitenskapsfilosofi (riktignok av den analytiske typen). Dessverre er det lite av Marx sine tanker som evner å stå i mot disse koherens- og logikktestene - han skriver både ting som står i direkte motsetning til andre deler av sitt verk, og som mangler både intern og ofte også ekstern logikk. Men nettopp der finner jeg Elsters (riktignok uintenderte) største bragd: Han viser oss hvorfor vi *nettopp* bør bruke Marx og andre teoretikere som inspirasjon, heuristisk. Så vidt jeg vet så har *ingen tenker noen gang klart å skape et fullstendig og logisk vanntett system*, det betyr imidlertid ikke at der ikke kan finnes rikelig med erkjennelse å dra ut av verk med ufullstendig intern eller ekstern logikk likevel – noe jeg i hvert fall definitivt – som denne oppgaven vel også bærer preg av – anser som tilfellet med både Marx og mange andre.

Videre vil jeg også kort kommentere modellens begrensninger. Jeg har for det første ikke tatt hensyn til slike momenter som at mobilisering koster tid, penger og generelt er en *forpliktelse*. Videre har jeg heller ikke tatt hensyn til mulighetene for at aktører kan delta i kollektiv handling på bakgrunn av for eksempel tvang og gruppepress eller lignende. Slik illustrerer vi noen av modellens mange klare begrensninger, men den får være god nok for vårt bruk her. Før vi undersøker hvorvidt *det* stemmer, vil jeg imidlertid gå gjennom hvordan jeg fant frem til den empirien som er brukt, og hvilke problemer som oppstod underveis.

3 Metode og forskningsdesign

En av kulturhistoriens mest kjente allegorier er Sokrates' fortelling om huleboerne til Platons bror Glaukon (Platon 2001). Her beskriver Sokrates en gruppe mennesker som er lenket fast i en hule på en slik måte at alt de kan se er en tom vegg. På veggen kan de se skygger skapt av vesener som beveger seg foran et bål som brenner bak dem, og ifølge Sokrates sin ligning så er avskygningene det nærmeste disse menneskene noen gang kom til å se det som skapte skyggene, og de ville derfor forveksle avskygningene av virkeligheten med virkeligheten selv. Selv om allegorien tradisjonelt har blitt tolket som et argument for Platons såkalte idé-lære, så kan den også benyttes i sammenheng med forskerens kanskje største utfordring – for som filosofen hos Platon, hvis dyd er å søke konturene av skikkelsene bak skyggene – så er også forskerens oppgave å skape sammenheng og ideer utav de avskygningene av virkeligheten vi kaller for datamaterialet. Til forskjell fra huleboerne i Platons ligninger, så er imidlertid ikke forskeren passivt bundet til å se på de samme skyggene, og han kan bruke flere ulike strategier eller *forskningsdesign* for å tilegne seg kunnskap om virkeligheten. Forskningsdesignet dannet utgangspunkt for hvilken bit av virkeligheten vi kan rekonstruere, og det er nettopp hvorfor dette forskningsdesignet er hensiktsmessig for å belyse problemstillingen og de utfordringene dette reiser som vil bli mitt fokus i det følgende kapittelet.

Jeg vil starte med å gjøre rede for mitt forskningsdesign ved å presentere min innfallsvinkel til valg av casestudium (3.1), hva et case er for noe (3.1.1), hvordan jeg kom frem til dette caset, hvorfor jeg mente at det var godt egnet til å gi meg kunnskap om temaet i oppgaven (3.1.2), og hvorfor jeg valgte å gjennomføre kvalitative intervjuer (3.2). Videre vil jeg gå mer detaljert inn på selve forskningsprosessen ved å beskrive både hvordan jeg gikk frem for å få tilgang til informanter (3.2.1), hvordan jeg forberedte intervjuene (3.2.2), hvordan de ble gjennomført (3.2.3) og hvordan de ble etterbehandlet (3.2.4). Jeg vil så gjøre rede for tolknings- og analyseprosessen (3.3), og de metodologiske problemene knyttet først og fremst til reliabilitet og validitet som oppstår i spenningen mellom data og tolkning eller empiri og teori (3.3.1). Jeg vil avslutte kapittelet med noen refleksjoner rundt de forskningsetiske utfordringer bruken av høyst virkelige mennesker som grunnlag for vitenskapelig analyse reiser, og legge frem hvordan jeg har gått frem for å ivareta disse menneskenes anonymitet og interesser (3.4).

3.1 En historisk-sosiologisk casestudie

Mitt utgangspunkt for denne studien var en teoretisk interesse for mobilisering av kritikk og potensialet for kollektiv handling, temaer som ligger tett opp mot spørsmål om klasse og klassebevissthet. Som jeg allerede har gått mer grundig igjennom ovenfor, så har det vært en tendens i sosiologien til at disse temaene har blitt behandlet gjennom typiske survey-undersøkelser med fokus på hvorvidt respondentene ”føler” seg som en del av et potensielt handlende kollektiv eller en klasse (Fantasia 1988), og en kan argumentere overbevisende for at hva arbeidere svarer på slike survey-undersøkelser, og hvordan de faktisk *handler* i det som Boltanski og Thévenot (1999) kaller *kritiske øyeblikk*, gjerne kan være sterkt divergerende. Om en følger en slik tankegang, så vil det i en handlingsorientert sosiologi være interessant å studere et konkret historisk-sosiologisk case av et kollektivs møte med en krise, og det er nettopp det som har vært bakgrunnen for mitt valg av case til denne oppgaven, nemlig nedleggelsen våren 2008 av Corus Packaging Plus Norway, bedre kjent som Blikkvalseverket på Laksevåg i Bergen. Et slikt case vil kunne gi oss kunnskap om hvordan et arbeiderkollektiv reagerer på et kritisk øyeblikk ved å fungere som et konkret eksempel på både mobilisering av kritikk og potensialet for kollektiv handling, men det vil også kunne gi oss mer generell kunnskap om opplevelsen av klassebevissthet og grunnlaget for motstand nedenfra i arbeidslivet i Norge i dag.

Siden nedleggelsen av Blikkvalseverket er relativt ferskt i tid, så har det så vidt jeg vet ikke rukket å komme noen andre studier som dekker den, og jeg har derfor valgt å bruke en mer åpen og eksplorerende tilnærming, noe som Norman Blaikie påpeker at kan være fornuftig ”when very little is known about the topic being investigated, or about the context in which the research is to be conducted” (2000: 73). Ideelt sett, så ville jeg som forsker ha deltatt direkte i selve den prosessen som oppstod mellom menneskene når det oppstår et kritisk øyeblikk, både for å kunne undersøke på nært hold hvordan de menneskelige relasjonene utvikler seg innad i kollektivet i en slik situasjon, men også for å få tilgang til førstehåndskunnskap om hvordan aktørene individuelt og kollektivt rettferdiggjør sine handlinger eller eventuelt fravær av slike. Om jeg skulle gjennomført en slik mer direkte observasjon, måtte jeg imidlertid ha hatt tid og kunnskap som går langt utover denne oppgavens rammer, og jeg kunne også møtt adgangsproblemer som kunne tatt meget lang tid å løse, så det var derfor mest naturlig å velge en casestudie som var relativt nært i tid, og å i hovedsak basere meg på kvalitative intervjuer. I tillegg har jeg forsøkt å supplere datamaterialet med spesielt artikler fra forskjellige media for å få god innsikt i selve

nedleggingsprosessen, noe som burde stå godt til en mer åpen tilnærming. I tråd med dette, har jeg heller ikke hatt en veldig rigid intervjuguide, og jeg har i stedet for å holde meg veldig fast til en rekke med spørsmål, forsøkt å gjøre den mer tematisk og halvstrukturert, samtidig som jeg også har endret den noe underveis ettersom forskningsprosessen er skredet fremover og min kunnskap om temaet er økt. Så selv om det var en teoretisk interesse for et bestemt tema som initierte oppgaven, så ønsket jeg ikke å komme inn i intervjusituasjonen med en rekke ferdige forklaringer på hendelsene a priori. Snarere ønsket jeg å la informantene fortelle sin historie som de opplevde den, og slik la empirien komme i førersetet, og jeg har tilstrebet meg på å ikke la oppgavens nokså teoretiske utgangspunkt komme i veien for idealet om at det sosiologiske argumentet tross alt først og fremst bør utvikles i dialog med empirien, det som Christensen (1998) kaller for empirinærhet. Jeg har likevel ikke beveget meg noe som helst i nærheten av en ekstrem teoriløshet som en ofte forbinder med noen versjoner av "grounded theory" slik det først ble utledet av Glaser og Strauss (1967), og det har da også vært påpekt flere ganger at en slik teoriløshet overser de implisitte teoretiske valgene som styrer forskningen allerede fra et tidlig stadium både generelt i sosiologien (Silverman 2006) og mer spesifikt i forhold til historisk-sosiologi (Abrams 1982). Før jeg gjør rede for hvorfor jeg mener at akkurat Blikkvalseverket passer godt til en slik metodisk innfallsvinkel, kan det imidlertid være på sin plass å redegjøre kort for hva som menes med case-begrepet.

3.1.1 Hva er et case?

Spørsmålet om hva et case er for noe, kan ved første øyekast synes enkelt å svare på. Intuitivt, tenker vi gjerne at et case er en avgrenset forskningsenhet som vi studerer relativt detaljert gjennom bruk av kvalitative metoder, og Grønmo (2004: 414) definerer da også en casestudie som en "detaljert og intensiv studie av en enkelt analyseenhet eller av noen få analyseenheter som sammenlignes." Både Blaikie (2000), Ragin (1992), Platt (1992) og flere andre, viser imidlertid at spørsmålet om hva et case er, kan være betydelig mer komplisert enn dette. Ragin (1992) skiller på den ene siden mellom empiriske og teoretiske case, og på den andre siden mellom generelle og spesielle case, og viser slik at spørsmålet om hva et case er, kan besvares på i hvert fall fire forskjellige måter (Ragin 1992: 9-11), og bruker dette poenget både for å vise at det kanskje ikke er så enkelt å avgjøre hva vi bør forstå som et case, og at hva jeg beskriver som mitt case faktisk kan være mye forskjellig, avhengig av hvilken caseforståelse jeg bruker. Dette illustrerer viktigheten av å spørre seg selv underveis i forskningsprosessen "What is this a case of?" (Ragin 1992: 6), og om vi anvender denne innsiktene på min egen studie, så ser vi fort hvordan en slik mangesidig case-forståelse kan

være nyttig. Åpenbart, så er mitt empiriske utgangspunkt nedleggelsen av Blikkvalseverket, men det kan også kalles et case om kritikk, om mobilisering, om motstand, og om klassebevissthet, og min empiri dreier seg jo egentlig ikke så mye om selve Blikkvalseverket som om noen av de som arbeidet der. Slik virker den mer åpne case-forståelsen hos Ragin som en nyttig påminnelse underveis både om hva studien *faktisk* handler om, og kanskje viktigere, så tydeliggjør den hvordan casestudiet dreier seg om å forsøke å kombinere de ulike empiriske, teoretiske, spesielle og generelle casene i konstruksjonen av det Brown (1990) kaller et *sosiologisk argument*. Sist, så minner den oss slik Platt (1992) påpeker, om de metodologiske valgene vi tross alt tar når vi for eksempel bruker data om noen få mennesker eller en liten gruppe til å representere kunnskap om store og mangfoldige teoretiske enheter – ikke at det nødvendigvis er noe galt i dette, men det er for det første meget viktig å være klar over som forsker, og for det andre illustrerer det viktigheten av å forsikre seg om at ens empiriske case faktisk forteller oss noe om det vi søker informasjon om – og spesielt dette siste blir sentralt når jeg i det følgende skal klargjøre hvorfor jeg valgte akkurat nedleggelsen av Blikkvalseverket som mitt empiriske utgangspunkt.

3.1.2 Blikkvalseverket på Laksevåg – og hva det kan lære oss

Gjennom min teoretiske interesse for forholdet mellom handling og samfunnsendring, valgte jeg det samfunnsområdet som kanskje er mest preget av å være bygget opp gjennom kollektiv handling – arbeidslivet. Etter en del forberedende undersøkelser, kom jeg frem til at trusselen om nedleggelse (og den senere gjennomføringen av denne) på Bergen Blikkvalseverket våren 2008 hadde satt i gang både et demonstrasjonstog og egne paroler på første mai, og selv om omfanget og også bakgrunnen naturligvis var en helt annen, så var nettopp det at en hadde klart å mobilisere et kollektiv til motstand etter et kritisk øyeblikk noe som gjorde det interessant for meg. Samtidig, så hadde de på Blikkvalseverket i realiteten *mislyktes*, for verket var nedlagt, men sluttavtalene de ansatte hadde fått var meget gode, så noe hadde de definitivt oppnådd. Dermed var motstanden analytisk sett i en interessant mellomstilling i forhold til en problemstilling utledet av betingelsene for mobilisering av kollektiver, fordi en kunne forsøke å undersøke både bakgrunnen for den motstanden som oppstod – men også den motstanden som *ikke* oppstod. Og slik parafrasere problemstillingen bak Seymour M. Lipsets berømte og treffende artikkeloverskrift ”Whatever happened to the Proletariat? An historic Mission unfulfilled” (Lipset 1981), dog på noe mindre skala.

Det var også åpenbare praktiske fordeler ved at nedleggelsen hadde funnet sted i Bergen, og at den var relativt fersk i tid, og spesielt det siste var praktisk fordi det lettere ga

meg muligheten til å sette den i sammenheng med relativt kontemporære teorier som *The New Spirit of Capitalism* (Boltanski & Chiapello 2005) og *The Corrosion of Character* (Sennet 2001). At bedriften både hadde en lang historie, og dermed mye følelser knyttet til seg, og tradisjoner for arbeidslivskonflikter gjorde også at jeg anså det som lettere å både få tilgang til og interessant datamateriale. Videre, var det også relevant for utvelgelsen at alle de teoretiske casene jeg har beskrevet i forrige avsnitt, kunne belyses gjennom en studie av motstanden mot nedleggelsen av Blikkvalseverket. Her hadde vi et kritisk øyeblikk, som utløste en kritikk, en mobilisering og en motstand, og siden jeg valgte en såpass typisk industriarbeidsplass, så var det også muligheter for å knytte reaksjonene opp mot arbeiderklassens klassebevissthet og dermed en av de historisk-sosiologisk aller viktigste kategoriene som drivkraft for sosial endring, og slik ha mulighet til å skape et sosiologisk argument som ikke bare ga innsikt om et isolert case, men også potensielt om de mer generelle historiske trendene i det moderne samfunn.

3.2 Gjennomføring av forskningsprosessen

Når man studerer hvordan et kollektiv reagerer på en kritisk hendelse, så vil det alltid være en fordel om man kan få en størst mulig andel av deltakerne til å gi sine betraktninger rundt det som hendte – og en kunne slik definitivt ha brukt en mer kvantitativ innfallsvinkel til denne casestudien. Imidlertid er det ofte slik at det man vinner ved statistisk representativitet, mister man i analytisk dybde, og jeg vurderte det slik at for å få en både mer detaljert, autentisk og ikke minst nyansert forståelse av nedleggingsprosessen, så var det mer relevant å heller fokusere grundig på noen utvalgte informanter fremfor å forsøke å dekke over alle de berørte. At det i tillegg ikke var gjort noen andre studier av nedleggelsen, styrket min overbevisning om at en kvalitativ tilnærming ville være mest fruktbar. Når det i tillegg – som jeg har nevnt allerede – er slik at spørsmål knyttet til klassebevissthet typisk har blitt undersøkt nettopp gjennom mer kvantitative tilnærminger, gjorde det at jeg følte meg rimelig trygg på at en mer kvalitativ tilnærming ville passe min studie klart best. Jeg skulle imidlertid gjerne ha observert mer direkte og vært deltakende i selve prosessen, men falt ned på å bruke hovedsakelig kvalitative intervjuer, supplert med noen artikler fra media for å få en viss oversikt over saken før start, hovedsakelig fordi jeg anså det som det mest gjennomførbare, og et godt utgangspunkt for en slik studie.

3.2.1 Utvalg og tilgang

I tråd med den mer åpne innfallsvinkelen jeg hadde valgt, så låste jeg meg ikke til at jeg ville ha informasjon fra helt bestemte involverte, og antok i stedet at den informasjonen jeg ville få fra forskjellige og kanskje litt tilfeldige informanter kunne være vel så verdifull som om jeg hadde fokusert på å få informasjon fra mer presist definerte aktører og de analytiske fordelene det kunne gitt. Derfor valgte jeg å gjennomføre utvalgsprosessen gjennom ”snøballmetoden”, altså å komme i kontakt med en, som ville gi meg kontaktinformasjon til noen flere, som igjen ville gi meg kontaktinformasjon til enda flere og slik la snøballen rulle. Det jeg gjorde da var å kontakte LO i Bergen sitt sekretariat, fordi jeg viste at fagforeningene hadde vært viktige spesielt i sluttpakkeforhandlingene, og jeg skrev da en e-post til sekretæren for LO i Bergen hvor jeg presenterte prosjektet, og ba om hjelp. Han ga meg kontaktinformasjonen til den lokale sekretæren for Fellesforbundet, som var det største forbundet på Blikkvalseverket, og som også selv hadde vært involvert direkte i deler av prosessen, og jeg valgte derfor å forsøke å få i stand et innledende intervju med han, både for å litt mer kunnskap utenifra, men også for å få nyttig kontaktinformasjon til sentrale personer i mobiliseringen på selve Blikkvalseverket. Gjennom han fikk jeg så kontakt med den tidligere nestlederen i Fellesforbundets lokale klubb som hadde vært den kanskje viktigste enkeltaktøren i motstands- og forhandlingsprosessen i forbindelse med nedleggelsen. Han ga meg så informasjon om flere andre tidligere ansatte, som for det meste hadde en forbindelse til klubben, men etter hvert kom jeg også i kontakt med personer som ikke hadde hatt noen verv, og også to personer som var å regne for en del av ledelsen, og som var organisert gjennom FLT. Dermed endte jeg opp med totalt ni intervjuer – en utenfra som hadde vært involvert som sekretær i Fellesforbundet, to mellomledere, og seks som alle var tilknyttet Fellesforbundets lokale klubb, men som hadde varierende aktivitetsnivå før og under mobiliseringsprosessen.

3.2.2 Forberedelser til intervjuene

Noe av det første jeg gjorde når jeg gikk i gang med prosjektet, også før jeg hadde valgt å bruke nedleggelsen av Blikkvalseverket som mitt empiriske utgangspunkt, var å forsøke å sette meg godt inn i litteratur om arbeidslivskonflikter, kollektiv mobilisering og klassebevissthet – alle sentrale temaområder for den interessen som brakte meg til Blikkvalseverket. Da jeg hadde valgt casestudium, brukte jeg en del tid på å gå gjennom media fra den aktuelle perioden for å ha et slags overblikk både over kronologien, men også for å få en bedre forståelse av omfanget av de aksjonene som var blitt utførte i regi av

arbeiderne på verket. Dette var nyttig for å gi inntrykk under intervjuene av at jeg var genuint interessert i hva som hadde hendt, og ikke minst i planleggingen av intervjuenes fokus. Intervjuguiden ble således utformet på bakgrunn av dette (Vedlegg 2), men jeg passet på å utforme den mer tematisk og stikkordspreget fordi jeg ønsket å bevare den åpne tilnærmingen. Jeg valgte også noen delvis overlappende spørsmål der jeg følte det kunne være en fare for at spørsmålene ikke ville bli så godt besvart. En kan dermed si at jeg planlagte semistrukturerte intervjuer hvor jeg først og fremst foreslo tematikken underveis, men også var åpen for å lytte til annen relevant informasjon informantene hadde å komme med, samtidig som jeg forsøkte å spørre gjentakende spørsmål der hvor jeg følte at svarene ikke var gode eller utfyllende nok.

3.2.3 Gjennomføring av intervjuene

Jeg tok først kontakt med sekretæren i LO i Bergen den 3. September 2009, og med distriktssekretæren i Fellesforbundet den 4. September 2009, begge over e-post. Grunnet avviklingen av Stortingsvalget høsten 2009 og en rettssak for noen tidligere ansatte ved verket som distriktssekretæren i Fellesforbundet var sterkt involvert i, så fikk jeg ikke mulighet til å intervjuer han før den 10. Desember 2009. Etter dette gjennomførte jeg de neste åtte intervjuene over en periode på litt i overkant av tre måneder, og jeg avsluttet datainnsamlingen med mitt siste intervju den 30. Mars 2010. Grunnen til at dette tok såpass lang tid, var at det naturligvis alltid tar litt tid å finne datoer som passer, men viktigere fordi det viste seg vanskeligere enn forventet å få tak i nye informanter, og jeg endte da også opp med å kontakte 19 personer som enten ikke var interesserte, eller ikke hadde mulighet til å gjennomføre et intervju, og jeg stod også på et tidspunkt i prosessen uten noen vei videre for snøballen å rulle, noe som heldigvis løste seg da jeg igjen tok kontakt med en av de tidlige informantene og han ga meg flere navn. Selv om de ni som valgte å la seg intervjuer – og noen til som virket interesserte men som vi ikke fant en passende anledning til – var ekstremt hjelpsomme, så opplevde jeg likevel at mange av de jeg kontaktet rett og slett hadde gått videre og ikke var veldig interessert i å rippe opp i det som for mange nok fortonet seg som en problematisk fortid. Imidlertid bør jeg nok også ta en del selvkritikk på dette punktet, da jeg i ettertid ser at jeg nok kunne ha vært mer pågående i forhold til å få flere navn på potensielle kontakter på et tidlig stadium.

Gjennomføringen av selve intervjuene gikk imidlertid ganske godt. Alle intervjuene ble gjort ansikt til ansikt, og jeg forsøkte å gjøre intervjusituasjonen uformell og komfortabel for informantene. Dette gjorde jeg ved at jeg i hovedsak lot de velge hvor intervjuet skulle finne sted, servere kaffe, og både presentere meg selv og prosjektet godt før vi gikk i gang.

For det siste laget jeg også en presentasjon av prosjektet som jeg delte ut til informantene slik at de viste noenlunde hva samtalen skulle dreie seg om (Vedlegg 1). Slik ble fire intervjuer gjennomført på arbeidsplassen til informanten, to gjennomført på to forskjellige kafeer på kjøpesenteret Vestkanten i Loddefjord, og tre intervjuer gjennomført på pauserommet på Sofie Lindstrøms Hus. Jeg spurte også alle om det var greit at jeg brukte opptakerutstyr, noe det var for alle. Den åpne eller semistrukturerte intervjuformen gjorde at jeg i så godt som samtlige av samtalenene følte at vi kom godt overrens, at informantene følte seg komfortabel og kunne betro seg, og at de ga meg en masse relevant kunnskap. Ulempen med dette var imidlertid at intervjuene også hadde en tendens til å spore litt av innimellom, men jeg opplevde egentlig disse avsporingene som oppbyggende for samtalen som helhet, da det gjerne kunne gi både en mer fortrolig tone, og også interessant tilleggsinformasjon som jeg ikke ville fått tilgang til om jeg hadde brukt en mer streng intervjuform eller et mer kvantitativt intervjukjema.

3.2.4 Etterbehandling av intervjuene

Alle intervjuene ble transkribert i sin helhet, bortsett fra en ganske lang digresjon i ett av intervjuene som jeg vurderte som irrelevant for oppgavens problemstilling. Jeg valgte også i stor grad å luke bort tenkepauser, kremting og andre lignende uttrykksformer, samt skrive alt om til bokmål, både for å gjøre intervjuene mer sitatvennlige, og slik enklere å bruke, men også fordi det først og fremst var den informasjonen informantene satt inne med som var mitt studieobjekt, og selv om analyse av hvordan informanter opplever og reagerer på selve intervjusituasjonen også kan være interessant for en rekke ulike problemstillinger, så vurderte jeg det slik at avleveringsformen i dette tilfellet ikke var like viktig som substansen i det som ble avlevert. Transkriberingen var også starten på analyseprosessen, og jeg noterte meg mange ideer underveis i transkriberingen. Dette var også hjulpet av den tematiske inndelingen som intervjuguiden var designet etter – og som intervjuene i hovedsak fulgte – og som min fortelling om motstanden mot nedleggelsen i de følgende kapitlene også i hovedsak vil følge.

3.3 Tolkning og analyse – noen metodologiske betraktninger

Som jeg nevnte i innledningen til dette kapitlet, så dukker det alltid opp noen utfordringer når vi skal konstruere en helhet ut av det spredte og uunngåelig ufullstendige datamaterialet en uansett ender opp med – en vil aldri kunne samle inn all tenkelig data om et emne – til det er ganske enkelt den virkelige verden for kompleks. Og det er nettopp den kompleksiteten og

erkjennelsen av at vi likevel aldri vil kunne gi en fullstendig beskrivelse av virkeligheten som gjør at vi forsøker å bruke ufullstendige iakttakelser av forskjellige fenomener til å konstruere en forenklet virkelighetsforståelse, det vi kaller for teori – som for øvrig tar sitt navn fra det greske ordet *theoria* som betyr tilskuer eller nettopp iakttakelse. Enhver dataanalyse er slik på sett og vis teoridannelse, vi iakttar en bit av virkeligheten, forsøker å beskrive og forklare den – og ikke minst forenkle og sette i system – og går de første skrittene mot teori på veien. Men hvordan kan vi vite at det vi kommer frem til ikke lider av de samme epistemologiske feilslutninger om virkeligheten som Platons huleboere? Problemet til huleboerne var nettopp at fordi de bare kunne iakttatte deler av virkeligheten, så ble de slutningene de trakk feil, og dette er et generelt vitenskapelig problem når en skal forsøke å trekke slutninger, eller *generalisere* utover det en direkte iakttaker. Selv om en aldri kan løse dette problemet fullt ut, så vil likevel ulike metodiske tilnærminger ha ulike svar på et slikt generaliseringsproblem, og jeg vil i det følgende avsnittet gi noen svar ut ifra min studie.

3.3.1 Generaliserbarhet, reliabilitet og validitet

Det er vanlig å peke på at generaliserbarhet ikke er et mål når man gjennomfører en casestudie, men som Blaikie (2002) viser, så kommer det egentlig an på hva man forstår med begrepet generalisering. Om man bruker en snever forståelse (Ibid. 223) av generalisering, og spør seg om ens casestudium kan si noe om generelt om alle andre, eller i hvert fall de fleste andre lignende cases, så kan det nok svært ofte være riktig at det er både vanskelig og uønskelig å generalisere. Her kan det imidlertid være nyttig å benytte seg av Ragins (1992) spørsmål om ”what is it a case of” – er det et case om nedleggelsen av Blikkvalseverket? Om noen tidligere ansattes reaksjoner på nedleggelsen? Om mobilisering? Om motstand? Om kritikk? Om klassebevissthet? Om potensialet for kollektiv handling med utgangspunkt i den norske arbeiderklassen på 2000-tallet? Og viktigere – hvilke av disse fenomenene kan jeg eventuelt si noe om? Om en benytter allmenne matematiske verdier for hva som kan gi statistisk generaliserbarhet, så vil ikke mine data engang kunne si noe om selve nedleggelsen, all den tid jeg bare har intervjuet åtte tidlige ansatte (og en ekstern), men likevel virker det intuitivt at en kan si noe om alle disse casene – men det må i så fall vise at det finnes flere måter å tenke generalisering på enn bare denne snevre måten. Mitchell (1983) kaller denne formen for generalisering for ”statistical interference”, som han setter opp mot ”logical interference” som han bestemmer som ”the process by which the analyst draws conclusions about the essential linkage between two or more characteristics in terms of some systematic explanatory schema” (Ibid:199-200, referert etter Blaikie 2002:223). Det er denne formen for

generalisering, som jeg etter Yin (1989) foretrekker å kalle for *analytisk generalisering*, som åpenbart vil være passende for den type casestudium som jeg har gjennomført, og på bakgrunn av det ser vi også hvorfor det føles intuitivt at studien kan si noe om alle de casene jeg listet opp ovenfor – det er nemlig en analytisk sammenheng mellom dem.

Først når jeg nå har redegjort for mitt syn på generalisering, kan jeg gå videre til spørsmålet om mine data er godt egnet til å generalisere ut ifra, og det er i samfunnsvitenskapen vanlig å bruke begrepene *reliabilitet* og *validitet* for å vurdere hvor godt datamaterialet egner seg til dette. Hammersley bestemmer reliabilitet som ”the degree of consistency with which instances are assigned to the same category by different observers or by the same observer on different occasions (1992:67, sitert etter Silverman 2002: 282), altså hvor pålitelig datamaterialet er, eller hvor nøyaktig jeg har vært i datainnsamlingen. For min datainnsamling, så har det definitivt vært en stor fordel for reliabiliteten at jeg valgte å bruke båndopptaker, og slik slapp å være avhengig av det som kunne vært en selektiv hukommelse. Det har nok også vært en fordel at jeg tok i bruk en halvstrukturert intervjuform, da dette ga oss i intervjusituasjonen muligheten til å snakke oss frem til de ulike temaene jeg ønsket å ta opp, slik at jeg var mer trygg på at informantene forstod hva de svarte på, i stedet for at jeg ba dem om å svare klart på veldig bestemte, ferdigdefinerte spørsmål og slik kunne risikert å få svar som ikke helt representerte informantenes egentlige syn. Det ville nok definitivt også øket reliabiliteten til studien om jeg hadde hatt flere informanter, da spesielt min bruk av snøballmetoden kan ha gjort at jeg fikk et skjevt bilde på hvordan den jevne ”blikkvalseverker” så på prosessen⁸. Samtidig, så kommer det igjen an på hvilket case jeg forsøkte å si noe om, og selv om nedleggelsen av Blikkvalseverket er mitt empiriske utgangspunkt, så er det ikke nødvendigvis selve nedleggelsen jeg vil trekke de viktigste konklusjonene om. I tråd med det jeg skrev ovenfor om analytisk generalisering, så vil jeg hevde at selv om det definitivt ville vært en fordel med flere informanter, så vil et begrenset antall informanter likevel si *noe* både om et kollektivs reaksjon på et kritisk øyeblikk, og mer generelt om mobilisering, motstand, kritikk, klassebevissthet og potensialet for kollektiv handling med utgangspunkt i den norske arbeiderklassen på 2000-tallet, og så lenge jeg ikke intenderer å fortelle *hele* sannheten om *alle* slike situasjoner, så bør det ikke være noe spesielt problem med et relativt lite utvalg. Det er i den forstand også et poeng at jeg etter hvert opplevde å møte et analytisk metningspunkt i den forstand at informantene etter hvert sa mye som jeg allerede hadde hørt – og om ens ambisjon først og fremst er analytisk generalisering,

⁸ Jeg hadde for eksempel ingen informanter som var uorganiserte.

så kan det signalisere at å gjennomføre enda flere intervjuer faktisk kan koste mer enn det smaker (Kvale 2001: 58-60).

Vi burde altså kunne konkludere med at reliabiliteten til oppgaven er rimelig høy, men vi kan imidlertid spørre oss om den gjennomførte datainnsamlingen egentlig sier noe om de spørsmålene som oppgaven forsøker å besvare. Hammersley bestemmer validitet som "the extent to which an account accurately represents the social phenomena to which it refers" (Hammersley 1990:57, referert etter Silverman 2002: 289), eller altså om det jeg har funnet ut egentlig sier noe om de teoretiske problemene som var mitt utgangspunkt. Dette vil leseren også få mulighet til å vurdere selv underveis gjennom sitater fra intervjuene. Silverman (2002: 290) lister opp noen utfordringer for validiteten i kvalitativ metode: forskerens tilstedeværelse i datainnsamlingen, forskerens verdisett, og sannhetsgehalten til informantene, og spesielt de to siste anser jeg som relevante utfordringer for min datainnsamling. Jeg anser likevel sannhetsgehalten til informantene for å være relativt høy. Det var definitivt sterke følelser involvert, og noen av de kan nok ha hatt en viss egeninteresse for å fremstille saksforholdet på en bestemt måte, men samtidig så var det et avsluttet kapittel hvor ingen egentlig ville tjene noe på å legge frem noe annet enn det som de faktisk følte. Samtidig så bidrog nok mitt verdisett noe til fremleggingene, ved at jeg tydelig med hele utgangspunktet for studien var på de ansattes "side" i konflikten. Jeg tror imidlertid dette var snarere positivt enn negativt, da det gjorde det lettere å betro seg, og mange av informantene kom da også med mer dramatiske – og forhåpentligvis mer riktige – fortellinger om sine reaksjoner etter hvert som et tillitsforhold var etablert – et tillitsforhold som blant annet ble etablert på bakgrunn av at jeg som forsker i stor grad delte deres verdier. Samtidig så ville det definitivt økt validiteten om det var gjort lignende studier av enten Blikkvalseverket eller andre nedleggelse i Norge, da jeg ville kunne ha sammenlignet mitt datamateriale med den. Siden dette så vidt jeg vet ikke er tilfellet, så gjør det dessverre datamaterialets validitet noe mer usikkert. Likevel, bør en i hovedsak kunne si at oppgaven har besvart de metodologiske utfordringene på en relativt god måte. I det følgende får vi se om den har ivaretatt de etiske utfordringene like tilfredsstillende.

3.4 Noen forskningsetiske utfordringer

Som nevnt i åpningen av dette kapitlet, så reiser bruken av mennesker og deres opplevelser en del viktige etiske utfordringer en som forsker må forsøke å svare på når en gjennomfører en kvalitativ studie. Først av alt, så er det svært viktig at informantene er klar over at deltakelse i studien er helt frivillig, og at de når som helst kan trekke seg om de skulle føle for

det. Informasjon om dette ble gitt muntlig av meg, men også skriftlig i det presentasjonsskrivet jeg ga alle informantene, og jeg ba også om samtykke både til å gjøre opptak av intervjuene, og til å bruke de for å forsøke å fortelle deres historie. Jeg gjorde det også klart både muntlig og skriftlig at ingen av mine informanter ville bli navngitt i det ferdige materialet, og jeg har derfor valgt å omtale dem med konstruerte navn. Det vil imidlertid ikke være riktig å si at de er blitt helt anonymiserte. Ideelt sett ville nok dette vært å foretrekke, men på bakgrunn både av at det var et lite miljø, og at noen av personene var såpass sentrale både gjennom media og i selve prosessen, så var det i praksis umulig med en fullstendig anonymisering om jeg ikke skulle la det gå sterkt på bekostning av både det ferdige materialets narrative kvalitet og vitenskapelighet. Jeg gjorde det også klart at selve intervjuene ville bli destruert, slik at informantene ikke skulle være redde for å ta opp kontroversielle tema, eller eventuelt angre på noe de hadde sagt senere. Dette var spesielt viktig i min studie, da det både var en prosess det var knyttet svært sterke følelser til, og fordi det var såpass tette bånd mellom folk som det var. I forlengelsen av dette, fant jeg det også viktig å sende inn prosjektet til NSD for å få deres profesjonelle vurdering av studiens etiske implikasjoner, og de ga meg grønt lys til å gjennomføre den. Jeg anser dermed at informantenes interesser for å være godt ivaretatt.

Et spesielt forskningsetisk problem som reiste seg underveis, var hvordan nesten alle informantene var kritisk til hvordan en bestemt person utøvde sin rolle gjennom hele nedleggingsprosessen. På bakgrunn av den helt sentrale og også offentlige posisjon denne personen hadde, så er det i praksis umulig for meg å anonymisere vedkommende, og det ville heller ikke vært hensiktsmessig å fjerne den kritikken som går på personens rolle i selve nedleggelsen, da de er en viktig bit til min forståelse av både selve nedleggingsprosessen, men, og kanskje enda viktigere, spørsmålet om hvor ansvaret ble plassert. Jeg har imidlertid ikke ønsket å nevne vedkommende med navn i oppgaven, men han vil i kraft av sin tidligere stilling være lett gjenkjennelig for de som skulle ønske å finne ut hvem det er.

Til forskjell fra Platons huleboere, så har man som forsker en rekke muligheter til å påvirke hvilke avskygninger en ender opp med å bruke som utgangspunkt for sin forståelse, og jeg har i dette kapitlet nettopp beskrevet de metodene og de valgene jeg har gjort underveis for å påvirke disse. Jeg har også forsøkt å begrunne de, og jeg har tatt opp en del av de utfordringene en som forsker møter når man gir seg i kast med virkeligheten. Alt dette er imidlertid fruktløst, om en ikke evner å ta i bruk det som C. Wright Mills kalte *den sosiologiske fantasi* (2002), og det er nettopp mitt forsøk på å anvende og videreutvikle det

datamaterialet som har tatt hovedrollen her gjennom min egen sosiologiske fantasi som blir mitt fokus i de følgende kapitlene.

4 Kollektiv handling: Organisasjon, situasjon, mobilisering

I forrige kapittel gjorde jeg rede for hvilke metodologiske utfordringer en møter når en gjør en kvalitativ casestudie og hvorfor jeg har valgt nettopp Blikkvalseverket på Laksevåg som utgangspunkt for denne casestudien. I dette og det neste kapittelet vil jeg nå endelig presentere resultatene av casestudien, og forsøke å sette de inn i den modellen for kollektiv handling som jeg presenterte ovenfor. Handlingsmotivasjon vil jeg utsette til neste kapittel, mens jeg her vil starte med å legge frem et kort overblikk over Blikkvalseverkets historie (4.1.1). Videre vil jeg presentere mine informanter (4.1.2), og på bakgrunn av disse forsøke å redegjøre grovt for *hvem* som arbeidet på verket (4.1.3). Jeg vil så benytte meg av i all hovedsak deres ord for å presentere mer grundig selve prosessen frem mot nedleggelsen (4.2), med vekt på de ansattes opplevelse av denne. Først om organisasjonen (4.2.1) og de første signalene om at noe var i ferd med å skje (4.2.2). Om mobiliseringen (4.2.3), om den konkrete motstanden (4.2.4), og sist den eventuelle nedleggelsen med hvordan de opplevde denne og hva som ble resultatet (4.2.5).

4.1 Blikkvalseverket på Laksevåg

Området rundt Puddefjorden i Bergen er et område med en lang industrihistorie, og her lå blant annet Bergen Mekaniske Verksted som ble etablert i Solheimsviken i 1855, T. H. Kleivdals Lærfabrikk i Hølen, A/S Iversen & Søn's Metal og Jernvarefabrikk i Nygårdsvik og Mjellem og Karlsen Verft som lå på andre siden av fjorden på Møhlenpris fra 1891 frem til 2002, og området var slik både hjem for en rekke industriarbeidere, hadde en sterk fagorganisering og var en bastion for venstresiden, noe en blant annet ser tydelig gjennom at AP styrte kommunen helt frem til sammenslåingen med Bergen i 1972 (Fossen 1991a og 1991b).

4.1.1 Kort oversikt over historien

A/S Norsk Valseverk ble først etablert i 1916, i Gravdal, nærmere bestemt i Simonsvik på Laksevåg for å levere blikk til den norske hermetikkindustrien⁹. Den første verdenskrig hadde bragt med seg usikre leveranser av blikk, og viste slik hvor viktig det var å være selvforsynt på dette området, og det ble faktisk en del av selskapets statuerter at alle aksjeeierne måtte være norske. Etableringen gikk imidlertid ikke like godt som ventet, da

⁹ Den følgende korte oversikten over verkets historie baserer seg i all hovedsak på Kjell Fossen sitt trebindsverk om Laksevågs Historie, men også på muntlige kilder fra mine informanter.

anleggsomkostningene oversteg budsjettet betraktelig, og allerede året etter i 1917 var aksjekapitalen brukt opp. Løsningen ble at flere lokale kapitaleiere og selskaper som USF gikk inn på eiersiden, og at Stortingets valseverkkomité innstilte både statsgaranti, produksjonspremie og beskyttelsestoll i 1919 – noe som økte verkets kredittgrense, og gjorde at man kunne sette i gang prøvedrift. Imidlertid fortsatte problemene, og i 1921 ble over 100 mann oppsagt da prøvedriften måtte opphøre, og året etter var selskapet i realiteten konkurs da de ikke lengre klarte å betjene sine lån. Da ryktene begynte å gå om at verket ville bli solgt til utenlandske eiere, begynte både Laksevåg formannskap og Jern- og Metall å appellere til myndighetene om at de måtte gripe inn. Jern- og Metall ga til og med lovnad om at de selv ville tegne aksjer i selskapet, og i mai 1924 lyktes de i å få staten til å overta verket. I løpet av 1924 og 1925 lyktes staten med å finne investorer til verket, og i september 1926 kom driften omsider i gang igjen (Fossen 1991a: 76). Hvor sentral arbeiderne og de fagorganiserte var i denne prosessen er vanskelig å si, men de hadde i hvert fall såpass med selvtillit at de kom i konflikt med den nye ledelsen i både 1926, 1927 og 1928. Sistnevnte konflikt hadde bakgrunn i at arbeiderne mente de burde få en større del av den ekstra fortjenesten som bedriften fikk inn gjennom mer teknisk avansert maskineri, og var slik av mer prinsipiell karakter (Ibid: 82). Valseverket var også involvert i Lockouten i 1931, men etter det var det rolige og relativt stabile kår frem til andre verdenskrig.

Etter andre verdenskrig ble Blikkvalseverket solgt til staten i 1949 og lagt inn under Norsk Jernverk som hadde blitt vedtatt opprettet i 1946 for å sikre en større grad av egenforsyning av stål, og til tross for konjunktursvingninger og opphør i produksjonen mellom 1953 og 1955 og store underskudd blant annet i 1967, så gikk det stort sett godt frem til slutten av 1970-tallet da den internasjonale stålkrise gjorde hele Norsk Jernverk til et pengesluk for staten. Etter noen tunge år på åttitallet, ble så Norsk Jernverk vedtatt oppløst og privatisert i 1987, og i 1991 ble Blikkvalseverket kjøpt opp av det nederlandske stålkonsernet Koninklijke Hoogovens, som igjen slo seg sammen med British Steel i 1999 og danner Corus Group, en av verdens største stålprodusenter. I 2007 ble så Corus selv kjøpt opp av det indisk-baserte multinasjonale konglomeratet Tata Group, og Blikkvalseverkets 260 ansatte var plutselig blitt en perifer og forsvinnende liten del av et selskap med nesten 400 000 ansatte. Den 18. april 2008 ble det offentliggjort at styret ønsket å legge ned Blikkvalseverket, og det ble vedtatt på styremøtet 27. mai samme år, og den 9. juli samme år ble dørene lukket for valseverket etter 92 år med industrihistorie. Men hvem var disse menneskene som mistet jobben, og hvilket type miljø var det den motstanden de satte i gang sprang ut fra? Det skal jeg forsøke å gi et svar på i det følgende, men først vil jeg kort presentere de informantene

som danner utgangspunktet både for min forståelse av og tilhørende fremlegging av miljøet på verket, og som også virker som hovedkilder til presentasjonen av hele den prosessen som endte med Blikkvalseverkets nedleggelse.

4.1.2 Mine informanter

Det er i all hovedsak enighet blant mine informanter i deres tolkning av hva som hendte på Blikkvalseverket frem mot nedleggelsen. Det er likevel utvalgte aspekter ved fremstillingen som skiller seg noe ut, og selv om disse ikke vil få en veldig sentral rolle i det følgende, så har jeg likevel valgt å klargjøre disse for leseren. Måten jeg har gjort dette på er gjennom å presentere de ulike informantenes ulike profiler med fiktive navn – slik kan leseren både selv se hvem som har sagt hva og gjøre seg egne tolkninger rundt det – og jeg tror også at tekstens leseverdighet øker om vi kan referere til informantene ved hjelp av navn heller enn bestemte beskrivelser eller benevnelser som for eksempel Informant 1-9. Dette hjelper meg også å oppfylle en av de forutsetningene for gjennomførelse av studien som ble drøftet i forrige kapittel, nemlig at informantene ble delvis anonymisert. Dette har jeg bestrebet meg etter her, og jeg har derfor valgt å ikke være like presis i de følgende profilbeskrivelser som jeg kanskje kunne ha vært slik at det ikke skal være for enkelt å koble utsagn opp mot hvem som har sagt hva. Det er likevel slik at om en kjenner situasjonen og menneskene, så vil en nok relativt enkelt kunne kjenne igjen i hvert fall en del av mine informanter, og jeg tror jeg måtte ofret både viktige deler av fremstillingen og en del vitenskapelighet om det ikke skulle være tilfellet – og selv da spør deg nok om ikke de med god kjennskap til aktørene ville funnet frem til hvem som hadde sagt hva. Kort sagt, for de som virkelig ønsker det, så er det nok mulig å finne ut hvem som er hvem, men for de fleste av oss så vil dette være en såpass komplisert prosess at kravet om delvis anonymitet må kunne sies å være oppfylt.

- **Informant 1**, *Aleksander* er den eneste av informantene som ikke var direkte tilknyttet verket. Aleksander jobbet i Fellesforbundet, og var en av de som derfra bistod de lokale foreningene når det begynte å gå opp for dem at noe var i gjære. Sånn sett er han unik i mitt materiale i den forstand at han ser ting litt utenfra – dog har han ikke den samme direkte kontakten med stemningen på verket, og spiller derfor en mindre rolle i mitt materiale.

- **Informant 2**, *Birger* var en av de mest sentrale aktørene i den prosessen som ble satt i gang nedenfra da det ble klart at det gikk mot en nedleggelse. Birger har jobbet der i 10-20 år fordelt over to perioder og har vært tillitsvalgt omtrent like lenge. Han startet på gulvet i produksjonen, men ble etter hvert skiftleder før han gikk over til å være tillitsvalgt på heltid i

fem-seks år i den lokale Fellesforbundet-klubben på verket, før han de siste årene før Corus ble nedlagt jobbet som funksjonær. Hadde ingen formell plass i fagforeningen på slutten, men satt som de ansattes representant i styret og hadde såpass mye erfaring, at han likevel ble trukket inn i en veldig sentral rolle i den prosessen som ble satt i gang nedenfra når det gikk mot nedleggelse.

- **Informant 3**, *Christian* hadde jobbet på beiselinjen i nesten 25 år og hadde slik vært tett oppi selve produksjonen. Der hadde han etter hvert blitt skiftleder, og han hadde i nesten hele sin tid på verket vært aktiv i Fellesforbundets klubb enten som tillitsmann eller styremedlem, og selv om han ikke hadde en veldig sentral formell plassering under nedleggelsen, så gjorde hans erfaring og initiativ at han var tett på de beslutninger og diskusjoner som ble gjort etter at en begynte å frykte for arbeidsplassen.

- **Informant 4**, *David* hadde jobbet der i mer enn 30 år, hvorav de siste ti var på beiselinjen. Der var han tillitsmann, og han var også styremedlem i klubben til Fellesforbundet. Han formidlet likevel at han ikke viste særlig mye av det som foregikk, at han var mer på utsiden av hele prosessen.

- **Informant 5**, *Eirik* hadde jobbet 25 år i kaldvalseverket med å valse blikket ned i ønsket tykkelse., og hadde også erfaring fra temperverket og slipeavdelingen. Han har også sittet som styremedlem i avdelingsstyret innenfor fagforeningen i en fire-fem år, men han hadde trukket seg ut en stund før nedleggelsen, og er slik den første av de informantene jeg har presentert så langt som ikke hadde noen formell posisjon under den prosessen som endte i nedleggelse, og har slik potensielt et noe annet blick på omstendighetene.

- **Informant 6**, *Frank* hadde jobbet i 15 år i sluttområdet både som truckfører og kranfører hvor han også hadde vært skiftleder. Dette var en liten avdeling på bare ti mann per skift, så de som jobbet der var litt utenfor miljøet oppe i valsehalen. Det var likevel vanlig at folk fra denne avdelingen ble lånt ut til andre avdelinger etter behov, og Frank representerer slik en litt annen del av bedriften selv om også han jobbet på gulvet ved at han gjennom sin posisjon er litt utenfor, men samtidig har mye erfaring fra alle sider av de arbeidsoppgavene som gjøres på gulvet. Han hadde også vært tillitsmann, og hadde hatt ulike tillitsverv i opp mot ti år sammenhengende, hvor han også i to av årene var innvalgt i klubbstyret. Det var imidlertid en god del år siden han hadde trukket seg ut av det, og ga dermed et blick litt fra utsiden av diskusjonene i foreningen.

- **Informant 7**, *Gisle* var en øvre mellomleder som hadde jobbet på bedriften i 40 år. Han hadde vært medlem i FLT, og som han selv sa så var de derfor litt utenfor i forhold til de i Fellesforbundet som utgjorde flesteparten av både arbeidsstokken og mine informanter. Som

øvre mellomleder så var han i en vanskelig situasjon i forhold til lojalitet både opp og ned, og han hadde på bakgrunn av dette et noe annet ståsted i forhold til prosessen enn alle de tidligere nevnte informantene.

- **Informant 8, Henrik** var knyttet til administrasjonen. Hans funksjoner gjorde han til en del av bedriftens ledergruppe, og var en av de som hadde vært i selskapet lengst. Han var også den eneste jeg snakket med som fremdeles var ansatt i bedriften på det tidspunktet jeg snakket med han, da hans posisjon gjorde at han spilte en viktig rolle også i avviklingen av bedriften.

- **Informant 9, Inge** er den siste informant. Han hadde jobbet på verket i over 30 år, og startet som uskolert på gulvet. Etter hvert hadde han imidlertid tatt både fagbrev og en slags lederutdanning og datautdanning, og hadde i mesteparten av sin tid på verket vært skiftleder. Han hadde også hele tiden hatt forskjellige roller i fagforeningen, og hadde blant annet vært klubbformann. På slutten hadde han imidlertid ikke hatt noen rolle, for han var som han selv sa «sparket oppover», og blitt avdelingsleder i noe som lignet på en funksjonærstilling. Siden han hadde forblitt i Fellesforbundet, så hadde han fått en slags tvetydig rolle på begge sider av bordet, og hadde derfor valgt å holde seg utenfor fagforeningsarbeid de siste årene, og så dermed nedleggelsesprosessen litt fra utsiden.

Disse informantene delte ikke den samme tolkningen av ethvert forhold, og i de situasjonene hvor det var ulike forståelser, så vil jeg påpeke dette og legge det frem. I all hovedsak opplevde jeg imidlertid at de var såpass samstemte at det burde være nok å legge frem et eller noen få utsagn. Noen av informantene vil likevel være mer sentrale enn andre i den følgende fremstillingen. Dette skyldes at enkelte har mer kunnskap om bestemte prosesser enn andre, men også at formuleringsevnen hos noen ganske enkelt gjør dem mer sitat-vennlig, og at noen personer derfor blir valgt til å illustrere en felles oppfatning oftere enn andre. Ettersom informantene kommer fra mange forskjellige deler av bedriften, så burde de imidlertid kunne gi oss en relativt helhetlig forståelse av de prosessene som oppstod i fellesskapet når nedleggelsen ble satt i gang, og ikke minst et utgangspunkt for å forstå hvilket type miljø som utgjorde grunnlaget for dette fellesskapet. Kort sagt, hvem som var de ansatte på verket.

4.1.3 De ansatte på verket

Det ble bemerket av en av informantene, *Inge*, at Blikkvalseverkets rolle blant Laksevågs beboere var såpass sterk at den hele tiden hadde hatt et formål om «å ivareta Laksevågs ungdoms uskolerte gruppe» eller «altså den gruppen som ikke klarte folkeskolen» de «ble sendt til sjøs, eller så ble det blikkvalseverket», og selv om dette nok er en forenkling med

tanke på at Laksevåg og området rundt Puddefjorden også hadde flere andre klassiske industribedrifter som kunne ha en lignende rolle, så sier det likevel en del om hvilken type mennesker som hadde søkt seg til – eller havnet på – Blikkvalseverket og slik dannet kjernen i arbeidsmiljøet der.

Ved nedleggelsen av verket var det 260 ansatte, fordelt på ca. 160 operatører, ca. 40 skiftledere og ca. 60 i andre stillinger, hovedsakelig administrativt ansatte, og de fleste av de som gjorde manuelt arbeid gikk på femskift, men det var også noen på toskift og seksskift. Operatørene og skiftlederne jobbet i selve fabrikkbygningen som lå helt nede mot sjøen i Simonsvik, og her var det omtrent like mange faglærte som ufaglærte, mens de administrativt ansatte jobbet i en egen bygning utenfor fabrikkporten som var lokalisert med utsikt over verket på en høyde litt ovenfor.

Verket produserte hvitblikk til i all hovedsak faste kunder som brukte det blant annet i matemballasje. Alle de ansatte på verket fremstilte det som om blikket de produserte holdt svært høy kvalitet, og det ble påpekt at flere tidligere kunder hadde kommentert hvordan de savnet blikket fra valseverket fordi det var veldig tynt og fint, og slik kunne gå gjennom produksjonen nesten uten stans. Dette var blant annet fordi arbeiderne på Blikkvalseverket hadde høy kompetanse, og også mye frihet til å styre produksjonen slik de så det best. Dermed var ikke operatørene redde for å for eksempel stoppe produksjonen om de mistenkte at noe var galt – selv om det kunne koste verket flere millioner i tapte inntekter – fordi deres frihet og kunnskap også gikk sammen med tillit. Om de forklarte hvorfor de hadde stoppet produksjonen, og forklaringen var god, så var det greit, og flere av de jeg snakket med pekte på denne 'frihet under ansvar'-holdningen som grunnleggende for den høye kvaliteten på blikket som ble produsert, og disse kvalifikasjonene ble også avgjørende for flere under søkingen av nytt arbeid. Sånn sett dreide seg helt klart om en arbeidsstokk som hadde stor kunnskap om arbeidsprosessen. Ikke bare om det å konkret drive et valseverk, men også i å vurdere situasjoner og ta selvstendige avgjørelser. Det kunne imidlertid virke som om denne praksisen hadde vært noe under press de siste årene, da det var tatt inn flere utenlandske arbeidere – spesielt fra Polen - som hverken hadde erfaring fra å jobbe i valseverk, eller snakket språket slik at det var vanskelig for medarbeiderne å gi dem samme type ansvar.

Som nevnt ovenfor, så hadde verket historisk først og fremst rekruttert den delen av Laksevåg- og omegns ungdom som ikke tok folkeskolen, og arbeidsmiljøet på verket ble dermed preget av en typisk mannsdominert «arbeiderklasse»-kultur. Nesten alle ble tiltalt med kallenavn, og det var generelt en tendens til å spøke med mye, også seriøse emner som for eksempel den kommende nedleggelsen, og *Inge*, fremstilte det sosiale miljøet som på den ene

siden ekstremt sterkt, men samtidig så var det «ikke mye vi snakket om, det var ikke mye liv vi hadde. Tok vi en pils sammen så snakket vi tonn-timetall, var vi på fest så var det tonn-timetall.» Det sosiale miljøet virker altså å være veldig sterkt orientert rundt arbeidet og organiseringen av dette, og det er sånn sett ikke spesielt overraskende hverken at tilknytningen til selve verket også var meget sterk hos svært mange ansatte, og at opplevelsen av samhold og skjebnefellesskap også ble trukket frem av mange for å beskrive det sosiale miljøet på verket.

Samholdet ble beskrevet som noe som gjaldt nesten alle i hele bedriften, høyst sannsynlig styrket av at det var en stor grad av jobbmobilitet mellom avdelingene – men også oppover, og veldig mange i lederstillinger var folk som hadde jobbet seg oppover. Noen hadde tatt en utdanning på si, men som *Inge* påpekte så fikk du «aldri den jobben der fordi du var dyktig, du fikk den fordi du hadde vært der en stund.» Selv om dette sikkert er overdrevet, så viser det at mobiliteten også oppover var god, og selv den siste direktøren på verket hadde mer eller mindre begynt på gulvet og steget i gradene oppover, og det virker rimelig å slutte at dette var en viktig grunn til at hele verket – på tvers av avdelinger og rangordninger - ble beskrevet som en del av samme «familie» med en felles solidaritet.

Dette sterke fellesskapet var utvilsomt også viktig for den sterke stillingen til de lokale fagforeningene. Så godt som alle operatørene og skiftlederne var organisert i avdeling 15 av Fellesforbundet¹⁰, men det var også flere administrativt ansatte som var organisert her på bakgrunn av at de nettopp hadde jobbet seg oppover, selv om de da noen ganger kunne få følelsen av å sitte «på begge sider av bordet». Blant de administrativt ansatte var de fleste organisert i FLT mens en ganske liten gruppe ingeniører og teknisk personell var organiserte i NITO, men jeg fikk inntrykk av at det var avdeling 15 av Fellesforbundet som hadde den dominerende stillingen. Med utgangspunkt i dette så hadde de ansatte på verket også en sterk historisk forankring i venstresiden, noe som ble fremstilt av mange, men her som i andre deler av samfunnet så var denne blitt svekket de siste tiårene ved at mer typiske høyre-orienterte politiske holdninger – spesielt slike som det er vanlig å knytte til partiet Fremskrittspartiet (FrP) var også blitt mer vanlig her – til flere av mine informanternes frustrasjon. *Frank* beskrev denne holdningen:

Men sant, noen er jo litt mer engasjert i det politiske enn andre, og har fulgt litt med sant, men andre de følger ikke så mye med. Det er stort sett nei til bompenger, og nei til skatter. Nei til alt som er av

¹⁰ De ansattes representant i styret anslo at mellom 95 % og 97 % av de ansatte på gulvet var organiserte.

avgifter, alt av penger som går inn som går til fellesgoder det skal vi helst ikke betale, for det er bare en uting. Men når du da får kniven på strupen selv, ja da skal politikerne komme å hjelpe.

Dette var likevel bare snakk om et relativt lite mindretall som delte slike negative holdninger til skatter, avgifter og fellesskapet generelt, og i all hovedsak så var den sterke linken til venstresiden fremdeles høyst levende.

Hvilket type miljø og det fellesskap de delte på Blikkvalseverket er sentralt for fortsettelsen, fordi det var fra dette fellesskapet og dets utvikling at handling – og eventuelt fravær av slikt – sprang ut ifra, og min beskrivelse av dette kunne derfor med fordel ha vært enda mer fremtredende her, men slik jeg ser det, ville dette krevd at jeg var inne på et tidligere tidspunkt og observerte og gjerne deltok i fellesskapet selv, noe som ikke ville vært praktisk mulig i gjennomføringen av denne studien. Min beskrivelse bygger i all hovedsak på andrehåndsfortelling fra ni informanter, hvorav åtte var ansatte på verket. Med dette ligger jeg selvsagt i fare for å ha gitt en noe «urepresentativ» gjengivelse av forholdene, så jeg vil for ordens skyld også presentere disse informantene slik at leseren selv kan velge å gjøre seg opp en mening om de utsagnene som vil bli presentert i teksten.

4.2 Mobilisering og motstand

I det følgende vil jeg mer detaljert gjøre rede for selve prosessen frem mot nedleggelse, spesielt sett fra arbeidernes side, hvordan de reagerte, hvordan de handlet og hvilke mål de hadde med disse handlingene. Sist vil jeg kort beskrive selve nedleggelsen og hva arbeiderne kan sies å ha oppnådd med sine handlinger.

4.2.1 En kamporganisasjon

Det var mange som hadde trodd at Blikkvalseverket var ferdig da Stortinget vedtok å privatisere bedriften i 1987, og da det hollandske selskapet Hoogovens overtok driften var det også mange som hadde vært skeptiske til videre drift, og det hadde lenge vært mye nervøsitet blant flere av de ansatte. *David*, formulerte det slik:

Vi hadde jo... Fra tidenes morgen, da jeg begynte der, da var det jo Norsk Jernverk, og da gikk det opp og ned. Det var jo dommedagsprofetier fra dag 1. Og vi trodde jo når vi ble dette holdingselskapet, når jernverket gikk ned, at vi da var ferdig sant. Det var jo ingen som ville ha oss. Vi hadde jo tilbudet, for en krone. Ingen norske bedrifter, ingen som var her i Skandinavia.

Usikkerhet rundt den videre driften og dommedagsprofetier hadde der altså vært lenge, men også mobilisering hadde vært viktig, og både i 1987 og i 1991 da bedriften ble overtatt av Hoogovens, så hadde der vært mobilisering blant de ansatte med utgangspunkt i fagforeningene. *Birger* som hadde hatt en sentral rolle i foreningen i en årrekke, beskrev reaksjonene slik:

Hvis man tar privatiseringen i 87, som er en av de største sakene i nyere tid, så var det jo en voldsom mobilisering i konsernet, både i forhold til Mo i Rana, spikerverket og i forhold til Blikkvalseverket, hvor det var en voldsom mobilisering, og selvfølgelig en kamp, det var det. Også ved oppkjøpet i 1991 (...) når Hoogovens, den hollandske stålgi-giganten overtok.

Hvor mye innflytelse arbeiderne hadde hatt i disse to tilfellene er vanskelig å si uten en egen undersøkelse av de konkrete prosessene, men de hadde ved begge tilfeller mobilisert sine tillitsvalgte til å forsøke å gjøre noe med det som ble oppfattet som en usikker situasjon. *Eirik* fortalte at denne mobiliseringen hadde resultert i blant annet et forslag om at arbeiderne selv skulle kunne kjøpe bedriften fra Norsk Jernverk

[Å overta bedriften selv] tenkte vi på for mange herrens år siden da hollenderne overtok oss. (...) Han (...) som var klubbformann den (...) var (...) der inne og forhandlet om at gjerne vi da skulle gå inn og kjøpe opp dette her. Men så kom da hollenderne inn med et adskillig bedre tilbud.

De hadde altså vært i forhandlinger om at arbeiderne kunne overta bedriften, men så hadde Hoogovens kommet inn i bildet med et bedre tilbud, og det hadde ikke blitt noe av. Hvor mye innflytelse denne mobiliseringen hadde den gangen er med andre ord vanskelig å vurdere da den ikke ledet til et direkte resultat, men det som er sikkert er at prosessen som helhet hadde endt med fortsatt drift. Uavhengig av den reelle innflytelsen mobiliseringen hadde hatt, så ble det altså *opplevd* som en seier, og nettopp derfor ble det presentert for meg som en av flere viktige hendelser hvor arbeidernes reaksjoner hadde spilt en positiv rolle.

En situasjon hvor fagforeningene ifølge mine informanter også hadde spilt en sentral rolle, oppstod på starten av 2000-tallet. Da bedriften hadde ønsket å outsource vedlikeholdet, noe som ville ha påvirket rundt 60 ansatte. For de ansatte virket det som om ledelsen hadde bestemt seg på forhånd, altså før det ble tatt opp med fagforeningene selv, og *Birger* beskrev at det samlet alle de tre fagforeningene til motstand:

Det også var en sak som for så vidt hadde en lang kamp, og som så dro inn til forbundet og alt, om man da var på studiereiser til Sverige og Hunsfos Papirfabrikker og jeg vet ikke hvor man ikke var, og (...) ledelsen prøvde å både kjøpe folk inn i lederposisjoner, og ved at man prøvde å overbevise de ansatte gjennom komplekse regne-, økonomiske beregninger at dette var lønnsomt. Men der de tillitsvalgte gjennom påvirkning av styremedlemmer og så videre prøvde å få dette stoppet, og greide det.

Den gangen hadde ledelsen riktignok tatt de ansatte med i arbeidsgrupper som skulle utrede alternativer for å spare penger på vedlikehold, men inntrykket derfra var at ledelsen i realiteten hadde bestemt seg om hvilken vei de ønsket å gå, og at de ansatte ble forsøkt overbevist både ved forsøk på å kjøpe folk inn i lederposisjoner for å ta brodden ut av kritikken, gjennom diverse økonomiske beregninger at den nye måten å organisere vedlikeholdet på ville være mer lønnsomt. Men den gangen hadde de tillitsvalgte klart å snu styret gjennom å stå sammen og å levere alternative forslag som de utarbeidet på bakgrunn av erfaringer gjort i andre bedrifter hvor lignende forslag var reist tidligere. Dermed hadde de lokale fagforeningene både relativt fersk erfaring fra en mindre arbeidslivskonflikt, og ikke minst så hadde de klart å få ledelsen til å gå tilbake på sitt opprinnelige forslag, og slik få en seier. Riktignok hadde ikke deres engasjement vært av den karakter som en typisk forbinder med handling nedenfra, men de hadde tatt *initiativ* til å besøke andre bedrifter hvor lignende tiltak eller andre tiltak var gjennomført, og spilte slik en kritisk rolle ved å levere argumenter og alternative løsninger. *Birger* oppsummerte det slik:

Så på en måte så hadde de tillitsvalgte et utgangspunkt for å samarbeide fra en tidligere sak, som også gjaldt i denne saken og dermed kunne spille på (...) og hadde selvfølgelig i fra nyere tid en viss erfaring med kamp vil jeg si.

Arbeiderne på Blikkvalseverket hadde altså god erfaring i å mobilisere og i å ta deres felles skjebne i egne hender om det trengtes. Imidlertid eksisterte der også en eldre tradisjon for arbeiderkamp på verket, som påpekt av *Birger*:

Om man går tilbake igjen til 30-årene, til 1930 og 1931 hvor man hadde de store streiker og de store konfliktene, så hadde man jo streiker av et halvt års varighet og utestengelse her, også her ute. Og blikkvalseverkets fagforening den gangen var vel også en sterk og markant forening, og en kamporganisasjon selvfølgelig. Så der lå jo en kultur og en historie i bedriften, som man ikke skal undervurdere, som på en måte lå nedarvet. Og spørsmålet (...) blir jo på en måte, hadde man et godt samarbeidsklima eller var det en kamporganisasjon. Ja, jeg tror man må si at historisk betinget så var det en kamporganisasjon og det var en kampvilje og en viss motstand.

De ansatte på blikkvalseverket hadde også tilbake på 30-tallet hatt initiativ og handlekraft, og det var derfor ikke rart at *Birger* som lenge hadde vært en sentral aktør i den lokale klubben av Fellesforbundet opplevde at det historisk betinget var en viss kampvilje og en tradisjon for å ta initiativ og vise handlekraft når det trengtes.

Disse hendelsene hvor arbeiderne tok initiativ til å handle på ulike måter, enten det gjaldt gjennom lange streiker som på 30-tallet, ved eierskapsendringer på slutten av 80-tallet og begynnelsen av 90-tallet, eller forslag om outsourcing som tidlig på 2000-tallet, viser at der i hvert fall i krisetider eksisterte både en vilje og en tradisjon for å handle. En tradisjon som gikk veldig langt tilbake, men som også hadde manifestert seg i nyere tid. Samtidig var det klart at arbeidernes *repertoar*, inneholdt både utredning og argumentasjon, men også – i hvert fall om en så litt lengre tilbake – mer klassisk aksjonisme. Samtidig eksisterte der en viss nervøsitet og usikkerhet rundt fremtiden, og nettopp denne usikkerheten kombinert med tradisjonen for handling, gjør at en skulle tro det ville være nærliggende å slutte at der raskt ville komme i gang konkret handling når ryktene om nedleggelse forsiktig begynte å dukke opp i 2007.

4.2.2 Fra rykte til realitet: Krisen oppstår

Til tross for at Blikkvalseverket i realiteten hadde hatt en usikker fremtid siden stålkrise på 70-tallet, så var starten på 2000-tallet en god periode for bedriften. I 2004 hadde bedriften et solid overskudd på 46,2 millioner kroner, og året etter oppnådde verket faktisk sitt beste resultat noensinne med 58 millioner kroner i pluss. Alt dette ble imidlertid snudd totalt på hodet i 2006, da et overskudd på 58 millioner plutselig var snudd til et gigantisk underskudd på 75 millioner.¹¹ Årsaken til underskuddet har blitt forklart på forskjellige måter av de ulike informantene,¹² men det viktige for oss er at den usikkerheten som hadde preget bedriften over lengre tid, nå vendte tilbake. En skulle imidlertid tro at den kom tilbake med full styrke også blant de vanlige ansatte, men det som skjedde var derimot, som *Frank* beskriver, at det ble spøkt en del med det, og at det ikke ble tatt skikkelig seriøst:

Det ble litt sånn små kommentarer og noen sa ”jaja det (...) var endelig bra, nå må vi ut å jobbe”, ”det blir nedlagt her, så nå må vi ut å begynne å jobbe” uten at det stakk noe dypt. Det ble litt i den stilen der.

¹¹ For disse tallene, se for eksempel <http://www.frifagbevegelse.no/magasinet/article3500118.ece>

¹² Den mest interessante teorien dreier seg om at det var en slags konspirasjon, en teori fremsatt av en av mine informanter hvor Blikkvalseverket, som var avhengig av å kjøpe råstål internt i Corus for den prisen som ble fastsatt av ledelsen, betalte kunstig høy pris for å skape et underskudd og slik skape argumenter for å legge ned bedriften.

Til tross for at signalene nok var sterkere denne gangen, så hadde de vanlige ansatte hørt rykter og levd med usikkerhet såpass mange ganger at når nå usikkerheten kom tilbake, så ble det selvsagt reflektert over, men det var ikke lett å tro at *denne gangen* skulle det føre til noe mer enn at resultatet ville bli en endring på skiftordningen, redusering i bemanningen, eller andre lignende tiltak, og dermed var det både enklest og kanskje mest naturlig at trusselen ble delvis spøkt bort, for dypere stakk den ikke.

Kontrasten var dermed stor til arbeidet som foregikk spesielt i den lokale klubben av Fellesforbundet. Som allerede nevnt så var dette en organisasjon som hadde vært med på en del kriser tidligere, og som forventet kom den fort sammen for å drøfte de røde tallene:

Man fikk signaler fra ledelsen i Holland, og ledelsens representanter i styret, at dette skulle vi ta med ro, dette var ikke noen krise. Men for mange av oss, så var jo dette likevel en spørsmålsstilling som mange var opptatte av. Dette var i 2006, i april 2007 når stålprisene var på sitt høyeste, så hadde vi et såkalt europeisk samarbeidsutvalg, hvor det for første gang ble stilt spørsmålstegn ved den divisjonen som vi hørte til, altså Packaging Plus, altså tinnplatedelen. Og da var vel de første signalene på at man begynte å bli litegranne bekymret for hvordan dette skulle ende, og hvordan dette skulle gå.

Like før sommeren 2007 satte så konsernet i gang såkalt «Cross-Border»-konsultasjon, gjennom European Work Council (EWC) som ble oppfattet som et tegn på at noe var i ferd med å skje. Her ble det diskutert flere mulige løsninger på de økonomiske problemene, hvor nedleggelse var en mulig løsning. Imidlertid ble det gjort klart at om det skulle være noe vits å legge ned noe, så måtte det skje på Corus sine fasiliteter i Trostre, Wales, for Bergensavdelingen var for liten til at det ville kunne gi nok effekt i det som ble fremstilt som et overmettet marked, og ting burde derfor se relativt lyst ut for fortsatt drift på Blikkvalseverket. *Birger* og andre tillitsvalgte var imidlertid fremdeles skeptiske:

Allikevel så var det noen av oss tillitsvalgte som på det tidspunktet så at muligheten for at dette fort kunne snu i en annen retning, og allikevel at man kunne havne på Bergen. (...) Og i august 2007, så satt vel de tillitsvalgte seg første gang sammen og drøftet dette, noen tillitsvalgte, og da skrev man et brev til fellesforbundet, hvor man skrev at man var bekymret for at der skulle komme et forslag på bordet om nedleggelse. Og at det i så henseende burde nedsettes en arbeidsgruppe, hvor man begynte å ta dette for seg som et mulig scenario.

Arbeidsgruppens opprinnelige strategi var todelt, for det første, så kontaktet de tillitsvalgte som hadde erfaring fra nedleggelsen av Union i Skien, og gjennom det forsøkte de å forberede

seg på en eventuell snuoperasjon fra ledelsens side. På den andre siden, så gikk de inn i forhandlinger med ledelsen om hvordan en kunne kutte kostnadene på verket. Den lokale ledelsen skal visstnok først ha presentert en plan hvor de foreslo å gå ned fra femskift som bedriften generelt gikk på, til fireskift. Dette ville redusere produksjonen noe, og en 40-50 ansatte ville miste jobben. Som svar til dette, beskriver *Frank* at fagbevegelsene satt seg ned sammen for å finne en løsning hvor ingen trengte å miste jobben:

Alle fagbevegelsene, det var jo flere [enn Fellesforbundet som] Nito, FLT (...) satt seg ned og samarbeidet, tross alt dette var jo noe som gjaldt alle ansatte. Og lagde en alternativ plan til innsparing, for det var snakk om innsparing på x antall millioner. Og så lagde de en felles plan som vår klubbleder den gangen, (...) presenterte for styret, det var ikke noe automatikk i at han skulle få lov å presentere det da, men det ble nå spurt gjennom fagforeningen om han fikk lov å få litt tid på et styremøte. Og den var det som sagt veldig mange som jobbet med, det var et skikkelig stykke arbeid, planen ble presentert, og den ble godkjent. Dette skulle vi gå for. Det var ingen oppsigelser, det var andre typer besparelser. Blant annet mindre overtidsbruk, det var bedre styring på det vi holdt på med, ja det var mindre utgifter, det var noen som måtte slutte, de midlertidige ansatte måtte slutte. Men de hadde kontrakter ut året, og da fikk de ikke fornyet disse, og det var vel en fem-seks-syv stykker. Men ellers så gikk det på innsparinger internt, å utnytte ressursene på en litt bedre måte enn det var blitt gjort.

I denne alternative planen ble presentert for styret i Nederland, og ble faktisk foretrukket fremfor den første planen som den lokale ledelsen hadde lagt frem, noe mange beskrev som et prestisjenederlag for den lokale ledelsen. Imidlertid så prognosene an til å gi planen rett, for som *Frank* fortsetter så sparte de «faktisk enda mer enn de millionene vi skulle bespare.» Dermed gikk høsten, og stemningen var, som *Birger* beskrev det, igjen «god og pro-Bergen». Dette skulle imidlertid endre seg, for til tross for at planen hadde vist seg å spare en del penger, så hadde utgiftene, som *Frank* sier, gått fra vondt til verre:

Men så gikk jo budsjettene enda verre, altså ting gikk enda mer mot oss i forhold til priser, og så begynte ryktene igjen da, at selv om vi hadde klart all den inntjeningen og sånt, så var det likevel ikke nok. Vi fikk et så svært underskudd og nå kunne vi liksom ikke se lengre frem i tid hvor dette skulle bli bedre.

Denne gangen virket det plutselig mye mer alvorlig, og dermed begynte også ryktene i større grad å spre seg til de vanlige arbeiderne på verket. Ryktene gikk imidlertid ikke direkte på nedleggelse. Selv om folk kanskje tenkte den tanken også, så hadde verket vært inne i såpass

mange mer eller mindre kritiske situasjoner tidligere, at de fleste virket å tro at det ville bli snakk om mindre drastiske virkemidler. *Frank* påpekte slik at:

Alle krisene som hadde vært, det var ganske ofte å gjøre om at det var kriser. Og nå måtte ting skje, ting skjedde, og det gikk seg til igjen. Det hadde liksom vært, alle som jobbet der hadde jobbet der i mange år sant, og hadde vært gjennom dette så mange ganger at du blir litt deppa der og da, men så tenker de fleste at ”nei vi kan aldri bli nedlagt”. Bedriften har vart i nesten hundre år og dette med at hvis ikke vi nå skjerper oss så blir vi nedlagt, det bet ikke helt på, for det har vi hørt så mange ganger før.

Mens *Gisle*, som var en øvre mellomleder, sa at «ryktene gikk på at vi skulle ned med skiftgangen, reduksjon i driften, for vi viste jo alle det at markedet ville komme igjen». *Inge* satt i en interessant stilling, for selv om han tidligere hadde jobbet på gulvet, så hadde han etter å ha blitt «sparket oppover» kommet i en stilling hvor han hadde noe innsyn til bestilling av emballasje. Da han så at disse ganske plutselig begynte å bli sterkt redusert – uten at det ble brukt noe mindre – begynte han å stille spørsmål:

Jeg hadde hele tiden oversikt over antall tonn timer, hvor mye som ble bestilt, hvor mye ordrer som gikk ut. Til slutt så jeg det at ingenting kom inn over kaien, men der gikk mye ut, fordi jeg hadde da den oppgaven å skaffe frem emballasje til dette her, men det var ingenting å bestille lengre, og da ante det meg at (...) noen har stengt kranen.

Han forsøkte å ta dette opp med andre, og det ble diskutert daglig blant hans nærmeste ansatte i arbeidstiden, men slik han beskrev det så ble det aldri tatt skikkelig seriøst. Noen av de ansatte forstod altså at det var ting på gang, men det ser ut som om de fortsatte å undervurdere den situasjonen som bedriften plutselig befant seg i, til tross for at ryktene om at noe måtte skje – som inkluderte rykter om nedleggelse – var i gang med å spre seg.

For de mest sentral tillitsmennene derimot, fortonte det seg igjen noe annerledes. Som beskrevet ovenfor så hadde de lagt frem en plan for å kutte kostnadene som allerede var delvis iverksatt med positive virkninger¹³, og som skulle fortsette i 2008, og de sentrale tillitsmennene merket nok alvorret i situasjonen i betydelig større grad enn de vanlige arbeiderne. *Birger* påpekte dette:

¹³ På ba.no kunne vi eksempelvis lese den 19. april at underskuddet var redusert med 60 millioner kroner. <http://www.ba.no/nyheter/article3485150.ece>

[For i] desember-januar så begynte de tillitsvalgte å merke at det var en litt annen stemning etter hvert, og man begynte å føle gjennom udefinerbare situasjoner, man merket at det lå noe og fløt. Det er klart, erfarne tillitsfolk de merker dette på lusa på gangene.

Til tross for at planen var gjennomført med stor suksess så langt og kostnadene var kuttet betraktelig, så var tapene likevel steget såpass mye at de tillitsvalgte merket en annen stemning og at det var noe på gang. Så de mest sentrale tillitsmennene satt seg ned igjen for å diskutere situasjonen, og gikk i gang med å skrive et brev til ledelsen i Nederland for å få svar på den usikkerheten de følte rundt fremtiden. Der kom imidlertid aldri noe svar, til tross for at det første brevet ble etterfulgt av flere – men uti februar kom der derimot noe annet:

I februar en gang, så var der et møte på styrerommet hvor personalsjefen i denne divisjonen fra England var til stede, pluss driftsdirektøren i fra Holland som kom opp her, og de holdt et møte for (...) alle fagforeningene (...). Og i det møtet så kunne man merke på hele holdningen til personalsjefen og hele stemningen i rommet, at det var totalt snudd. Uten at det egentlig ble sagt. Men man merket det på presentasjonen, og man merket det på stemningen, og det var som en sa ”dette er jo nesten som å sitte i en begravnelse dette”. Så da var man egentlig hundre prosent sikker på at her er det noe i gjære, og her er det noe på gang.

De tillitsvalgte sendte enda et brev uten å få noe svar, og like etter så skulle det være årsmøte i den lokale klubben av Fellesforbundet. Hvordan dette møtet egentlig ville fortont seg i forhold til å diskutere den usikre situasjonen, vet vi ikke, for på møtet hendte det noe markant: Den ene tillitsvalgte fikk ifølge *Birger* en anonym telefon fra utlandet «hvor det ble sagt (...) at på styremøtet i april (...) ville det komme et forslag om nedleggelse.» Fremdeles var ingenting sikkert, men de tillitsvalgte diskuterte nå intenst hva en skulle foreta seg for å eventuelt hindre en nedleggelse, og til meg ble det beskrevet som om det i all hovedsak var to ulike strategier som ble diskutert. Den ene kalte de «nice and clean» og gikk ut på at man ved å fortsette å produsere så effektivt og godt som man kunne, og at man ved å ikke lage problemer ville bli tatt med på råd og muligens hørt, og eventuelt belønnet om det skulle skje noe drastisk, mens den andre taktikken ble kalt «long and dirty», og gikk i all hovedsak ut på å forsøke absolutt alle muligheter for å redde bedriften. Det inkluderte å kontakte politikere, engasjere den nasjonale ledelsen i fagforeningene, forsøke å skaffe nye eiere, engasjere advokater for å undersøke om det var noe i lovverket som kunne brukes og alle andre mulige løsninger som en kunne tenke seg. I basis for denne taktikken lå imidlertid behovet for oppmerksomhet som en kunne få gjennom å «lage bråk» som de sa, altså sette i gang

markeringer og demonstrasjonstog – og eventuelt streiker. Alt for å få medias øyne rettet mot Blikkvalseverket og slik legge press på spesielt politikerne.

Det var imidlertid den første strategien som ser ut til å ha blitt valgt i utgangspunktet, for selv om en fikk nyss om at der ville komme et nedleggingsforslag på styremøtet i april, så valgte ledelsen i foreningen å ikke gå ut med dette til den jevne ansatte på bedriften. Riktignok gikk der jo rykter, men det ser ut som om en i det lengste har håpet at det ikke var hold i hverken de eller den telefonen som kom. Dette håpet ble imidlertid knust fredag 18. april da det ble offentliggjort at styret hadde foreslått å legge ned driften fra sommeren. Dermed kunne det også se ut som om det var på tide å skifte taktikk.

4.2.3 Mobilisering: Mot felles problemforståelse og handling

Når et menneske får den tøffe beskjeden om at ens arbeidsplass skal legges ned og at en vil miste jobben, kan det være mange ulike måter å reagere, og ingen av de som får beskjeden vil oppleve det helt likt. Likevel er det naturlig at reaksjonene etter hvert som arbeiderne får pratet med hverandre, delt opplevelser, tolkning og virkelighetsforståelse, blir mer samstemte, eller at det utkrystalliserer seg noen få utvalgte standpunkt eller reaksjoner som de alle eller de fleste mer eller mindre deler. Dermed kan det oppstå *kollektive* reaksjoner med potensial både til å trøste og forsterke ens egen undergangsfølelse, men også til å virke som utgangspunkt for *handling*. Da de ansatte på Blikkvalseverket fikk vite at der skulle komme et forslag om nedleggelse, så var det ifølge *Birger* i all hovedsak to reaksjonsmåter som dominerte:

Jeg tror det at det er riktig å si på en måte at man lett kunne få to holdninger til det. På den ene siden kunne man få oppgitthet og la oss kalle det gi-faen-mentalitetet, og oppgitthet og på en måte handlingslammelse. Og noen begynte selvfølgelig på å tenke på å rømme skuten, og så videre. Og den andre konsekvensen man får er jo på en måte, man kan godt bruke ordet om kollektivet klarer å ta handlekraft. Altså om det er noe handlekraft, om noen klarer å sette i gang et initiativ. Å mobilisere på en måte, til kamp. Enten for å bevare bedriften eller for å få best mulig betingelser.

Mitt inntrykk etter å ha pratet med åtte tidligere ansatte er imidlertid at det ikke egentlig var initiativ og handlekraft som var det dominerende i starten. Det var derimot sorg, en del sinne, og mange resignerte fort og sa slikt som *Eirik* at nå var de «kommet så langt at der ikke var noen løsning.» Imidlertid kan det se ut som om sorgen og sinnet også virket konstruktivt, for det førte til at kollektivet som *Frank* sa «ble faktisk styrket», og *David* påpekte at stemningen utviklet seg positivt og at en i enda sterkere grad opplevde seg som en familie:

Jeg synes det at stemningen ble bedre. Og at folk var litt mer opptatt av hverandre. Det ble gjerne på en annen måte enn, altså vi har alltid hatt stor takhøyde på arbeidsplassen, men altså at spøkene var litt roligere, og så var man litt mer forsiktig med at man ikke gikk bort og såret noen, sant? Det ble som en liksom, da var liksom den familien laget.

Takhøyden ble større, enn brydde seg mer om hverandre, og opplevelsen av at en var en felles familie ble styrket. Videre virket det også konstruktivt fordi mange satt seg sammen for å bearbeide det, og det ble da ofte de som hadde tillitsverv som fikk i oppgave å heve hodet og få folk til å se videre. Dermed virker det også som om de allerede felles referanserammene ble styrket, og spesielt måten folk fordelte skyld på vitner om at der eksisterte en felles forståelse av hva som hadde hendt. Alle jeg pratet med svarte nemlig at det var den lokale ledelsen som var skyld i at situasjonen var kommet dit den var, fordi de ikke hadde gjort noe for å hindre nedleggelsen, og også – ble det presentert av flere – spilt på lag med de kreftene innad i Corus som ønsket å legge ned Bergen. Disse kreftene ble i stor grad presentert som «engelskmennene», altså den engelske grenen av selskapet som besto av det tidligere British Steel som hadde kommet inn i Corus i 1999, mens «hollenderne» ble i all hovedsak beskrevet som «våre venner» som *Eirik* sa, «de var liksom storebroren vår som prøvde å ta vare på oss når vi hadde problemer.» Pussig nok var det relativt få som nevnte «indernes» rolle i prosessen med tanke på at det indiske konsernet Tata Group hadde overtatt hele Corus året før, men de som gjorde det, fremstilte i all hovedsak også deres rolle som grovt sett positiv, men at beslutningen om å legge ned Blikkvalseverket ble tatt på et mye lavere nivå enn det det indiske eierskapet blandet seg opp i. Det kanskje mest interessante med hele denne problemforståelsen var hvordan nasjonale stereotypier ble blandet inn:

Med engelskmennene så var det... de brydde seg kun om sitt. Det var vel helt umulig å komme i noen dialog med de, de har sin væremåte, engelskmenn er engelskmenn så det....

Akkurat hva engelskmenn er her, er ikke så viktig, men gjennom å få frem denne nasjonsbaserte problemforståelsen, tror jeg også vi legger grunnlaget for å si noe om hvorfor det ble handlet som det ble når det kom til å gjøre motstand. Det var også en utbredt oppfatning av at Blikkvalseverket produserte bedre og mer effektivt enn spesielt de engelske verkene, og enten det er sant eller ikke, så bidrog det også til følelsen av at det var et slags komplott som gjorde at det var Bergen som ble ofret.

De tillitsvalgte hadde som beskrevet ovenfor allerede jobbet en del med planer for hvordan de skulle handle om situasjonen forverret seg, og de brukte nå disse til å spille en viktig rolle mot resten av de ansatte gjennom spredning av en problemforståelse som satte de ansatte i opposisjon til spesielt den lokale ledelsen, og gjennom å gå i gang med planlegging av konkrete måter å reagere på, basert på «the long and dirty road». Initiativet bak mobiliseringen ser dermed ut til å ha nesten utelukkende kommet fra de tillitsvalgte, men det betyr ikke at der ikke ville oppstått motstand om ikke de tillitsvalgte hadde vært der, for som det ble påpekt også av de utenfor det formelle tillits-apparatet, så var dette også noe som ble pratet om blant de aller fleste og overalt, både i lunsjen og som *Frank* beskriver, om en tilfeldigvis møttes på handletur:

I hovedsak [pratet man med] de på avdelingen du jobber med, men så blir det jo samtale, kommer i lunsj på kantinen, (...) til og fra jobb, når du treffer folk i gangen og korridoren og utenfor døren og sånt. Ja, og gjerne (..) her på Sartor (...), det er jo ganske mange Corus-ansatte som bodde ute på Sotra, så jeg traff nå alltid en del der. Så blir det samtaleemne der, så det var liksom, det ble mye snakk om det, for skjønte at det begynte å bli litt alvor etter hvert.

Så en snakket sammen ofte om situasjonen, både på arbeid og utenfor, og med mange forskjellige. Men selv om ting ble drøftet, så understreket alle mine informanter hvor sentrale de tillitsvalgte hadde vært i prosessen, og *Birger* trodde også at uten de sterke tradisjonene i Fellesforbundet, så ville det ikke blitt samme type kampvilje:

Det jeg kanskje vil frem til er at hadde ikke (...) Fellesforbundet som tok et initiativ til å mobilisere, så tror jeg ikke vi hadde sett det resultatet og den kampviljen som man til en viss grad så.

Mobiliseringen av kollektivet var altså definitivt noe som ble gjennomført av de tillitsvalgte, og da spesielt de tillitsvalgte i Fellesforbundet. Og selv om vi ikke kan være sikre på dette, så virker det også trolig at en ikke ville fått en like kraftfull mobilisering om ikke disse hadde gått foran slik som de gjorde.

En av tingene de tillitsvalgte gjorde for å mobilisere, var å spille på den felles problemforståelsen som en etter hvert hadde utviklet. *Birger* beskrev det slik:

De på gulvet var veldig misfornøyde med den lokale ledelsen. Og da spurte de tillitsvalgte, men hva vil dere gjøre med det? Da må dere på en måte vise deres misnøye eller forakt eller hva, dere må jo gjøre

noe eller si noe, for det vil være den endelige bekreftelsen eller det vil på en måte vise ledelsen at dette er noe som stikker dypt i alle, og ikke bare i de tillitsvalgte.

Slike beskjeder og oppfatningen av at Blikkvalseverket fortjente å leve videre fordi det som *Henrik* sa det var «best i klassen» når det gjaldt både effektivitet og kvalitet, gjorde at alle jeg snakket med fremstilte det som om det var svært enkelt å få mobilisert ikke bare de som jobbet på bedriften, men også deres familier, slektninger og andre venner og bekjente. *Birger* påpekte at «folk ville la seg mobilisere». Det var enkelt, samtidig var det også mange som opplevde et håp som *Inge* sa:

De ante at hvis ikke de stiller nå, så blir det for sent. De må være med nå, selv om de ikke viste hva de holdt på med, så var de med. For en hadde jo gjerne et lønnlig håp om at en reddende engel skulle komme.

Så gjennom et sterkt fellesskap som faktisk var blitt enda sterkere gjennom den pågående krisen, en i all hovedsak felles forståelse av både hvor en skulle plassere skylden og at det var ikke var rettferdig at de skulle legges ned, og det faktum at der enda eksisterte et håp, bidrog til at folk ikke bare lot seg mobilisere, men at man deltok som et fellesskap eller som *Birger* sa, et kollektiv:

Det må jo oppleves som en gruppe, kollektiv. Og man så jo også veldig ofte det at man gikk i flokker. Altså man gikk i (...) samlet flokk til og fra møter, man kom samlet med kollegaer, arbeidskamerater og så videre. Og man gikk ofte (..) utenfor og røykte sammen og så videre. Så jeg vil sjelden si at jeg opplevde at det var enkeltpersoner som kom.

Det ble ikke opplevd som noe som hendte med en som enkeltpersoner, men som gruppe eller kollektiv.

Antallet som lot seg mobilisere ser også ut til å ha vært høyt, og estimatene blant mine informanter går fra at 2/3 av de ansatte deltok i aksjoner, mot «nesten alle» som faktisk var det de fleste svarte. Selv om det altså var meget god mobilisering, så var det noen få som ikke deltok. *Birger* skisserte noen mulige årsaker til at noen holdt seg hjemme:

Det går nok litt på om man som tillitsvalgt hadde vært flink nok til å mobilisere, det kan være en ting som jeg tror nok er riktig å si. En annen ting er at noen kanskje hadde gitt opp og begynt å tenke på andre ting, kan være en vinkling. En tredje mulighet er at noen var nok redd for å bli sett (...) spesielt når man kommer over på funksjonærsiden, altså dette med å bli sett for å ta parti.

Her pekes det på flere ting, både at mobiliseringen kunne vært bedre, at en del hadde gitt opp håpet og gått videre, og at en del personer kom i en slags mellomposisjon som funksjonærer og dermed ikke like lett kunne la seg mobilisere. Dette siste poenget støttes også av flere andre, men forutsigbart nok ikke av de som selv kan karakteriseres som øvre funksjonærer. Det ble også fremhevet av *Inge* at funksjonærene «var tuftet i våre rekker», og at det bidrog til relativt sterk solidaritet også på tvers av dette skillet.

En annen faktor som ble trukket frem som viktig for om en deltok i mobiliseringen var ansettelsestiden, da mange av de relativt nye ikke var like delaktige hverken i sorgen eller i mobiliseringen. Samtidig var dette todelt, for de største økonomiske utfordringene var gjerne hos de yngre med små barn og høyt huslån, så der var også en dedikert gruppe som deltok her, men altså ikke like mange som blant de mer erfarne, mens forskjellen mellom faglært og ufaglært ble fremstilt som neglisjerbar, og det samme gjaldt forskjellen organisert og uorganisert da tross alt så godt som alle som arbeidet der var organisert. Alt i alt virker det for meg som at de aller fleste deltok – inkludert folk helt opp til like under ledelsen, og også noen i selve den lokale ledelsen som også delte både fellesskapsfølelse og den rådende problemforståelsen, og med kollektivet mobilisert ga det et godt utgangspunkt for å utøve en motstand som kanskje kunne utgjøre en forskjell.

4.2.4 Motstand: Hvilke virkemidler tok arbeiderne i bruk?

Da det den 18. april ble klart at styret ville foreslå å legge ned driften i Bergen, hadde de tillitsvalgte som beskrevet ovenfor allerede diskutert en del ulike strategier for å hindre nedleggelse, og også iverksatt en av de gjennom å foreslå alternative besparingsforslag. Det var imidlertid tydelig at dette ikke ville være nok for å hindre en nedleggelse. *David* beskriver det slik:

[De tillitsvalgte] prøvde jo å både forhandle med den ledelsen som sov, og med konsernledelsen å selge oss ut. For meg så virket det som om det var om å gjøre å bli kvitt oss, altså vi skal ikke selge dere ut, og vi skal ikke ha dere som konkurrenter på et marked heller. Bare få dere bort liksom. Her har du tusen kroner, gjør selvmord.

Mange av de involverte opplevde egentlig at ledelsen hadde bestemt seg på forhånd, og flere som *Eirik* følte også at Blikkvalseverket ble ofret på bakgrunn av press fra England:

Så jeg følte det var liksom en sånn bestemt, en styrt avvikling. (...) Ja jeg vet ikke om det var disse engelskmennene, men altså de la jo ned i Ebbw Vale og de var jo ikke så glad for det. Og (...) da var det liksom at nå stod vi på tur (...) nå skulle vi tas.

Det er nok ingen tvil om at det innad i konsernet ble tatt hensyn til spesielt Ebbw Vale siden de allerede hadde lagt ned mye, og enten det, som en del også antydte, i tillegg hadde vært et press fra britiske politikere for å hindre en videre nedlegging i England eller ikke, så understreket det i hvert fall at det ikke lengre ville være nok å fortsette den «nice and clean»-strategien som hadde vært foretrukket så langt. Om de britiske arbeiderne hadde involvert sine politikere, så måtte også de norske politikerne på banen, og det ble ifølge *Birger* etablert kontakt med både toppledelsen i LO, Fellesforbundet og næringsministeren.

Så hadde vi underveis flere møter med næringsministeren, man (...) snakket både med LO-lederen og forbundslederen Arve Bakke, ringte til han både sent og tidlig. Ble til slutt regnet som en pain in the ass.

Kontakten ble altså etablert, og det ville ikke være riktig å si at der ikke var noe respons å få. Men det ble likevel opplevd som at politikerne gjerne skulle ha hjulpet, men ikke egentlig ønsket å forplikte seg til noe. Dermed ble det konkludert med at det måtte kraftigere virkemidler på banen.

Disse kraftigere virkemidlene utgikk fra den strategien som ovenfor ble beskrevet som «long and dirty», og *Birger* beskriver hvordan den ble presentert for styret:

Jo da leier vi et fly fra Norwegian, og det koster 250 000 kroner, så tar vi med oss flaggene til Corus og Tata, så reiser vi til London og går i tog oppover Trafalgar Square til Tata House som ligger bak Buckingham Palace (...) og så brenner vi flaggene der.

Å brenne moderbedriftenes flagg i London slik som *Birger* beskriver ble aldri gjennomført, men det illustrerer tankegangen bak den nye strategien. Nå gjaldt det å skape mest mulig støy, slik at en forhåpentligvis ville få medias oppmerksomhet, og at en ved hjelp av det ville kunne utøve et press på både ledelsen i Corus og det nasjonale politiske lederskapet.

Den 25. april kom den nederlandske ledelsen for hele Corus-gruppen med konsernsjef Phillippe Varin til Bergen for å fortsette forhandlingene om bedriftens fremtid, og her la de tillitsvalgte igjen frem et forslag for hvordan en kunne sikre videre drift ved blant annet å

kutte ut produksjon i helgene, og slik redusere bemanningen med 50 ansatte.¹⁴ Med en ny og mer offensiv strategi, ble det imidlertid også organisert en fanemarkering i felleskap med LO i Bergen for å møte bedriftens ledelse, og oppfordringen om å delta gikk ut til en rekke forbund som ikke selv var direkte involvert.¹⁵ *Christian* beskrev situasjonen slik:

Vi fikk jo veldig støtte i fra andre fagorganiserte i hele Bergen sant. Vi hadde jo en markering kan du si utenfor verket da, når disse topplederne kom og skulle ha et nytt styremøte, stod jo vi der med faner og da var det jo mange mennesker som var samlet der oppe.

Fra hele Bergen hadde det kommet støtte, og ifølge *Aleksander* så hadde det til og med kommet en delegasjon helt fra Stord. Alle disse sto samlet utenfor bedriftens porter da Varin og de andre ankom, og disse ble møtt med faner fra over 20 ulike forbund¹⁶, og som *Birger* sa «så måtte de gå spissrotgang mellom mastene» inn mot møtet. I tillegg til selve fanemarkeringen, så var der også appellanter som leder i Fellesforbundets avdeling 5, Kjell Sørensen, LO-lederen i Bergen Ørjan Myrmæl, Arbeiderpartiets byråd Terje Ohnstad og Fellesforbundets leder Arve Bakke. Sistnevnte «lovet Fellesforbundets bistand og hjelp.»¹⁷

Forhandlingene førte forutsigbart nok ikke frem, og byråd for klima, miljø og utvikling Lisbeth Iversen som deltok på møtet uttalte også at hun «opplevde det som at det var relativt stor sannsynlighet for nedleggelse.»¹⁸ Men aksjonen var likevel en suksess for arbeiderne på Blikkvalseverket, for de hadde gjennom aksjonen og de relativt profilerte appellantene lyktes med å få såpass mye oppmerksomhet at både den lokale og nasjonale pressen dekket det, og Bergens Tidende skrev for eksempel under overskriften «Skjebnedag for Blikkvalseverket» at Varin «ble tatt imot med unison buing».¹⁹ Vi kan ikke si med sikkerhet hvor viktig dette var for å legge press på nasjonale politikere, men den følgende tirsdagen 29. april bare fire dager etter aksjonen, kom i hvert fall daværende næringsminister Dag Terje Andersen til Bergen for å møte de tillitsvalgte, og *Aleksander* fortalte at han pekte på «mulighet til annen produksjon og etablering av den ved hjelp av Innovasjon Norge» som virkemidler staten kunne bidra til hjelp med. Denne responsen følte likevel, som *Christian* beskriver, ikke å være tilstrekkelig:

¹⁴ Bergens Tidende 30.04.08 s. 10

¹⁵ Se for eksempel Fagforbundets nettsider for denne oppfordringen: http://www.fagforbundet-bergen.no/artikkel_vis.php?artid=561&selected=

¹⁶ <http://www.fellesforbundet.no/Nyhetsarkiv/Publisert-i-2008/Kraftig-markering-for-Corus-i-Bergen/>

¹⁷ <http://www.frifagbevegelse.no/magasinet/article3500118.ece>

¹⁸ Se Bergens Tidende 26.04.08 s. 19

¹⁹ Bergens Tidende 26.04.08 side 19, eller også <http://www.bt.no/na24/article552859.ece>

Ja, det var jo selvfølgelig politisk press og. Vi prøvde jo på alle måter å få hindre dette her, men det virket som om tingene var avgjort på forhånd, det virket som om uansett hva vi gjorde, så spilte det ingen rolle.

At den politiske innsatsen var mer retorisk enn noe, var også et syn *Aleksander* delte, og han pekte på at det var «masse fine, fagre ord fra politikere, men... ja. Jeg vil vel stoppe der og si at det var ikke noe mer.» At profilerte politikere som Terje Ohnstad og næringsminister Dag Terje Andersen ble involvert, styrket imidlertid medias interesse for saken ytterligere, selv om det ikke kom noe konkret ut av møtet, og *Birger* påpekte at dette også var mye av hensikten:

Så hadde vi møte med næringsministeren her, og da satt de tillitsvalgte der inne og igjen var det dette med å bruke store ord for å få medias interesse. Så når man da på en måte hadde møte med næringsministeren og Terje Ohnstad i Bergen her til stede (...) så kom media inn og skulle ha noen kommentarer både fra næringsministeren også i forhold til Corus-saken.

Så selv om kanskje ikke næringsministeren kunne komme med noen konkrete lovnader rundt saken, så bidrog hans tilstedeværelse i seg selv til enda sterkere press på både politikere og selskapets eiere. Bergens Tidende brukte for eksempel overskriften «Ingen hjelp til Blikkvalseverket» på sin nettutgave av saken, med et stort bilde av næringsministeren og en underoverskrift som tilsa at han ikke hadde noen planer om å redde bedriften, presentert på en måte som i hvert fall i mine øyne bidrog til å styrke en oppfatning om politikernes maktesløshet ovenfor næringslivet – en presentasjon som åpenbart reiser press mot nettopp disse.²⁰ Veien videre fra 22. april dreide seg i stor grad om å fortsette forhandlingene med både ledelse og politikere, samtidig som en måtte holde et visst trykk oppe gjennom tilstedeværelse i media. *Birger* sa treffende at:

Et sted mellom 18. april og 1.mai spurte man hva som skulle skje, og (...) en av de som var sentral, han snur seg da mot mediene og sier noe slikt som at ”den første mai da begynner den lange veien mot seier” og sånn sett så spilte man på Mao Tse Tsung sine ord sant, men da ble det sagt som en bevist handling, (...) da spilte man egentlig.

Den lange veien mot seier hadde startet, og nå gjaldt det å opptre på en måte som ga mest mulig oppmerksomhet i media, og neste skritt på veien skjedde på arbeidernes egen kampdag, 1. Mai.

²⁰ Se <http://www.bt.no/na24/article555434.ece>. I papiravisen dagen etter (Bergens Tidende 30.04.08 s. 10), var dog denne siden av saken ganske nedtonet til fordel for fokus på de ansattes eget løsningsforslag.

Hvis man hadde gått opp på Menneskerettighetenes Plass foran Rafto-huset i Bergen, og skuet mot vest, ville man kanskje ha sett noe slikt som det *Birger* beskrev:

Se for dere 1. Mai, den lange veien mot seier, (...) da kommer alle ansatte på blikkvalseverket marsjerende over broen med musikkband og alt sammen, flagg og banner og politi, og se for dere akkurat når de passerer over brotoppen, tenk når dere får lov til å stå på andre siden å filme dette og se hvilket syn det blir. Noe av dette ble jo angitt i avisene, og det var en bevist handling i hvert fall fra noen av de tillitsvalgte for å prøve å fange oppmerksomheten, for å prøve å skape blest og kampvilje. Og de stod jo der vitterlig også massemedia i bøtter og spann og filmet dette 1. Mai.

Her ville man kunne se «alle» ansatte på blikkvalseverket, en forsamling på kanskje 300 mennesker, marsjere over toppen av Puddefjordsbroen med politi, flagg, bannere og de to parolene «92 års industrihistorie feid vekk sammen med lov- og avtaleverk» og «Corus-Tata nedleggelse – Ny Norske Skog. Hvor er Jens? Hvor er politikerne?»²¹ Disse søkte å sette fokus på den lange historien til verket, politikernes tilsynelatende maktesløshet gjennom å spørre hvor statsminister Jens Stoltenberg var, og, som *Frank* sa, sette fokus på de nye indiske eierne i Tata:

Vi prøvde å få frem dette med Tata som nylig hadde kjøpt opp og eide hele Corus, at de hadde fått veldig mye positiv omtale alle steder de var. Prøve å kjøre en sak på det, at de så hva foregår her. De sitter der nede i India og ikke helt vet hva som foregår her. De eide jo og drev med en hel masse, så vi prøvde å få litt fokus på det, at hvis det kom ut i nyhetsbildet, at de som eiere kom litt på banen. [Vi håpet] at de kunne snu det. For da var de over styret igjen, over engelskmennene og hollenderne.

I spiss for det hele marsjerte også et musikkorps for å sette den riktige stemningen, og nettopp stemningen så det ut som de lyktes godt med, for hovedtillitsvalgt for FLT på Blikkvalseverket Jan Erik Andersen uttalte til Bergensavisen at «I dag er vi i kamphumør»,²² mens *Frank* kunne fortelle at det var lett å få folk med:

Det har jo alltid vært sånn at fagforeningene har prøvd å få folk til å gå i tog på 1. mai, men normalt har jo det vært en veldig liten gruppe. Men på grunn av det som skjedde, så klarte vi å mobilisere, så det var veldig mange som stilte, og noen hadde med seg familie og (...) det var lett å få folk til å stille opp. For de aller fleste der, så hadde de aldri gått i noe 1. mai-tog, for folk flest så er det bare en fridag. Men det

²¹ Bergens Tidendes antagelse på antallet lød på «over 200 ansatte og familiemedlemmer», se Bergens Tidende 02.05.08 side 12. Parolene ble blant annet gjengitt på side 13 i samme avis.

²² Se for eksempel <http://www.ba.no/nyheter/article3511630.ece>

ble litt spesielt der. Så kom det busser og hentet oss, og kjørte oss inn til Puddefjordsbroen, og så gikk vi der ifra i sånn eget tog, derifra og over broen.

Fagforeningene hadde leid inn busser og kom og hentet folk slik at en kunne reise inn sammen, og som *Frank* peker på så gjaldt det de fleste at de aldri hadde gått i noe 1. mai-tog før, men at det denne gangen var annerledes. Det var heller ikke bare vanlige ansatte som stilte, både familie og bekjente dukket opp, og som *Eirik* påpekte, så klarte de også å få med de to polske arbeiderne som ikke snakket norsk og knapt nok engelsk:

Vi fikk faktisk de to polakkene med oss og. (...) Jeg (...) sa ”nå må dere være med dette er viktig”, (...) de visste dette her med solidaritet hvor viktig det var.

Nesten alle arbeidere og funksjonærer var med over Puddefjorden den vårdagen, og *Eirik* fortalte at selv fabrikk sjefen hadde gått med under fanen til Blikkvalseverkets Fagforening.

Når fjorden var krysset, gikk toget videre ned til Håkonsgaten hvor de sluttet seg til hovedprosjonen. For å markere støtten fra LO i Bergen, så gikk Blikkvalseverkets fagforening og korpset helt først i prosjonen ned mot Torgallmenningen. Her ble en møtt av næringsminister og dagens hovedtaler Dag Terje Andersen, som passet på å inkludere noen støttende ord til arbeiderne på Blikkvalseverket i sin tale, mens LO-leder Roar Flåthen også uttrykte sin støtte til de ansatte fra sin talerstol på Youngstorget²³. Siegfred Olsen, valseverkarbeidernes egen ansatterepresentant, fikk lov til å holde avsluttende appell i Bergen hvor han beskrev hvordan det følte å være «dødsdømt», hvor mye det varmet at folk brydde seg, og at fagforeningen deres overhodet ikke hadde gitt opp kampen.²⁴ Og det var det heller ingen grunn til, for også 1. Mai må kunne sies å ha vært en suksess for arbeiderne, i hvert fall må det ha opplevdes slik, for som *Frank* sa, så følte de støtte og sympati fra alle kanter:

Dag Terje Andersen var jo der, og nevnte det i første mai-talen sin. Vi var en stor gruppe, og det kom jo klubbformenn fra andre bedrifter, du følte støtte og sympati fra andre og (...) LO-lederen nevnte oss jo også i sin tale fra Oslo. Så i forbindelse med det så følte du at det var mange som støttet oss. (...) Det er noen som hjelper oss, noen som prøver å hjelpe oss i hvert fall.

De følte at der var noen som forsøkte å hjelpe dem ut av den vanskelige situasjonen, og det må også kunne sies å ha vært i hvert fall delvis en suksess i forhold til å skape det *Birger*

²³ Se Bergens Tidende 02.05.08 s. 12

²⁴ For disse sitatene, se for eksempel Bergensavisen 02.05.08 side 3 eller <http://www.ba.no/meninger/leder/article3512561.ece>

ovenfor beskrev som «blest og kampvilje», og også medieoppmerksomhet, da massemedia stod på andre siden i «bøtter og spann» og både filmet og tok notater akkurat slik målet hadde vært. En kunne se innslag både på TV2 og NRK, tre sider i papirutgaven av Bergens Tidende, flere sider i Bergensavisen, og også saker på en rekke nettaviser, inkludert hos både TV2, BA og BT.²⁵ Likevel opplevde flere som for eksempel *Aleksander* at de ikke fikk så stor oppmerksomhet som om de for eksempel ville vært en bedrift østpå: «Vi ligger på Vestlandet, ikke på Østlandet, vi får begrenset med mediedekning» og at dekningen ville vært bedre om det, som *Christian* sa, hadde vært valgkamp som da Union i Skien fikk sin nedleggelsesbeskjed i 2005:

Da var det jo også valgkamp sant, og da vet de å bruke sånne ting. Og det igjen skaper også en veldig sånn politikerforakt hos meg, fordi jeg ser bare spillet, jeg ser ikke noe ærlighet i de tingene de prøver å gjøre.

Våren 2008 var det ikke noen valgkamp, og bedriften lå heller ikke plassert sentralt på Østlandet. Om det faktisk ble mindre mediedekning på bakgrunn av dette, ligger utenfor min ambisjon her å vurdere, men det som er viktige poenger å ta med seg herfra er først og fremst at til tross for ganske solid mediedekning, så *opplevdes* det for mange at de ikke fikk nok, og at det i ukene etter 1. Mai ikke skjedde noen merkbar endring hverken fra politiske myndigheter eller i forhandlingene med ledelsen. Det første, at det opplevdes som om de ikke fikk så mye hjelp og dekning som de kanskje kunne ha fått i en annen situasjon, bidrog som *Christian* påpekte både til politikerforakt og en generell opplevelse av urettferdighet – og det er noe vi vil komme tilbake til i neste kapittel.

Møtevirkosomheten med ledelsen fortsatte også etter 1. Mai, men det som egentlig hadde blitt satt i gang som et forsøk på å komme opp med en alternativ innsparingsplan som skulle kunne redde valseverket slik det var nå, ble nå supplert av andre løsninger og *Frank* kunne fortelle at de konkret hadde undersøkt med svensk stålindustri for å få inn nye eiere, og at de hadde diskutert at de ansatte kunne overta eierskapet selv, men begge deler ble avvist av Corus. *Christian* beskrev håpløsheten i situasjonen:

Du så når de fagorganiserte begynte å legge opp alternative budsjetter til bedriften, de prøvde å komme frem til måter å kunne gjøre dette her på en annen måte uten at man skulle legge ned hele butikken sant,

²⁵ Se BA og BT 02.05.08., NRK og TV2 sine klipp finnes på internett på henholdsvis <http://www.nrk.no/nett-tv/arkivert/54034/> og <http://www.tv2.no/nyheter/innenriks/siste-marsj-sammen-1803331.html>

men uansett hva som ble, hvilken måte.. de hadde jo lagt utrolig mye arbeid ned i dette her sant, de fikk jo skryt for det, men allikevel så hjalp det jo ikke. (...) Det var jo snakk om å gjerne gå ned på bemanningen litt sant, og gå ned på tonnasjen, og legge opp budsjettet på en litt annen måte her... Men det hjalp jo ikke, ikke sant, det er jo derfor jeg sier det, det så ut som om dette her var avgjort på forhånd. (...) [Og forslaget om å få inn andre eiere] fikk man ikke gehør for i det hele tatt, (...) de ville ikke at vi skulle være der, for å si det sånn. De ville bare at vi skulle vekk.

Uansett hva som ble foreslått, så var det vanskelig å få noe gehør hos det fra ledelsen, og samtidig gikk tiden raskt mot slutten av mai da den endelige beslutningen skulle fattes. For de tillitsvalgte gjaldt det dermed mer og mer å forsøke å holde flere tanker i hodet samtidig, og *Birger* beskrev situasjonen treffende:

Man har to leirer her i en slik prosess som dette, på den ene siden så har man massen, som sannsynligvis har et mål om å redde bedriften. På den andre siden så har du kanskje lederne som tenker kanskje i to-tre perspektiver. På den ene siden diskuterer man kan man redde bedriften, er det en taktikk å gå for, er det sannsynlig, mens på den andre siden tenker man på worst-case-scenario, altså prøve å holde det som på mange måter fagbevegelsen har prøvd å lære tillitsvalgte opp til, altså at man skal prøve å ha to tanker i hodet samtidig, på den ene siden hva gjør man hvis det går helt til helvete i en sak, og hva gjør man underveis for å forsøke å gjøre det best mulig ut av det, og forsøke å sikre mest mulig for de som er der, enten igjen eller går eller hva, altså best mulig betingelser. Og i fagbevegelsen, i dette tilfellet tre fagforeninger som diskuterte, så var det forskjellige oppfatninger av dette, om man klarte å redde bedriften, og hva slags taktikkeri man skulle bruke.

Debatten om hvilken taktikk en skulle bruke hadde som vi allerede har vært inne på gått over hele prosessen, men det ble nå mer og mer klart at en også måtte tenke frem mot en eventuell nedleggelse, og hvordan en kunne sørge for at de ansatte fikk best mulig betingelse i en slik situasjon. Dermed ble strategien todelt, hvor en på den ene siden fortsatte å kjempe for at arbeidsplassene skulle bestå, samtidig som en også var i gang med å forhandle om kompensasjoner om nedleggelsen faktisk ville bli en realitet.

I slutten av mai ble alle de ansatte så innkalt til et opplysningsmøte med den lokale ledelsen, og siden de fremdeles ikke følte at de oppnådde noen som helst resultater i forhandlinger, så ble de enige om å bruke møtet til å vise sin forakt mot den lokale ledelsen som gjennom hele prosessen hadde drenert det som kom av forslag for fortsatt drift. *Christian* beskrev det:

Det var [alle] de fagorganiserte [som planla det] fordi NITO og alle disse her var jo med på dette også, for de ville også vise sin forakt for prosessen og ikke minst for han som toppleder. (...) Så det vi gjorde,

han innkalte til et møte, opplysningsmøte, alle stilte der. Han gikk frem, skulle begynne møtet, så reiser omtrent samtlige seg, og så går de ut. (...) Der satt noen igjen, men det var jo folk høyere opp, en håndfull. (...) men resten av oss vi samlet oss da utenfor porten kan du si. (...) Men det som er litt interessant i det som jeg sier nå, det er at han som satt som fabrikk sjef, han som var omtrent hans høyre hånd, han reiste seg og gikk han også.

Omtrent samtlige reiste seg og gikk, inkludert fabrikk sjefen. Igjen satt det bare «en håndfull folk høyere opp», mens resten samlet seg utenfor fabrikkportene. Ifølge *David* var det utelukkende en suksess:

Det var faktisk noe som var hundre prosent vellykket, og folk viste ikke noe om det, før de gikk inn der heller. Sånn at ikke noen skulle få vite om det at, for der er alltid en leder eller to som da ville gitt beskjed, så vi plasserte oss strategisk og ba de andre reise seg å gå stille og rolig. Så den var vellykket, det var synd det ikke var på film.

Denne markeringen er interessant fordi den er enda et eksempel på at arbeiderne utførte en slags aksjon. Som med markeringen 18. april og 1. Mai, så var det klart at alle arbeiderne egentlig trakk i samme retning, og da noen få reiste seg, svarte resten med å gjøre det samme. Dessverre var det ikke nok for å redde bedriften

4.2.5 Nedleggelsen – var det virkelig et nederlag?

Den endelige beslutningen kom den 27. mai. Den dagen holdt vedtok styret å legge ned Corus Packaging Plus Norway, Blikkvalseverket, fra og med 9. juli. Samme dag ble det også rigget til for et allmøte nede i selve bedriften, og som *Frank* sier, da forstod folk hva som kom til å skje:

Det var sånn allmøte de laget til da også. Da viste folk det, da skjønte alle at det... Da fikk vi bare bekräftelsen på... Så da ble vi liksom ikke så overrasket, viste hva som kom. Og da etter hvert var jo, vi begynte å venne oss litt til tanken på at vi faktisk måtte finne på noe annet å gjøre på. (...) Jeg tror folk gikk litt tom, du hadde liksom ikke mer å kjempe mot, vi hadde kjempet det vi kunne, og da var det endelig. Da var det ikke mer.

De færreste ble nå overrasket over at den beslutningen kom, og mange gikk rett og slett tom, og følte at det ikke var mer å kjempe mot. Det var endelig, og det så ut som om arbeiderne hadde tapt kampen. De spørsmålene som reiser seg da for vårt vedkommende er først og fremst hvorfor de ikke lyktes og eventuelt hva – om noe – som kunne vært gjort annerledes, mens det andre dreier seg om i hvor stor grad prosessen som helhet bør forstås slik som *Frank* gir uttrykk for her, eller om det finnes forsonende aspekter som gjør at vi kan se den i noe mer positivt lys. Det første kommer jeg tilbake til i neste kapittel, men det første er det dette avsnittet skal handle om.

Geir Olsen, distriktssekretær i Fellesforbundet, som deltok i forhandlingene uttalte skuffet at konsernledelsen i realiteten ikke har «gitt de ansatte mulighet til å bli hørt» og at han ikke ville «betegne det som en positiv dialog».²⁶ Dialogen fortsatte dog, og det ble enighet om både at ledelsen skulle leie inn et eksternt firma som skulle hjelpe alle de ansatte med å skrive søknader, sette opp cv-er og lignende, og etter et visstnok svært dårlig første forslag, så klarte de ifølge *Aleksander* etter en måneds forhandlinger å oppnå et ganske godt resultat:

Da er det et nitidig tett arbeid fra de tillitsvalgte der ute, med bistand og hjelp fra to advokater, (...) for å få best mulig avtaler for de ansatte. Så de fikk jo da en, ja de brukte vel en måneds tid på å fremforhandle disse sluttprogrammene for disse menneskene som da gikk ut, som i historiebøkene vil stå som meget gode avtaler. Altså, økonomisk gode avtaler for disse menneskene. (...) En kan si det var hell i uhell, for hadde det skjedd en par-tre måneder senere, så hadde vi aldri fått til denne lukrative avtalen for disse menneskene.

Så selv om nedleggelsen i seg selv åpenbart var en skuffelse, så klarte de å forhandle frem noe som ble beskrevet som historisk gode avtaler. Dermed er det åpenbart at tapet ikke var fullstendig, for de hadde tross alt vunnet en betydelig seier, spesielt i forhold til det opprinnelige forslaget.²⁷

Det kan imidlertid stilles spørsmålstejn med hva som gjorde at de klarte å fremforhandle såpass gode sluttavtaler. Ut ifra det jeg har vektlagt i denne fremstillingen av nedleggelsesprosessen, så vil det være naturlig å se på nettopp aksjonene og den oppmerksomhet som fulgte fra media og politikere som en viktig årsak til at de ble såpass gode som de ble, og dette ble da også vektlagt av flere. *Frank* la frem en ganske utfyllende forklaring på hvordan han og flere andre oppfattet det.

²⁶ Se <http://www.frifagbevegelse.no/magasinet/article3568470.ece>

²⁷ Jeg har ikke tall på hvordan det opprinnelige forslaget var, men jeg fikk forståelse av at det var betydelig dårligere.

Vi hadde leid inn en advokat som var veldig flink, og litt fordi vi hadde eiere som hadde dårlig magefølelse for det de hadde gjort, og fordi konsernet som helhet gikk godt, de tjente masse, gikk med svært overskudd. De hadde rett og slett råd til å kjøpe seg ut, slik at folk ikke skulle sitte igjen med veldig dårlig omtale, at de skulle få litt positiv omtale, og at vi i sum i ettertid tenker, og det tror jeg de fleste tenker nå når vi har fått dette på avstand, at det var en fin bedrift, det var en fin tid vi hadde der, og vi fikk denne sluttpakken som folk var godt fornøyd med. Da følte vi at vi fikk litt igjen for lang og tro tjeneste også. Og også at de som eiere så at de hadde gjort noe bra for konsernet og at de fikk igjen for det. Men selvfølgelig, vi hadde jo aldri fått det hvis ikke de hadde tjent penger, så vi var jo i en heldig situasjon sånn sett. Og at de ville ha et omdømme i ettertid også, de fikk jo en del positive skriverier i forbindelse med de sluttpakkene også.

Nå, denne forståelsen tar opp flere ting, som at de hadde en flink advokat, og at firmaet gikk godt. Det er likevel ingen tvil om at det underliggende argumentet dreier seg om at konsernet ønsket å kjøpe seg god samvittighet og god omtale, og at sluttpakkene ganske enkelt var et ledd i det. Det sies ikke direkte, men det blir naturlig å slutte at dette behovet er oppstått *nettopp* fordi mediedekningen i forkant har vært gjennomgående negativ for konsernet. Og siden negativ omtale var noe av det som var målsetningen med aksjonene som arbeiderne utførte, så vil jeg – om *Franks* forståelse er riktig – utvilsomt si at aksjonene oppnådde noe. Det ble også pekt på andre ting, som at foreningene til Corus i Nederland også presset på og var profesjonelle til siste slutt, men det er vanskelig for meg å vurdere hvor stor effekt dette hadde uten en mer grundig undersøkelse også av prosessen der nede.

Halvannet år senere, den 17. januar 2010, hadde Bergens Tidende²⁸ en artikkel om det som gjenstod av Blikkvalseverket. Selve nedleggelsen hadde tatt tid, blant annet for å miljøsikre tomten når industrien skulle bort, og Bergens Tidende kunne rapportere at det nå nærmet seg slutten også for denne prosessen. Samtidig pekte BT på at nedleggelsen hadde gått meget godt for seg, for nesten alle i yrkesdyktig alder var nå kommet ut i nye jobber. Det var gått godt. Likevel ble det fremstilt som et nederlag fra de fleste jeg pratet med. Kunne de ikke ha utrettet mer? Ifølge *Frank* så hadde de forsøkt alt det de kunne:

Ja, vi måtte jo prøve det som var sant, det var liksom, selv om vi følte at det var, her har de bestemt, så tross alt, alle sjefer har en sjef igjen. Vi har ikke lov til å gi opp, vi har levd med denne bedriften i alle år, vi kan ikke, vi har ikke lov å gi opp, selv om det 99.9% sjanse for at det bare blir gjennomført likevel, så må vi prøve alle muligheter. Da kan vi i hvert fall gå ut og si at vi prøvde i hvert fall, vi gjorde alt vi kunne. (F)

²⁸ Bergens Tidende 17.01.10 side 12-13

De hadde kjempet, men mislyktes med å redde arbeidsplassene. Dog var betingelsene og historien endt godt, men det var flere som spekulerte på hvorfor det ikke hadde vært mulig å redde bedriften. Bergensavisen funderte også på dette da de så demonstrasjonstoget fra Blikkvalseverket på 1. Mai, og brukte det som da var den kommende nedleggelsen som utgangspunkt for en lederartikkel under tittelen «Maidag på hytten» hvor det blant annet stod:

(...) De som trodde de LO-organiserte ville benytte 1. Mai til å møte opp i flokk og følge for å feire gjennombruddet for avtalefestet pensjon (AFP) tok feil. Både i Bergen og ellers i landet møtte knapt 4-5 prosent av LO-medlemmene frem. Det store flertallet brukte den første maidagen til å forlenge helgen. (...) Vi har det godt, så lenge det varer. Så hvorfor bryr seg? (...) Men de som minnet om at 1. Mai ikke har utspilt sin rolle, var arbeiderne fra Blikkvalseverket på Laksevåg. Derfra var deltakelse så å si 100 prosent, på gårsdagens markering. (...) Siegfred Olsen Blikkvalseverkets ansattrepresentant, fikk ordet til slutt fra Torgallmenningen i går. Han fortalte hvordan det opplevdes å være ansatt ved en bedrift som har fått dødsdommen fra eierne. «Det varmer at folk bryr seg», sa han. Og han og hans fagforening i Fellesforbundet har slett ikke gitt opp, selv om det ikke var mye hjelp å få fra næringsminister Dag Terje Andersen (Ap), som hadde ordet før ham fra talerstolen. (...) Årets lønnsoppgjør viser at det er gode tillitsforhold mellom ledelsen i fagbevegelsen og det store flertallet av medlemmene. Men det store flertallet av medlemmene lar seg ikke mobilisere på arbeiderbevegelsens dag. (...) For flertallet av LO-medlemmer er det tilsynelatende ikke lenger nødvendig. Norge er kanskje et for godt land å bo i? Fagbevegelsens makt er nærmest ubestridt, både i rikspolitikken og i næringslivet. Likevel ser fagbevegelsen ut til å være maktesløs når dødsdommen faller over en tradisjonsrik industribedrift på Laksevåg.²⁹

I denne lederen problematiserte BA's lederskribent det paradoksale i situasjonen. For mens fagbevegelsen tilsynelatende har mer innflytelse enn noensinne, så virker både de og deres våpenbrødre fra Arbeiderpartiet i regjering maktesløse når det gjelder å redde en tradisjonsrik industribedrift. Samtidig som det store flertallet av LO-medlemmer ikke virker å la seg mobilisere selv på arbeiderbevegelsens egen kampdag, og her speiler egentlig BA det som er den underliggende spørsmålet som også denne oppgaven forsøker å ta opp – hvorfor klarer ikke arbeiderbevegelsen å vinne flere kamper? Hvordan henger arbeiderbevegelsens motstand sammen med potensialet for samfunnsendring? I det neste kapittelet, vil jeg nærme meg et svar på disse spørsmålene gjennom å analysere aktørenes handlingsmotivasjoner og den kritikken som oppstod som følge av disse.

²⁹ Bergensavisen 02.05.08 side 3.

5 Motstandens motivasjon og potensial

I en ofte sitert parafrasering av Kant, har Bourdieu skrevet at «forskning uten teori er blind og teori uten forskning er tom» (Bourdieu & Waquant 1995: 147). Likevel har jeg valgt å strukturere dette skriftet slik at jeg til nå i all hovedsak har behandlet teori og empiri hver for seg. I det følgende kapittelet kommer imidlertid det som gjør at min forskning forhåpentligvis ikke er helt blind, da jeg her vil forsøke å sette mitt casestudium – nedleggelsen av Blikkvalseverket – inn i et videre teoretisk rammeverk og slik forhåpentligvis jobbe meg inn igjen mot det som var utgangspunktet for hele denne studien – spørsmålet om arbeiderklassens manglende motstand. I det forrige kapittelet gikk jeg gjennom hvordan vi kan forstå kollektivets organisasjon, den utløsende situasjonen, mobiliseringen og sist selve de kollektive handlingene, mens jeg i dette kapittelet skal ta for meg de to siste bestanddelene i vår enkle modell for kollektiv handling, nemlig aktørenes motivasjon og handlingens potensial. Aktørenes motivasjon vil vi forstå gjennom å søke å spore handlingen tilbake til den *kritikk* som ligger til grunn for motstanden, og hvilken type *rettferdighet* denne kritikken baserer seg på. Vi vil slik først se på hvilke aspekter med situasjonen informantene opplevde som urettferdig (5.1), hvordan dette kan knyttes opp til deres syn på rettferdighet i samfunnet som helhet (5.1.1), og sist hvordan vi kan kategorisere dette som kritikk (5.1.2). På bakgrunn av dette, vil jeg så gå inn i studiens siste del som handler om motstandens potensial (5.2). Her kan vi forstå potensial på to måter, både hvilket potensial som eksisterte for å gjennomføre andre motstandshandlinger, altså det vi ovenfor valgte å kalle *repertoar*, og videre hvilket potensial for samfunnsendring som ligger eller eventuelt ikke ligger i slike handlinger. Jeg vil slik først si noe om hvorfor de ikke lyktes (5.2.1), og altså så forsøke å spore kollektivets repertoar, og dets grenser, samtidig som jeg med dette vil forsøke å analysere hva dette repertoaret og denne kritikken kan oppnå i dagens samfunn (5.2.2). Slik kommer jeg forhåpentligvis tilbake til det som startet oppgaven – spørsmålet om potensialet for samfunnsendring med utgangspunkt arbeiderklassens kamp – og jeg vil avslutningsvis kort se på spørsmålet om hvorfor dette potensialet er som det er – og hva en kan gjøre med det.

5.1 Motivasjon for handling: Rettferdighet og kritikk

I en forstand så er det ganske åpenbart at arbeiderne på Blikkvalseverket hadde interesse av å forsøke å endre utfallet av nedleggelsesprosessen. Deres arbeidsplass var truet, og selv om det ikke var gitt at de ville oppnå noe ved å handle, så ville i hvert fall sjansen være større for å beholde et sentralt gode som arbeidet om de forsøkte å gjøre *noe*. Selv om motivasjonen for handling synes ganske åpenbar – og nok også var det – så er det likevel trolig at arbeiderne nettopp *gjennom å delta* i både mobiliseringsprosessen og selve handlingene, utviklet en forståelse av både egen posisjon og handling som gikk ut over bare å bevare de godene de allerede hadde. Samtidig så er nettopp å gå utenfor de formelle kanalene for å forsøke å påvirke ens ledelse, en implisitt anerkjennelse av at disse kanalene ikke er gode nok for å nå frem med sitt budskap. Selve handlingen er *i seg selv en kritikk* av de eksisterende strukturer. Vår oppgave her blir å kartlegge så godt som mulig i hvor stort omfang denne kritikken er utviklet og satt i system, og hvilke implikasjoner den bringer med seg for arbeidernes mer generelle tankemønstre. Det siste skal vi komme tilbake til mer grundig i neste avsnitt, mens vi nå først skal forsøke å analysere selve kritikken. For å gjøre dette, vil vi først forsøke å bestemme hvilken type rettferdighetsforståelse som ligger bak kritikken, altså hvordan de argumenterte for at det som hendte dem var urettferdig.

5.1.1 Rettferdighet – et spørsmål om allmengjøring

En følelse av urettferdighet eller indignasjon kan være nettopp det – en *følelse*. Imidlertid er det gjerne slik at når man handler i offentligheten, så tvinges man til å rettferdiggjøre *hvorfor* akkurat den aktuelle opplevelsen av urettferdighet er noe *mer* enn bare en subjektiv opplevelse. Følelser er ikke nok, en må bruke argumenter og vise til noen allmenne prinsipper for å vise hvorfor akkurat *din* situasjon fortjener mer oppmerksomhet enn alle de andre en konkurrerer mot. Slik forholder det seg i hvert fall om vi skal følge tankerekken til Boltanski og Thévenot som vi presenterte ovenfor. Vi kan kalle det et forsøk på *allmengjøring* – gjennom å appellere til noen allmenne prinsipper kan vi vise hvorfor situasjonen er urettferdig. Slik eksisterer det ulike oppfatninger av rettferdighet som en kan appellere til, og kritiske situasjoner kan få en til å revurdere sin rettferdighetsforståelse. Det var ingen tvil om at de ansatte på Blikkvalseverket opplevde en sterk følelse av indignasjon, eksempelvis slik det er beskrevet av *Birger*:

Man har grått, jeg har grått selv flere ganger, selvfølgelig. (...) Selvfølgelig har det vært en form for aggresjon og kampvilje både hos meg og hos andre, men la meg snakke om meg selv da. Det har det vært hos meg selv, og også en sorg. Det har vært en stor sorg.

Ut ifra mine samtaler med de ulike ansatte, så har jeg gode grunner til å tro at en slik sorgprosess som blir beskrevet her var relativt vanlig. Spørsmålet vårt blir imidlertid i hvilken grad de ansatte knyttet disse følelsene av indignasjon opp mot en forståelse av rettferdighet, og jeg skal her presentere de prinsippene deres argumenter søkte å appellere til for allmenngjøring av deres kamp. Før jeg starter, så er det dog viktig å påpeke at selv om jeg kanskje bare presenterer synspunkter fra en eller to av informantene, så betyr ikke det at det var bare de som delte dette synet. Generelt, så opplevde jeg at alle benyttet seg av disse rettferdiggjøringene, men med noen unntak. De vil jeg imidlertid presentere underveis.

Det første argumentet som ble presentert for hvorfor nedleggelsen var urettferdig, gikk på at bedriften ble drevet effektivt, både mer effektivt enn konkurrerende bedrifter, og også mer effektivt enn andre avdelinger av Corus i andre land som derfor heller burde legges ned. *Henrik* beskrev dette:

Vi lå svært langt fremme i konkurransen med våre egne kollegaer i andre land. Og vi lå veldig langt fremme i måten vi hadde organisert virksomheten på. Effektiviteten var veldig høy. Vi hadde de beste resultatene når det gjaldt kvalitet på produktene, når det gjaldt helse, miljø, sikkerhet, spesielt. (...) I utgangspunktet så ville man jo si at det var jævlig at det var vi som ble lagt ned og ikke de der. Vi har produsert bedre, vi har produsert billigere, vi er mer pålitelig, vi er mindre. Så det var en sår greie for veldig mange at vi hadde jobbet så jævla bra, og kunne dokumentere dette. Vi er minst like god som hollenderne, og det har alltid vært målsetningen. De hadde et vesentlig bedre utstyrt verk enn det vi hadde, de hadde mer tekniske fasiliteter, de var egentlig ganske godt forfordelt. Og målsetningen var at vi skulle få dette produktet ut i markedet minst like billig som det de gjorde, og det viste seg at vi gjorde også.

Det var altså ikke rettferdig at de ble lagt ned, for de gjorde en veldig god jobb, og de burde derfor ikke blitt ofret. Vi kan si at de her appellerer til den *industrielle verdiorden* for å allmenngjøre sin kamp.

At det er effektivt, skulle også tilsi at det på sikt ville gi større økonomisk gevinst å beholde dem enn andre deler av bedriften. Dette viste også historien, da 2004 og 2005 hadde vært to av de beste årene for verket noensinne. Da krisetidene og underskuddet kom, så var argumentet at på sikt ville det likevel gå i pluss, for årene før hadde jo hatt voldsomme overskudd. *Frank* formulerte en slik tankegang:

Vi hadde hatt overskudd tre år på rad, det var jo noen millioner i overskudd. Så hvorfor de millionene som var til overskudd da, hvorfor er ikke de med til å dekke underskuddet nå? Nei, det var det årsbudsjettet, de var vekk, det var vi ferdig med

Argumentet her er at når en går noen år med overskudd, og andre år med underskudd, så vil det jevne seg ut over tid. Når en adopterte denne tankegangen også til fremtiden, så ville det egentlig lønne seg økonomisk å opprettholde produksjonen, ledelsen måtte bare være mer tålmodige. Samtidig så hadde jo også de ansatte ville bidratt ved blant annet å ikke kreve høyere lønn i lønnsoppgjøret og slikt. Det ga kort sagt økonomisk mening å fortsette, og vi kan si at de her appellerte til den *kommersielle verdiorden*.

Når ledelsen først hadde bestemt seg for nedleggelse dog, så var det mye enklere å gjennomføre i Norge enn i andre land på grunn av lovverket. Nedleggelsen ble altså enklere delvis fordi politikerne ikke hadde gjort jobben sin. *Gisle* beskrev dette:

Jeg har hørt snakk om at skattemessig så er det mye enklere å legge ned en bedrift i Norge enn i utlandet. Det er også en ting som har vært i bildet. Permisjonsretter i Holland og England er mye sterkere. Og (...) nedleggelse er billigere å gjøre i Norge.

At nedleggelsen er billigere å gjennomføre i Norge, kan man si henter sine argumenter fra den kommersielle verdiordenen. Men ikke bare, og det illustrerer vel også hvordan man bør benytte seg av verdiordener som analysebegrep, for det er også et indirekte angrep på politikerne når politikken ikke er utformet tilfredsstillende. Politikerne og demokratiet bør legge til rette for at flertallets interesser får gjennomslag, men selv om flertallet ville hatt nytte av den ekstra jobbsikkerheten som ville fulgt av lovendringer, så er de ikke gjennomført, og vi kan si at argumentet også knytter seg delvis opp mot den *sivile verdiorden*.

Mer direkte tatt fra den sivile verdiordenen, er imidlertid argumentet om at politikerne sammen med LO burde ha gjort mer for å hjelpe til. Allmengjøringen av argumentet baserer seg på at enhver regjering – spesielt en utgått av arbeidernes eget parti – har plikt til å gjøre alt de kan for å redde arbeidsplasser. Spesielt når de ansatte opplevde at engelske politikere gjorde nettopp dette. Da ble deres skjebne beseglet uten at det var stort de kunne gjøre. *Frank* formulerte dette:

Men uansett hvem som hadde styrt, så hadde ikke de kunnet ha noen påvirkning, for samfunnet vårt har stort sett blitt sånn at det er pengene som styrer, pengene som rår. Så i forhold til bedriftseierskap og

sånt, så tror jeg politikere har mindre og mindre de skulle ha sagt. Og det har vist seg så mange ganger nå, i så mange saker, at politikerne blir spilt utover sidelinjen. De har ikke noe.

Her ligger det også en mer grunnleggende kritikk av hvordan systemet fungerer i bunn, men ettersom det er implisitt at han ikke liker en utvikling hvor politikere har mindre makt, så ser vi at han appellerer til den sivile verdiordenen. *Eirik* formulerte omtrent det samme:

Hvor ble du av Stolenberg sant? (...) Men vi så vel det at han var vel ikke så veldig mye med nede i Skien heller (...), når de ble lagt ned der heller. Det blir bare sånn paradesnakk sant, veldig lite handling. Og det gjelder jo han dere industriministeren også som var nede på første mai og talte også. Det var masse prat, fine ord men, lite handling, som det pleier å være sant. (...) De er så livende redd for å liksom ta tak i det, det var jo sånn som ble gjort før. Så la vi gjerne våre vinger over bedrifter i perioder. Og så måtte de heller stå til på det tidspunktet når de kom på beine igjen sant. Og på den måten der, du ser jo det, de har jo gjort det med banker...

Politikerne gjør ikke den jobben de skal.. De prater, men hverken i Skien eller på Laksevåg ble prat omgjort til den handlingen som burde vært der, og som var der i tidligere tider. *Christian* kritiserte Arbeiderpartiet enda mer direkte:

Det er klart det når han ikke en gang gidder å engasjere seg, og ikke en gang gidder å komme på banen, og han sitter da i arbeiderpartiet, så er det.. det er en skam, det er ikke mer å si. Det er rett og slett en skam, og det viser vel egentlig bare det at det som heter arbeiderpartiet, det har ingenting med arbeiderpartiet å gjøre lengre. (...) Men det vet jeg at det er veldig mange som sier akkurat det som jeg sier. (...) Sånn som vi hadde tidligere for eksempel når vi hadde folk som jobbet i arbeiderpartiet som (...) hadde jobbet seg fra dørken og oppover sant, de hadde en helt annen tilnærming til dette her enn de som sitter der i dag.

For *Christian* så er det her politikerne, men spesielt politikerne fra Arbeiderpartiet som ikke gjør den jobben de burde gjøre, som altså er å hjelpe de ansatte på Blikkvalseverket og andre steder. Og tilsvarende beskriver han den jobben som gjøres fra LO:

Å kjempe vår sak, det kan gjerne fremstå som, og de kan gjerne stå på skjermen og.. men det der er et pampevelde. Jeg har også sett litt, jeg har jo vært på forskjellige kurser, og jeg har vært i kontakt med enkelte av disse topplederne i LO og. Men, det er makten, det er liksom higen etter makt og disse tingene som styrer det mye. Når du tenker på disse ressursene LO sitter med, de tingene de kunne ha

gjort, så synes jeg det... De sitter der bare og gjør som regjeringen sier (...) og i mange sammenhenger så føler du at du ikke har noen støtte i det apparatet der likevel, og det kommer jo også frem i sånne ting som dette her. Altså de kan stå på første mai taler og ja vi sender våre varme støtte til Bergen og guttene der og det kan de stå og si men, det er bare sånne festtaler som jeg sier, det ligger ikke noen handling bak det.(...) det viser seg mange ganger det at det er gjerne guttene på dørken som følger det på kroppen og engasjerer seg i dette som vet hvor skoen trykker og som liksom kan sette presset inn der de vet at det vil nytte sant. Men disse folkene som sitter nede i Oslo og dette her, det er helt dødfødt. Altså hvorfor kommer ikke LO på banen, hvorfor kommer ikke LO ut og spør statsministeren hvorfor er ikke du på banen i denne saken her sant, som er helt naturlig, som de som en så stor organisasjon burde ha gått ut og gjort sant. I stedet så er det oss som kjemper i det små holdt jeg på å si, det er vi som må forsøke å få noen til å reagere. Og det er jo ikke enkelt sant.

Hverken politikerne eller de tillitsvalgte som skal representere dem gjør altså den jobben de burde, og vi gjenkjenner også det samme fra den ene parolen som vi beskrev i forrige kapittel hvor det blant annet her «Hvor er Jens? Hvor er politikerne?» Alle disse beskrivelsene baserer seg på den sivile verdiordenen slik jeg beskrev det ovenfor, og ifølge *Christian* så bidro dette også til en stadig økende politikerforakt og et endret syn på demokratiet. Vi ser med dette tilløp til en samfunnskritikk som jeg vil komme tilbake til i neste kapittel.

Om arbeidernes syn på demokratiet endret seg som en konsekvens av at politikerne ikke lengre handlet på deres vegne, så ble det reist en kanskje vel så fundamental kritikk basert på at det fellesskapet som eksisterte på bedriften. For *Christian* var det som en familie:

Jeg følte jo det at bedriften jeg jobbet på var min familie, det var en del av min familie, det var det. Så det var jo et stort personlig tap for meg den dagen jeg måtte gå ut av den døren. Ja, det var det, for det var omtrent som en del av min familie forsvant. Det var det.

Bedriften var ikke bare eiendommen til aksjonærene, den var også *arbeidernes* bedrift, og det var som *David* sa, som et hjem:

Arbeidsplassen det var *vår* arbeidsplass. (...) Vi jobbet ikke der nede, det var vår arbeidsplass som om du har ditt hjem. Og det følte jo 95%. Det er vår arbeidsplass. Ja, om vi følte det urettferdig, jo, vist fanken var det urettferdighet i det.

Det var deres fellesskap som utgjorde selve kjernen i hva bedriften egentlig var, det *var* deres bedrift, og med nedleggelsestrusselen, så var ikke bare deres arbeidsplass, men hele deres

integritet under angrep, for det var, slik *Christian* beskrev det, noe de hadde vært med å skape:

Jeg bor rett ute ved verket (...) og den håpløsheten som du følte den gang, og når jeg går forbi der i dag, så synes jeg det er tomt. Ja. Senest sist gang jeg gikk forbi der så jeg den boden vi hadde i innløpet som jeg jobbet ved innløpet i beiselinjen. Det var jo en bod som vi sikkert jobbet i 15-20 år før vi fikk. Den er nå fjernet. (...) Og det går jo igjen på det jeg sa i sted, at du føler liksom at det er familien din dette her sant, at du føler dette her at det var omtrent noe jeg hadde vært med på å skape sant.

De hadde bidratt til å skape det, og hele nedleggelsen og prosessen etterpå ble derfor svært emosjonell for mange, slik *Gisle* beskriver:

Når det kom ned selskaper som skulle klippe ned linjene, så var ikke jeg nede i bedriften i det hele tatt. Jeg ville ikke se noe som helst av klipping og noen ting. De kom bort på kontoret til meg når vi skulle kjøre den siste coilen gjennom en fortinningslinje da, den skulle gjennom den siste linjen. Så kom de bort på kontoret til meg og sa ”du må komme opp å ta bilde, nå går den siste coilen”. Sånne ting ville jeg ikke være med på, det ble for følelsesmessig for meg, for min del. Jeg ville ikke være med, (...) jeg ville ikke gå ned og se bedriften bli nedbygget. Det ville jeg ikke. (...) det er styrt fra toppen og de tar ikke hensyn til. Sånne ting tror jeg ingen i ledelsen har tenkt på i det hele tatt at vi har veldig stor tilhørighet til bedriften.

De sterke følelsene og den sterke tilhørigheten som mange opplevde viser seg klart gjennom slike fortellinger som dette, og de som tok avgjørelsene tenkte åpenbart ikke på slike konsekvenser. *Birger* kunne fortelle at det hele ble beskrevet som en skilsmisse:

En stor sorg, og også det som vi snakket om i sted, med at på en måte så har man mistet mye av, hva skal man si, man har mistet identiteten sin, og man har mistet en del av integriteten sin. Det merker jeg på meg selv, absolutt. Så sånn sett så vil jeg si at jeg er ikke ferdig med prosessen enda. (...) For noen dager siden (...) snakket vi akkurat om dette (...) og hun også brukte, på eget initiativ bevist, dette med sorg, skilsmisse, begravelse, brukte hun, og var bevist på å bruke det altså, sin egen rolle i det. Og det hører jeg går igjen mange andre steder.

Nedleggelsen brakte med seg sorg, og det ga mening å snakke nettopp en skilsmisse, fordi det var nettopp deres familie som ble tatt fra dem. Derfor burde også, som *Eirik* påpekte, hatt en mye større innflytelse over bedriftens fremtid:

Det er vi som faktisk har bygget opp dette her. (...) Og det var jo de som ropte den forbannede storkapitalismen som skal sitte og styre dette. (...) Vi burde fått en mye større innflytelse på dette enn sånn som det har vært. Men (...) de som har sittet og styrt dette her i veldig mange år, arbeiderpartiet sant, de har tippet mye mer over til høyre, og på den måten så er det kapitalen som styrer.

Indignasjonen bringer med seg en kritikk av kapitalismen og demokratiet, og for å understreke det siste, så kan vi avslutte med enda en uttalelse fra *Eirik* som illustrerer dette godt:

Det er jo sånn jeg ser naturlig, nemlig at massen den skal jo styre, det skal jo ikke være en liten klan som skal styre dette, det har jo ingenting med demokrati å gjøre sånn jeg ser det. Det blir helt feil for meg. (...) Det er jo sånn en skulle tro at et demokrati skulle fungere, men sånn er det jo ikke. Det er som jeg sa, de har tippet det langt over mot høyre, så det er pengene som rår. Til enhver tid. Og ikke mitt og ditt ve og vel. Det kommer faktisk i andre og tredje rekke.

Alle de tidligere ansatte jeg snakket med opplevde en sterk følelsesmessig tilknytning til bedriften og det fellesskapet som eksisterte der, og ved å snakke om det som familie, så knyttes det opp til den *domestiske verdiorden*. Imidlertid så grenser argumentasjonen også opp mot den *inspireerte verdiorden* ved å spille såpass klart på følelser, og igjen på den sivile verdiorden siden det blir koblet opp mot selve demokratiet. Siden følelser og det familiære for de aller fleste av oss er noe svært viktig, så fungerer allmengjøringen godt når den bygger på dette, og som vi så gir det også grunnlag for en kritikk som vi skal komme tilbake til i neste avsnitt.

Vi har nå vært gjennom de hyppigst fremlagte allmengjøringene som ble presentert for meg. Det er likevel noe mer variasjon enn hva fremleggelsen så langt har gitt uttrykk for, som det er viktig å få med for å vise mangfoldet i tenkning. *Frank* påpekte for eksempel at det tross alt var en slags logikk i at eierne bestemte:

Det er nå engang sånn at det er pengene som styrer. Og det er klart, det er jo ikke helt urimelig heller, at de som eier, kjøper opp bedrift eller bygger opp en bedrift fra scratch, at de står som eiere. De skal jo ikke ha for mye innblanding, hvis de mener at de skal legge ned ting fordi de ikke tjener penger på det, så skal de vel ha litt frihet.

Og kanskje var det tross alt rettferdig at Blikkvalseverket ble lagt ned, i hvert fall hvis man som *Gisle* sammenligner med det mest realistiske alternativet, som var å legge ned enda mer i England:

Når du ser at de legger ned 3000 arbeidsplasser i Ebbw Vale hvor det ikke er en eneste arbeidsplass å oppdrive, de hadde lagt ned gruver der borte og alt. Det ble en 'dead valley' alt sammen. Og vi ble satt opp mot de tingene der, så er det jo... (..) Bergen, hvis de legger ned her, så vil arbeidsstokken bli spist opp av markedet, de vil gå ut i nye jobber. Og jeg tror det er litt av grunnen til at de tok Bergen. I England så er det så stor arbeidsledighet at hvis de ville tatt mer der borte så ville det vært verre.

I et slikt perspektiv så blir det åpenbart mer rettferdig at det var Bergen som ble lagt ned, og da jeg spurte *Gisle* om han opplevde det som urettferdig, svarte han faktisk at det gjorde han egentlig ikke:

Ikke jeg i hvert fall, jeg vet ikke hva de andre har gjort. Jeg tror det gikk opp for folk at sånn er det. Helvetes jævlige greier, men sånn er det. Ferdig med det.

Markedet hadde en overproduksjon som måtte bort, så da var det kanskje like greit at det ble Bergen som ble ofret. En slik tanke formulerte også *Henrik*:

Det var en aksept for at, situasjonen som oppsto i Europa, med en overkapasitet som medførte at økonomien i det å drive denne virksomheten, det da forsvant egentlig på veldig kort tid. Og løsningen på problemene var at økonomien må bedres drastisk (...) For å få det til så må overproduksjonen ut av markedet, altså, en må redusere produksjonen, for å få balanse mellom tilbud og etterspørsel, for igjen å få prisene opp på et levelig nivå. (...) Det var urettferdig at det var oss som skulle gå, og det er jo den tradisjonelle tingen, at man ser på resultatene men man ser ikke på de strategiske beslutningene som må tas, som ledelsen nok må legge vekt på. Litt andre ting enn akkurat det vi ville legge vekt på.

Det virker på bakgrunn av dette naturlig å trekke den slutningen at ikke alle de ansatte opplevde urettferdigheten på helt samme måte. To av informantene hadde en såpass stor forståelse for de avgjørelsene som ble tatt at de skiller seg ut. Her var det ikke egentlig urettferdig, for det eksisterte tross alt gode grunner for at Bergen skulle ofres, og siden markedet tross alt var slik som det var, så var det kjedelig, men forståelig at det endte som det gjorde, og vi ser at her benyttes interessant nok den merkantile verdiorden motsatt av hva jeg illustrerte ovenfor. Hadde jeg hatt et større utvalg, så kunne jeg muligens ha spekulert i om det var en sammenheng mellom posisjon i bedriften og denne forståelsen, men med et såpass

lite utvalg, så føler jeg meg ikke komfortabel med å gjøre det. Jeg velger derfor å være fornøyd med å ha påpekt dette argumentet, og slik vist at på dette punktet så var det tross alt en bredde i oppfatningene. Jeg kommer dog ikke til å forfølge dette poenget videre.

Et interessant poeng mot slutten av denne gjennomgangen, er at sosiale og økonomiske konsekvenser for enkeltindivider riktignok ble nevnt, men aldri ble trukket frem som spesielt sentrale forsøk på å allmenngjøre urettferdigheten. Dette kan ha to årsaker, det ene er at der tross alt eksisterer veldig mye sosial nød både i Norge og i andre land, og i en situasjon hvor det uansett ville gjort betydelig større skade sosialt å eksempelvis legge ned andre deler av bedriften, så ville ikke dette ha kunnet danne utgangspunkt for en særlig potent argumentasjonsrekke. Den andre årsaken kan være at sluttpakkene tross alt var såpass gode, og arbeidsmarkedet så gunstig etter nedleggelsen, at det ikke eksiterte noe en slik argumentasjon kunne bygge på. Det er uansett tydelig for meg at de argumentene jeg har vært gjennom, alle spilte en viktigere rolle i utviklingen av kritikk. Særlig gjelder dette de to siste argumentasjonsrekkene – knyttet til politikernes handlingslammelse og bedriften som familie – som hadde et spesielt kritisk potensial, og det er disse som blir de klart viktigste i fortsettelsen. Av denne grunn har jeg også valgt å illustrere disse to best slik at det kommer frem at dette er brede oppfatninger, samtidig som jeg også har valgt å ta med at det likevel ikke var en kritikk som ble delt av alle. Dette siste kan spesielt være viktig å ha med seg i det følgende når jeg mer detaljert vil se kritikken og dens potensial.

5.1.2 Kritikk

Som nevnt ovenfor, så bør allerede de handlingene som den kollektive mobilisering og motstand mot ledelsens beslutning, sees på som en kritikk av et vist omfang. Spørsmålet her er imidlertid hvor dypt denne kritikken stikker, og hvilken type kritikk det er snakk om. Dette søker jeg å bestemme i det følgende, fordi nettopp kritikken form er sentral når vi skal forstå dens potensial. Ovenfor forgrep vi også hendelsene på en annen måte, ved at vi lot informantenes rettferdiggjøringsstrategier bygge seg inn mot den kritikken som vi skal ta for oss her. Slik så vi at det var gjennom særlig to rettferdiggjøringsstrategier at det oppstod en mer substansiell *samfunnskritikk*, nemlig den som gikk på politikernes rolle, og den som gikk på bedriften som familie.

Det var gjennom deres oppfatning av politikernes rolle at den første kritikken oppstod. Argumentet og rettferdighetsforståelsen knyttet seg opp mot den sivile verdiordenenes ideal om fellesskapets og dettes valgte representanter i politikken og fagbevegelsen. Ved å ikke komme de ansatte på Blikkvalseverket (noe særlig) til hjelp, oppstår den kritikken som særlig

går mot demokratiet og det politiske systemet. *Christian* pekte på at det vokser en sterk politikerforakt frem hos han og andre når ord aldri følges av handling, og felleskapets beste aldri ser ut til å være prioritert. Samtidig så kunne vi også se hvordan politikernes handling uansett ikke gikk mot markedet, og siden det dermed forstås som at de ikke handler for fellesskapets beste, så får vi en kritikk først og fremst av hvordan demokratiet fungerer. *Christian* illustrerer:

Vi har jo hatt arbeiderpartifolk som har sittet, og det har blitt nedlagt bedrifter her som faktisk har gått med overskudd her i Norge, men allikevel så sitter de bare på gjerdet. De har, de har en verktøykasse de kan bruke, de kan gå inn å stoppe det. Men de gjør det ikke. De lar kapitalkreftene styre her.

Kapitalkreftene får overstyre demokratiet, og om en ikke godtar at kapitalkreftenes usynlige hånd alltid jobber for fellesskapets beste, så går dette kraftig på tvers av den rettferdigheten som ligger til grunn for den sivile verdiordenen. Videre, så er det også et viktig poeng at dette ikke er en *nødvendig* situasjon, men resultatet av en utvikling hvor politikerne hadde større innflytelse tidligere, men nå, som *Frank* sier, «egentlig har mistet mer og mer innflytelse.»

Basert på opplevelsen av bedriften som «sin familie», konstituerer den andre hovedkritikken seg. Denne er åpenbart også i slektskap med den første, for den også tar opp kapitalkreftenes økte makt, men her er det imidlertid på et annet nivå, og det gir derfor mening å skille mellom dem. Argumentet, som hovedsakelig appellerte til den domestiske verdiordenen, men kanskje også noe på den inspirerte, baserte seg på at arbeiderne i det minste er medeiere i den bedriften som de tross alt har vært med å bygge opp. Siden bedriften er resultatet av deres arbeid, og opplevd som deres familie, så skulle det bare mangle at ikke de også har en del makt over bedriftens og fellesskapets fremtid. Vi ser at denne kritikken skiller seg fra den forrige fordi den er enda mer kapitalismekritisk. De fleste vil være enige i at fellesskapets interesser skal gå foran storkapitalens, men betydelig færre vil si at styringsretten som utgår fra eierskap til produksjonsmidler skal begrenses på noen vesentlig måte. Nå så vi at også vi måtte gjøre noen reservasjoner her, for det var åpenbart ikke alle som formulerte en slik kritikk, men det var likevel både mange og et flertall av mine informanter. *Frank* formulerte denne motsetningen mellom det som var deres bedrift, og eierne utenfra som hadde styringsretten:

De fleste av oss hadde jobbet så lenge, vi følte liksom, dette var vår bedrift. Disse jævla hollendere og engelskmenn som skal komme her og legge ned vår bedrift. Det blir sånn, vi følte det var vår bedrift, og hver avdeling, det var liksom vår avdeling.

Det bør imidlertid legges til at både dette og flere andre lignende utsagn kan være et resultat av den situasjonen de er uttalt i, og det er vanskelig for meg å si om kritikken stikker såpass dypt som en eksempelvis skulle tro på bakgrunn av denne fremleggingen. Sannsynligvis gjør den vel ikke det. Det er også verdt å nevne at mange av disse tankene gjerne kan ha eksistert hos flere av informantene også før det kritiske øyeblikket, og at min utvelgelsesmetode kan ha gitt et skjevt utvalg. Uansett er det bemerkelsesverdig i seg selv at en på bakgrunn av denne situasjonen får såpass markant kritikk av to kjerneinstitusjoner i det norske samfunnet som det kapitalismen og det parlamentariske demokratiet må sies å være, og uansett hvor dypt den egentlig stikker og hvor utbredt den faktisk er, så var det definitivt nok til å gi motivasjon til den kollektive handlingen som ble gjennomført. Spørsmålet, som jeg skal undersøke i den påfølgende delen av oppgaven, er imidlertid hvorvidt det eksisterte et potensial utover dette.

5.2 En kritisk hendelse – og et uforløst potensial?

Vi nærmer oss slutten av denne gjennomgangen av motstanden som oppstod i forbindelse med nedleggelsen av Blikkvalseverket. Vi har gjort et forsøk på å si noe om både kollektivets indre organisasjon, hvilken situasjon det befant seg i, den mobiliseringen som ble gjennomført, de handlingene som ble utført, de rettferdiggjøringsstrategiene som ble benyttet, og sist hvilken kritikk som oppstod. Vi har imidlertid ikke bestemt hvilket potensiale det egentlig lå i den kritikken som oppstod, og det vil bli første oppgave i det følgende avsnittet. Dette spørsmålet vil jeg imidlertid komme inn på gjennom å først stille spørsmålet om hvorfor de ikke lyktes med det som tross alt var målsetningen med motstanden, nemlig å hindre nedleggelse. Her har jeg allerede gjort et grundig empirisk arbeid i forrige kapittel, så jeg vil bare legge til forholdsvis kort noen flere momenter for å ha nevnt de. Videre vil jeg komme inn på det jeg tror kanskje er den viktigste årsaken, nemlig det begrensede repertoaret. Gjennom dette, kommer jeg så inn på de mer grunnleggende strukturelle begrensningene som tross alt ligger på motstand nedenfra i dagens arbeidsliv, og jeg vil grunnet oppgavens omfang nøye meg med å peke kort på noen utvalgte trekk, i all hovedsak med utgangspunkt i aktørenes egne selvforståelse. Sist, vil jeg så komme tilbake til start, potensialet for

samfunnsendring med utgangspunkt i arbeiderklassen, og jeg vil slik også forhåpentligvis gi et slags svar på det problemet om arbeiderklassens manglende motstand som også innledet oppgaven. Et slags svar, for dette problemet er mange ganger mer komplekst enn det som lar seg gripe i en oppgave av dette omfang, men jeg vil forhåpentligvis likevel kunne komme med noen konklusjoner som – om ikke er allmenngyldige – så i hvert fall kan bidra til en generell forståelse av betingelsene for arbeiderklassens kamp.

5.2.1 Hvorfor lyktes de ikke?

I en forstand har jeg allerede svart på spørsmålet om hvorfor de ikke lyktes i å endre nedleggelsesbeslutningen i forrige kapittel hvor jeg beskrev hendelsesforløpet frem mot selve nedleggelsen. Ut ifra den modellen vi har valgt å bruke for kollektiv handling, så skulle både organisasjonsgrad, motivasjon, mobiliseringsnivå og muligheter være viktige for en kollektiv handlings suksess. Når man ikke ønsker å kvantifisere, vil man imidlertid alltid ha problemer med å måle slike begreper, og selv når man kvantifiserer, så bygger gjerne denne på et akkurat like usikkert kvalitativt grunnlag som det vi har å jobbe med mer. På bakgrunn av den gjennomgangen jeg gjorde i forrige kapittel, så vil jeg dog si at organisasjonsgraden har vært tilstrekkelig til at det ikke var her problemet lå, og også mobiliseringsnivået må kunne sies å ha vært god. Dog pekte *Inge* på at de kanskje manglet en klar leder til å ta initiativ, og det har i så fall påvirket organisasjonsgraden i hvert fall noe.

Motivasjonen gikk jeg gjennom ovenfor, og det er ingen tvil om at denne var meget sterk. Selve situasjonen og de mulighetene den gir, var derimot åpenbart ikke gunstig, siden initiativet kom relativt raskt fra den andre siden, og måneden gikk som både *David* og *Frank* pekte på veldig fort når beskjeden først kom. Videre så skyldte mange på den lokale ledelsen som ikke ga dem noe hjelp, mens *Eirik* mente at de rett og slett var blitt utmanøvrert. Jeg tror imidlertid det er mot selve handlingene vi først og fremst bør vende blikket, av et par grunner. For det første, så kan de mulighetene til handling som eksisterte, repertoaret, ha vært for begrenset til at suksess kan ha blitt opplevd som en reel mulighet, og dermed kommer vi inn på det andre punktet, som går på at selve *troen* på suksess kanskje rett og slett ikke var sterk nok til effektiv handling, og jeg vil se kort på begge deler i det følgende.

5.2.2 Repertoar og potensialet for effektiv motstand

Å kartlegge alle *mulige* former for handling som arbeiderne på Blikkvalseverket kunne ha utført, er åpenbart en større oppgave enn hva som kan utføres her. Det er heller ikke en nødvendig oppgave, det som er viktig er å forsøke å klargjøre hvilke grenser de handler

innenfor – og hvilket institusjonelt rammeverk som betinger handlingene. Også det siste er en utfordring som i praksis er for stor for en oppgave av denne størrelsesorden, men jeg vil gjerne få peke på en ting. I innledningen nevnte jeg en del samfunnsdiagnoser som på ulike måter forstår vår tid som fundamentalt annerledes fra det vi kan kalle «den organiserte kapitalismens epoke». Uavhengig av hva man måtte mene om disse diagnosene, så er det vanskelig å nekte for at det har skjedd en del radikale endringer i både Norge og andre vestlige land de siste 30 årene. Vi nevnte at disse «nye» samfunnene har karakter av å være fleksible og individualiserte, at de er kunnskaps-, informasjons-, service- eller nettverkspreget, og at grunnlaget for arbeiderklassens indre solidaritet og muligheter til påvirkning gjennom kollektiv handling er svekket. Det vi også kunne nevnt er globalisering, konsumerisme og en rekke andre ting. Det som er felles dog, er at de aller fleste av disse trekkene kan – og bør – forstås som å bidra til å endre de interne maktforholdene i de samfunnene de påvirker, og mulighetene for arbeiderklassens effektive motstand. Paul Osterman (1999: 181) skriver for eksempel at “the potential repertoire of responses available to employers is shaped by this balance of power,” men også arbeiderklassens repertoar er åpenbart formet av denne maktbalansen. De *institusjonelle* betingelsene for kollektiv handling er også det Fantasia (1988) fokuserer på når han forsøker å si noe om potensialet for klassesdannelse og klassekamp i det moderne USA, og jeg tror i det store og det hele at en for å bestemme hvilket potensial som ligger i kollektive handlinger av den typen vi har studert, nesten må ha en viss forståelse av denne maktbalansen.

Imidlertid er det en god grunn til at de fleste av de utviklingstrekkene jeg har nevnt ovenfor gjerne blir presentert som en del av en «samtdiagnose» – studiet av disse er meget kompliserte både empirisk og teoretisk, og det vil åpenbart ligge langt utenfor evnene til undertegnede å ta seriøst stilling til disse. De institusjonelle betingelsene er dog likevel en meget sentral side av saken, og det er åpenbart at for eksempel muligheten til å flytte arbeidsplasser til deler av verden med mindre omfattende rettigheter for arbeidere, er et av en rekke lignende virkemidler som har bidratt til å skyve maktbalansen mer i favør av arbeidsgiverne. Det er imidlertid ikke slik at en forståelse av denne maktbalansen bare må ta utgangspunkt i de institusjonelle endringene som har foregått de siste 30 årene av modernitetens historie. Også arbeidernes potensial for *effektiv motstand* er et vesentlig moment i hva som bestemmer denne maktbalansen, og interessant nok, så er det nettopp det som har vært emnet for hele denne masteroppgaven i sosiologi. Men da ser vi at de institusjonelle betingelsene for arbeidernes handlinger, deres repertoar og potensial for samfunnsendring, faktisk blir delvis bestemt av deres egen selvbevissthet eller deres *tro* på at

de kan lykkes. Jeg kan vanskelig se for meg at dette egentlig er særlig kontroversielt, så la oss vende tilbake til Blikkvalseverket. Her var det nemlig, til tross for både brukbar organisasjonsgrad, mobiliseringsnivå og motivasjon for handling, *veldig varierende tro på at de kunne lykkes*.

Da jeg spurte hvilke andre former for handlinger de hadde diskutert, eller kunne tenke seg at de kunne ha brukt, fikk jeg noen kreative svar, men samtidig en følelse av at lite de la frem som egentlig var skikkelig vurdert. Slike eksempler gikk på hærverk mot den lokale direktørens eiendom, eller forsøk på å vekke internasjonal oppmerksomhet gjennom å flytte kampen til Tata sitt europeiske hovedkvarter i London. Det var likevel først og fremst de virkemidlene som faktisk ble forsøkt – dialog om økt effektivisering, demonstrasjoner for å få medias oppmerksomhet og forsøk på å kontakte fagforening og politikere, som ut ifra mine samtaler med arbeiderne ble fremstilt som det de kunne gjøre. Siden ingen av disse veiene nådde frem, så ble også situasjonen fremstilt som ganske svart, og jeg fikk typiske svar slik som fra *David* at «det var rett og slett sjanseløst» og at «i en sånn situasjon var det gjerne ikke en løsning å streike». Selv om det ble vurdert alternative aksjonsformer utenfor demonstrasjoner og streik – to av arbeiderbevegelses mest klassiske våpen – så ble de aller fleste vurdert utilstrekkelige i den situasjonen de befant seg i. *Gisle* beskrev hvorfor disse våpnene ikke egentlig ble ansett som noe spesielt virksomme, for siden bedriften likevel skulle legges ned, så «hadde vi jo ikke noe å true med». *Gisle* viser også et annet aspekt ved dette, da jeg spurte han om det var noe de kunne gjort for å redde bedriften, svarte han at «hvis vi hadde hatt en direktør som hørte på oss» så kunne de kanskje ha gjort noe. Selv om ikke helt kan vite hvor langt en slik tankegang går, så ligger det om vi følger dette implisitt at arbeiderne egentlig ikke kan gjøre så mye for å oppnå endring på egen hånd. Det er altså en beskrivelse av et meget begrenset repertoar. Det *Eirik* beskriver er heller ikke veldig oppløftende:

Vi hadde nærmest gitt opp på det planet der. Fordi (...) engelskmennene hadde faktisk bestemt at nå var det vår tid til å bli lagt ned. Nei vi hadde gitt opp vi da.

Da jeg så spurte *Eirik* om denne motløsheten skyldes den konkrete situasjonen de befant seg i eller mer generelt at det er vanskelig for arbeidere å gjøre motstand i det hele tatt, så svarte han ganske enkelt at «ja, det virker sånn». Også *Gisle* hadde i hvert fall delvis generalisert sine tanker, og sa at han «har ikke sett et eneste sted de har lagt ned en bedrift der de har gjort

noe press eller noen ting.» Arbeidernes potensielle repertoar – og betingelsene for motstand i arbeidslivet – ble altså beskrevet som relativt dårlige.

Likevel er det åpenbart ikke så dystert, for motstanden skjedde jo faktisk. Det må ha betydning at noen faktisk må ha trodd på at det var mulig, og trodd såpass mye at det var verdt å gjennomføre noe. Og som jeg nevnte i forrige kapittel, så jo også sluttpakkene meget gode, kanskje blant annet på bakgrunn av denne motstanden, og da jeg spurte *Gisle* om hvorfor disse pakkene hadde blitt såpass gode, så svarte han:

Fagforeningen våres gikk til fagforeningen i Holland, de støttet oss, dette er en for dårlig pakke, de kjørte trykk på til bedriftsledelsen, så lå det en pakke på 130-140 millioner. Etter at fagforeningene hadde truet med det ene og det andre i Holland. (...) Stoppe produksjonen og slikt. Så vi følte vi hadde en veldig god støtte i fagforeningene i Holland, så det gjør at vi har fått denne pakken som vi har fått.

Så til tross for at han ovenfor ga uttrykk for at det var lite som reelt sett kunne gjøres, så viser han med dette argumentet at motstand definitivt kan oppnå resultater. Riktignok bidro de nederlandske foreningene som tross alt hadde noe å true med, men det presenterer et noe mindre dystert bilde av situasjonen. Det er også interessant her, å peke på at flere så på motstanden først og fremst som et virkemiddel for å få best mulig pakker. *Henrik* var en av de:

Det betyr at den motstanden som da ble, mot nedleggelsen, fikk karakter av at man aksepterte på det nærmeste at noe måtte gjøres. Vi ble temmelig sur på at vi med de såpass gode resultatene vi kunne vise til, ble det som ble valgt, og motstanden fikk liksom preg av å være en kamp for å få det beste resultatet. Altså få mest mulig penger ut av systemet, og få tilstrekkelig til at folk fikk en rimelig økonomisk utbytte ut av dette her, og at Corus stilte opp med de tiltakene som var nødvendig for å hjelpe folk over i nye stillinger.

Her ble igjen motstanden presentert som noe som egentlig ikke hadde potensial for å endre utkommet på noen særlig annen måte enn å gi høyere pakker. Interessant nok, så viste flere av informantene seg som dyktige samfunnsanalytikere i seg selv, for flere pekte nettopp på endringer i samfunnets maktstrukturer som ansvarlig for det begrensede repertoaret – selv om de åpenbart ikke formulerte det helt på den måten. *Eirik* beskrev for eksempel:

Åja, jeg har vært med på stordemonstrasjon på fotballbanen på Møhlenpris, jeg er jo vokst opp der nede. Og da jobbet jeg faktisk på blikkvalseverket også, og da var det smekkkfult der nede. (...) [Vi kunne kanskje ha gjort noe lignende nå] men (...) om det hadde blitt noe bedre ut av det det tviler jeg på.

Tviler jeg sterkt på. For når ikke vi får myndighetene våre som har, som faktisk kan trekke i en del tråder... For de mente jo det at her var det storkapitalen og politikerne faktisk i Storbritannia som faktisk nærmest hadde stått bak dette.

Tidligere så kunne en stordemonstrasjon på Møhlenpris-banen bidra til å sette press på politikerne, men nå var dette mye vanskeligere å gjennomføre. *Frank* sa også:

Den gangen så hadde gjerne politikerne litt større innflytelse da. Det har vært oppe så mange saker nå de senere år, der en har satt at politikerne egentlig har mistet mer og mer innflytelse på sånne ting.

Nå er det vanskeligere å vanskeligere å få innflytelse, ikke bare fordi det er vanskelig å nå frem til politikere, men også fordi deres makt er svekket. Endringene over tid hadde kort sagt gjort det vanskeligere for arbeidere å gjøre effektiv motstand. Likevel ville ikke alle være med på at motstand ikke nyttet i dagens samfunn, *Frank* sa for eksempel:

Det er jo mulig, men det er vanskelig. Men mulig er det, det var jo derfor, vi prøvde jo det vi følte vi kunne prøve med, å kjempe mot de som eiere som hadde bestemt at det skulle bli nedlagt.

Det er altså mulig, men vanskelig. *Christian* pekte på at de hadde hatt suksess med det de hadde gjort tidligere:

Vi har jo vært i lignende situasjoner før. Og da greide vi å snu det, og det er også på grunn av det at vi, som fagorganiserte da, la frem et alternativt budsjett for ledelsen og viste de potensialet som lå her.

Og da jeg spurte *David* om man mente at det generelt var vanskelig å gjøre motstand nedenfra, så svarte han kort at «nei, det skal jeg ikke si at det er, vi var i en uheldig situasjon.» Han pekte altså på den konkrete situasjonen og de omstendighetene som gjaldt her, som bakgrunn for handlingens suksess.

Vi ser altså at det er meget delte meninger både om hvilke virkemidler arbeiderne har til rådighet, hvilken effekt en kan forvente å få ut av disse, og hvor lett det faktisk er for arbeiderklassen å få gjennomslag for sine krav i dagens samfunn. På bakgrunn av dette, kan jeg vanskelig konkludere med noe annet enn at potensialet for effektiv motstand har sett bedre ut tidligere. Likevel bør det påpekes at arbeiderklassens styrke også er avhengig av nettopp hvorvidt den selv tror på sine egne maktmidler, og det kan tenkes at fortellingen om politikernes maktesløshet og kapitalens dominans *som ideologi* også bidrar kraftig til både

begrenset motstand – og tilsvarende begrenset innflytelse. Et første punkt om en søker å gjenreise en mer aktiv kritikk – kan derfor være rette fokuset bort fra begrensningene som betinger handling, og mot det som faktisk kan oppnås. Tross alt, så er det fremdeles menneskene, som Marx sa det, som skaper sin egen historie innenfor de rammene som er gitt. Men heller ikke disse rammene er uforanderlige – og kan endres ved hjelp av handling.

Jeg har nå vært gjennom alle momentene i vår modell for kollektiv handling, og jeg vil i det neste og avsluttende kapittelet i denne oppgaven forsøke å summere opp både hva vi har funnet, hva vi kan lære av dette, og hvilke veier jeg tror det vil være fruktbart å søke seg inn på videre. Her vil jeg også for siste gang komme tilbake til vårt overordnede spørsmål om arbeiderklassens potensial for samfunnsendrende handling som vi har drøftet her, og forhåpentligvis gi mitt lille bidrag til forståelsen av deres historiske kamp.

6 Mot en sosiologi om arbeid og samfunnsendring

Sosiologiens klassiske periode sprang ut av et forsøk på å beskrive og forstå de endringene som førte til det vi i dag gjerne kaller «det moderne samfunn,» og det er gode grunner til å tro at veien videre kan bli vel så fruktbar som denne perioden om bare dette historisk-sosiologiske blikket på samfunnsendringer opprettholdes. Imidlertid er det ofte slik at endringsprosesser blir beskrevet og diagnostisert, men aktørene som driver disse frem får vi sjeldnere stifte bekjentskap med. Slik var det typisk, da jeg selv startet å studere sosiologi, at vi i vår innføringsbok (Schiefløe 2003) fikk beskrevet perspektiver på endring som evolusjonsteorier, konfliktteorier og likevektteorier, og endringsprosesser som globalisering, teknologisk fremgang og den kapitalistiske dynamikk. Riktignok var der et kapittel om sosiale bevegelser, men det var mer å betegne som et lite sidespor, og presentasjonen derfra ble ikke benyttet til å forklare hvordan *mennesker* former sin felles fremtid. Og kanskje var det ikke så rart den gangen da WTO-toppmøtet i Seattle fremdeles var relativt ferskt og det enda ble forelest over Fukuyamas «end of history» (1992) ved historie grunnfag. Denne oppgaven har imidlertid søkt å gi et bidrag til å forstå disse endringsprosessene på en noe annen måte. Her er det fremdeles aktørene og deres evne til å *handle* som er det sentrale utgangspunktet, og det er nettopp et forsøk på å forstå sammenhengen mellom arbeiderklassens motstand og potensialet for samfunnsendring som har ledet oss gjennom denne oppgaven. Kort sagt, det som Olsen (2007: 16) kaller for en «synliggjøring av betingelsene for samfunnsendring ut fra kampene om og i arbeidet.»

I metodekapittelet ovenfor, var et sentralt poeng at en oppgave av denne typen kan sies å handle om en rekke ulike aspekter. Handler dette egentlig om arbeiderklassen? Om en nedleggelse? Om motstand? Om kritikk? Svaret er at det handler om alt dette, og enda mer, men samtidig så handler det også om noe enda litt større – nemlig *sammenhengen* mellom alle de begreper og historier som har blitt presentert til nå. Jeg skal i det følgende forsøke å skape en slags orden ut av dette gjennom å oppsummere hva vi har lært av mitt studium om motstanden på Blikkvalseverket og forholdet mellom kollektiv handling og samfunnsendring, før jeg avslutningsvis skisserer opp noen tanker om veien videre – både for arbeiderklassen og forskningen rundt denne.

6.1 Kollektiv handling og potensialet for samfunnsendring

Om vi skal kunne forstå sammenhengen mellom kampene i arbeidet og samfunnsendring, så er det første punktet å bestemme betingelsene for selve den motstanden som har sitt

utgangspunkt i arbeidet. I kapittel 2 bestemte vi dette teoretisk, og vi presenterte potensialet for den kollektive handlingen som et resultat av styrken i gruppens organisasjon, hvorvidt gruppen delte motivasjon, at det var en spesiell mulighet, og gruppens mobiliseringsnivå. I kapittel 4 gjennomgikk vi så alle disse punktene empirisk, utenom motivasjonen som vi sparte til kapittel 5. Om arbeiderne skulle lykkes med å oppnå målet med sine handlinger, enten det gjaldt i denne konkrete situasjonen eller i andre, mer omfangsrike situasjoner, så er det viktig at selve styrken i motstanden var sterk nok til å oppnå det ønskede målet. I vårt tilfelle, så vi at organisasjonen og den indre kultur og solidaritet var det jeg vil kalle meget god. Videre, så var mobiliseringsnivået relativt høyt både gjennom preventiv mobilisering som en i utgangspunktet sterk fagbevegelse er et uttrykk for, men også gjennom defensiv mobilisering i den forstand at de klarte å involvere nesten alle på de aksjonene som ble arrangert. Motivasjonen til å handle viste seg også å være meget god, men det var så vidt jeg kan se likevel to ting som svekket styrken i motstanden. Det første var selve situasjonen og den muligheten den ga, og det andre var det handlingsrepertoaret de hadde å velge fra.

Årsaken til at situasjonen ikke var gunstig for å oppnå målet med handlingene, kan enkelt forklares med at studien dreide seg om en *nedleggelse*. I en vanlig arbeidskonflikt, så har begge sider makt ovenfor den andre parten, fordi begge vet at når røyken har stilnet, så er begge parter avhengig av hverandre for å fortsette samarbeidet. Ved en nedleggelse forholder det seg annerledes, nettopp fordi hele situasjonen eksisterer i kraft av at den ene parten ikke lengre har bruk for den andre. Dermed mister i realiteten arbeiderklassen sitt viktigste maktmiddel, nemlig muligheten til å treffe ledelsen der det gjør mest vondt, altså i den begrensede profitten som følger virkemidler som streik. Det var som *David* påpekte, ingen vits å streike når de likevel ville ha dem bort, og det begrenset handlingsrepertoaret ganske betydelig. Allerede før motstanden oppstod realiserte dog arbeiderne at dette var et sentralt poeng, men de var ikke maktesløse av den grunn. Den andre måten å ramme ledelsen på var gjennom media eller politisk handling, så dermed gjaldt det å få et såpass stort omfang på motstanden at media ville rapportere om deres kamp og legge press på både ledelse, politikere og sentrale tillitsvalgte. Dette viste seg imidlertid også å ikke være tilstrekkelig, da hverken fagbevegelsen eller politiske myndigheter valgte å gripe inn med noe særlig tyngde, samtidig som den ledelsen som til slutt tok avgjørelsen satt enten i India eller Nederland, og dermed forholdt seg rimelig upåvirket til norske medier.

Ut ifra dette skulle en kanskje trekke slutningen av motstanden tross alt ikke var særlig sterk, men det er ikke nødvendigvis sikkert. Det vi uansett kan slutte oss til dog, er at den definitivt ikke var sterk *nok*, selv om sterk nok kanskje ville vist seg å være sterkere enn det

som var realistisk å oppnå. Det kan likevel hende at den faktisk ville vært sterk nok til å oppnå resultater i en annen situasjon, og jeg tror den viktigste slutningen vi kan trekke etter å ha studert den konkrete motstanden er at vi nettopp burde forsøke å studere motstanden som oppstår i en arbeidskonflikt når *fremdeles* begge parter er gjensidig avhengige av hverandre.

Hvis vi nå hadde tatt for gitt at vi i denne imaginære andre studien hvor situasjonen var slik at styrken i motstanden var sterk nok til å få gjennomslag, så må vi likevel spørre oss om motivasjonen for handlingen var utviklet på en slik måte at det potensielt kunne bidra til samfunnsendring. I min gjennomgang av arbeidernes forsøk på å appellere til allmenne prinsipper for å rettferdiggjøre sine handlinger, så utkrystalliserte det seg i all hovedsak fem hovedargumenter. De tre første, som baserte seg på effektivitet, økonomi og det lovverket, så ikke ut til å ha noe videre kritisk potensial, men det fjerde argumentet som baserte seg på at de som skal representere oss i styringen av fellesskapet – politikerne og de høyeste tillitsvalgte – ikke gjør den jobben de er satt til å gjøre for fellesskapets beste, og vi aner slik konturene av en demokratikritikk. Videre var det femte argumentet basert på de følelsesmessige og familiære tilknytningen arbeiderne knytter til arbeidsplassen og fellesskapet der, og argumentet baserte seg på at dette var noe de burde hatt eierskap over, og slik ikke ville kunne bli fratatt av krefter utenifra. Her aner vi en mer direkte kapitalismekritikk, og jeg er ikke i tvil om at en velutviklet form av disse to kritikkene, og da særlig den siste, sammen med en sterk kollektiv motstand, ville kunne ha et potensial til samfunnsendring.

Imidlertid var ikke disse kritikkene så velutviklede, og det var heller ikke slik at alle delte dem. Det er dog likevel interessant hvordan kritikk som er såpass grunnleggende blir utviklet som en konsekvens av et kritisk øyeblikk, og hvis vi igjen tenker oss at vi hadde studert en liten annen situasjon, hvor arbeiderne hadde hatt noe større muligheter til å lykkes med sin kamp, så kan en godt tenke seg at denne kritikken ville fått muligheten til å gro og vokse seg enda mer artikulert og sentral enn det den var på det tidspunktet da jeg pratet med mine informanter. I så fall understreker vi et viktig poeng, nemlig at det er selve kampene og den mer konkrete kritikken som oppstår fra disse som har det største potensialet for motstand, ikke nødvendigvis bare det vi finner gjennom intellektualistiske forsøk på å bestemme arbeidernes klassebevissthet eller ideologi. Men kan vi da kalle dette for klassekamp eller klassesdannelse? Som jeg gjorde det klart i kapittel 2, så har jeg ikke noe klart svar på det, for det fordrer en klar definisjon av hva vi skal forstå med klasse. Likevel er det åpenbart at de aktørene som handlet – arbeiderne – handlet slik som de gjorde på bakgrunn av en bestemt posisjon i forhold til arbeidet, som ansatte, og selv om det ikke var noen ambisjoner som vi

typisk tillegger klassekamp i motstanden, så lå det mye potensial for dette i den kritikken som oppstod som en konsekvens av handlingene. Fantasia (1988: 222) beskriver noe lignende:

In the process, workers then engaged in new forms of activity (militant, direct action), created new associational bonds in practical forms (essentially emergent social movements), and developed new-found values of mutual solidarity (a new sense of «us,» a new sense of «them,» and emergent moral sensibilities about the values associated with each)

Arbeiderne utvikler nettopp gjennom selve aktiviteten nye bånd og nye verdier, både i form av solidaritet med de andre kjempende, og i opposisjon til de som de kjempet mot. Selv om de kanskje ikke burde forstås som en klasse når de startet mobiliseringen, så er det godt mulig vi kunne ha forstått de som en klasse etter hvert, og i hvert fall om de hadde fortsatt å kjempe. Slik ser vi at klassedannelsen kort sagt bør forstås på bakgrunn av de konkrete motstandsprosessene, og at det er disse vi også i fortsettelsen bør undersøke om vi ønsker å si noe om potensialet for samfunnsendring på med utgangspunkt i arbeiderklassens kamp. I så fall kan vi se at min studie viser at potensialet for samfunnsendring med utgangspunkt i arbeiderklassens kamp fremdeles er et åpent spørsmål – men et spørsmål jeg forhåpentligvis har gitt et lite bidrag til å besvare.

6.2 Studiens grenser – og videre muligheter

Sosiologi handler om enhet og motsetninger mellom mennesker, skrev vi via Dag Østerberg i innledningen. Enheten har vi studert her via både organisasjon, mobilisering og klassedannelse, mens motsetningene er tilstede gjennom motstand, kritikk og klassekamp. Det vi imidlertid i liten grad har undersøkt er de motsetningene som eksisterer mellom de handlende arbeiderne og større strukturer i samfunnet, og den maktbalansen disse motsetningene konstituerer. Dette er en åpenbar mangel ved oppgaven, fordi potensialet for samfunnsendring på bakgrunn av arbeiderklassens motstand, også er avhengig av styrken i de institusjonelle forordningene de kjemper for å endre, og de aktørene de kjemper mot. Jeg har slik hverken gitt noen handlingsanalyse av ledelsens rolle og repertoar i denne studien, og heller ikke tatt stilling til noen av de diagnosene som impliserer en svekkelse av mulighetene for både arbeiderklassens motstand spesielt, og sosiale bevegelsers motstand mer generelt, og dette har absolutt muligheten til å gi både store empiriske og teoretiske implikasjoner for de konklusjonene vi har levert. Selv om jeg tror flere av disse diagnosene har mye for seg, så vil

jeg dog likevel si at utviklingen internasjonalt de siste par årene har vist at det muligens ikke er så enkelt som at det samfunnsmessige endringspotensialet i kollektiv handling er svekket.

6.2.1 Fra Tahrir til Wall Street – og tilbake til Laksevåg

Vi startet hele denne oppgaven med Folkenes Vår i 1848 – slik kan det i hvert fall noen ganger føles – og det er da passende at vi avslutter den med en ny vår – Den Arabiske. Om 2011 vil få samme ikoniske status som 1848 er selvsagt ekstremt tvilsomt – i så fall må det skje riktig store ting fremover. Snarere kan vi kanskje forstå den som den foreløpige kulmineringen av den internasjonale motstanden som vi faktisk har sett de siste 13 årene. Fra WTO-toppmøtet i Seattle i 1999, via toppmøte til toppmøte gjennom hele første halvdel av 2000-tallet, til kampen mot CPE i 2006 og altså kulmineringen i det som så treffende ble kalt den arabiske våren i 2011 – sammen med store bevegelser i både USA, Russland, Hellas, England og andre steder. Dette viser at om kanskje potensialet for gjennomslag er mindre, så har i hvert fall ikke de menneskene som deltar i disse bevegelsene fått det med seg – og flere av dem har i sin uvitenhet også oppnådd en god del suksess. De store seirene venter vi enda på, men jeg tror denne revitaliseringen av kritikken i både USA, den arabiske verden og mange europeiske land, viser at motstand faktisk kan føre til samfunnsendring. Det krever imidlertid at man *tror* på suksess. Som jeg gjorde rede for ovenfor, så var ikke det alltid tilfellet i min studie, og det kan nok virke som en selvoppfyllende profeti om en går inn i kamper uten egentlig å ha tro på at man kan vinne.

Et vanskeligere spørsmål er om motstand med mer spesifikt utgangspunkt i *arbeiderklassen* i dag kan føre til samfunnsendring, og hva arbeiderklassen eventuelt bør gjøre for å ha sjanse til dette. Prosessene som individualisering, utdanningsrevolusjon og industrinedbygging er godt dokumenterte, og vil logisk sett alle føre til en svekket arbeiderklasse på et nasjonalt nivå. Det samme er den økonomiske globaliseringen som gir arbeidsgivere muligheten til å flytte arbeidsplasser dit det til enhver tid er lavest omkostninger, og alle disse trekkene ved det «høymoderne samfunnet» vil utvilsomt bidra til å svekke arbeiderklassens nasjonale maktpotensial. Det er ikke åpenbart at denne situasjonen lar seg løse for arbeiderklassen, men samtidig så eksisterer det noen forslag. Frances Fox Piven og Richard A. Cloward (2000) foreslår det som egentlig er det mest opplagte av alt. Når samfunnet har utviklet seg, så må også arbeiderklassens repertoar *utvikle seg i takt med dette*. Dette er åpenbart enklere sagt enn gjort, for det er ikke bare enkelt å se hvilke handlingsformer de skal kunne utvikle, men Piven og Clowards forslag går ut på å forsøke å internasjonalisere også arbeiderklassens organisering. Interessant nok, så kan vi huske tilbake

til noe *Gisle* sa ovenfor, nemlig at sluttpakkene hadde blitt såpass gode som de hadde blitt nettopp fordi fagforeningene i Nederland hadde truet med å handle. Om dette er veien fremover for arbeiderklassen, så ser det ut som om *internasjonal solidaritet* er det som kan sikre muligheten til å også i fremtiden påvirke samfunnsstrukturene slik den har gjort de siste hundre årene. Hvordan internasjonaliseringen så skal foregå, overlater jeg til andre å spekulere i, men angående selve solidariteten, så kan vi lære noe fra både Tahrir-plassen, Wall Street, og Laksevåg.

6.2.2 Videre forskning

Selv om det for leseren sikkert ofte kan virke slik, så skriver jeg åpenbart ikke denne oppgaven i et vakuum. I Norge eksisterer det fagmiljøer i både Bergen og andre steder, som har beskjeftiget seg med de spørsmålene jeg har tatt opp her. Likevel er mitt inntrykk, slik Ole Johnny Olsen (2007: 56) påpeker, at «tradisjonen for en kritisk sosiologi om arbeid og samfunnsendring har hatt svak utbredelse.» Forhåpentligvis så kan jeg og andre som er dyktigere sosiologer enn meg, bidra til å revitalisere en slik handlingsorientert historisk-sosiologi om arbeid og samfunnsendring som jeg har ønsket å legge frem her. Jeg tror spesielt innsikten om at kritiske øyeblikk skaper kritiske tanker og potensialet for samfunnskritikk, som jeg føler min empiri taler godt for, bør virke som utgangspunkt for flere studier av konkrete motstandskamper i arbeidslivet – enten i Norge eller internasjonalt. Forhåpentligvis kan vi da få noen til å studere en kamp hvor maktbalansen i utgangspunktet er likere fordelt, og jeg tror i hvert fall de motstandsbevegelsene vi har sett internasjonalt det siste året, viser relevansen av slike studier som denne. De fleste forståelser av klassebegrepet vil dog ha vanskelig for å fange opp det mangfoldet av aktører som handler i disse situasjonene – så kanskje det er på tide å la studiet av motstand bygge videre på et begrep om «the 99 percent»? Det gir i hvert fall mening å si som Wergeland: «Ung må verden ennu være» - for kampen om fremtiden har bare så vidt startet. Jeg sender i hvert fall stafettpinnen videre – og håper noen tar i mot!

Litteraturliste

Abrams, Philip (1982): *Historical Sociology*: Open Books Publishing Ltd

Bauman, Zygmunt (2001): *The individualized Society*: Cambridge: Polity Press

Beck, Ulrich (1997): *Risiko og Frihet*: Bergen: Fagbokforlaget

Beck, Ulrich (2000): *The Brave new World of Work*: Cambridge: Polity-Press

Bell, Daniel (1973): *The Coming of Post-industrial Society. A Venture in Social Forecasting*:
Londong: Heinemann

Berger, Peter & Thomas Luckmann (2006): *Den Samfunnsskapte Virkelighet*: Bergen:
Fagbokforlaget

Blaikie, Norman (2000): *Designing Social Research. The Logic of Anticipation*: Cambridge:
Polity Press

Boltanski, Luc og Eve Chiapello (2005): *The New Spirit of Capitalism*: London: Verso

Boltanski, Luc og Laurent Thévenot (1999): "The Sociology of Critical Capacity".
European Journal of Social Theory Vol. 2, no. 3 s. 359-377

Boltanski, Luc og Laurent Thévenot (2006): *On Justification: Economies of Worth*:
Princeton: Princeton University Press

Bourdieu, Pierre (1997) : *Méditations pascaliennes*, Seuil collection Liber

- Bourdieu, Pierre og Loïc Waquant (1995): *Den kritiske ettertanke: Grunnlag for samfunnsanalyse*: Oslo: Det Norske Samlaget
- Bratberg, Dag Einar, Emil Aas Stoltenberg, Dag Einar Thorsen og Tore Wig: *Velferdsdebattens villspor*. Kronikk i Dagbladet 7. desember 2011. Tilgjengelig på <http://www.dagbladet.no/a/19315799/>
- Braudel, Fernand (1980): *On History*: London: Weidenfeld and Nicholson
- Brown, Richard Harvey (1990): "Social Science and the Poetics of Public Truth": *Sociological Forum*: Vol. 5: Nr. 1, side 55-74
- Christensen, Karen (1998): "I skyggen af Hellevik. Om utfordringer ved at arbeide empirinært": i Karen Christensen, Else Jerdal, Atle Møen, Per Solvang og Liv Johanne Syltevik: *Prosess og metode: Sosiologisk forskning som ferdighet*: Oslo: Universitetsforlaget
- Colbjørnsen, Tom, Gunn Elisabeth Birkelund, Gudmund Hernes og Knud Knudsen (1987): *Klassesamfunnet på hell*: Oslo: Universitetsforlaget
- Dahrendorf, Ralf (1976): *Class and Class Conflict in Industrial Society*: Londong & Henley: Routledge & Kegan Paul
- Dølvik, Jon Erik og Torgeir Aarvaag Stokke (1999): *Den norske forhandlingsmodellen. Et tilbakeblikk*. FAFO-rapport 306
- Elster, Jon (1986): *Making Sense of Marx: Studies in Marxism and Social Theory*: Cambridge: Cambridge University Press
- Esping-Andersen, Gøsta (2000): *Three Worlds of Welfare Capitalism*. I Christoffer Pierson og Francis G. Castles: *The Welfare State Reader*: Cambridge: Polity Press.
- Falkum, Eivind (2008): *Makt og opposisjon i norsk arbeidsliv*: Oslo: FAFO-Rapport 31

- Fantasia, Rick (1988): *Cultures of Solidarity: Consciousness, Action, and Contemporary American Workers*. Berkeley: University of California Press
- Fossen, Kjell (1991a): *Laksevågs Historie: Strandstedet, jordbruks- og fiskerlandet ved søndre ledd Bind III 1918-1945*. Bergen: Bergen Kommune
- Fossen, Kjell (1991b): *Laksevågs Historie: Strandstedet, jordbruks- og fiskerlandet ved søndre ledd Bind III 1945-1972*. Bergen: Bergen Kommune
- Frisvold, Barbra og Håkon Leiulfsrud (2003): Samtidsdiagnoser i sosiologien – Forestillinger om ‘Det nye arbeidslivet’. I *Sosiologisk Tidsskrift* 2/2003
- Fukuyama, Francis (1992): *The End of History and The Last Man*: New York: The Free Press
- Giddens, Anthony (1991): *Modernity and Self-Identity: Self and Society in the Late Modern Age*: Cambridge: Polity Press
- Glaser, Barney G. og Anselm L. Strauss (1967): *The Discovery of Grounded Theory: Strategies for Qualitative Research*: Chicago: Aldine
- Grønmo, Sigmund (2004): *Samfunnsvitenskapelige Metoder*: Bergen: Fagbokforlaget
- Hammersley, M. (1992): *What’s Wrong with Ethnography? Methodological Explorations*: London: Routledge
- Hansen, Marianne Nordli og Fredrik Engelstad (2005): Samfunnsklasser og klasseteori. I Ivar Frønes og Lise Kjølørød (Red): *Det Norske Samfunn*: Oslo: Gyldendal
- Hernes, Gudmund (2010): Tilbake til samfunnet. I *Tidsskrift for Samfunnsforskning* 1/2010.
- Hjellbrekke, Johs. og Olav Korsnes (2006): *Sosial Mobilitet*: Oslo: Det Norske Samlaget

- Kjeldstadli, Knut (2003): *Fortida er ikke hva den en gang var. En innføring i historiefaget*: Oslo: Universitetsforlaget
- Kjeldstadli, Knut (2007): Folkelige Bevegelser. I *Fortid* 3/07.
- Kvale, Steinar (2001): *Det kvalitative forskningsintervju*: Oslo: Gyldendahl Akademisk
- Lash, Scott og John Urry (1987): *The End of Organized Capitalism*: Cambridge: Polity Press
- Lipset, Seymour M. (1981): "Whatever happened to the Proletariat." I *Encounter* 56 side 18-34
- Marx, Karl (1856): "Fourth Anniversary Banquet of The People's Paper". I *The People's Paper* 19. April 1856.
- Marx, Karl (1970): *Verker i utvalg: Bind 2, Skrifter om den materialistiske historieoppfatning*: Oslo: Pax Forlag
- Marx, Karl (2007): *Le 18 Brumaire de Louis Bonaparte*: Paris: GF Flammarion
- Marx, Karl & Friedrich Engels (2003): *Det Kommunistiske Manifest*: Falken Forlag AS
- Mills, C. Wright (2002): *Den Sociologiske Fantasi*: København: Hans Reitzels Forlag AS
- Mitchell, J. C. (1983): Case and situation analysis. I *Sociological Review* 31 (2): 187- 211.
- Moore, Barrington, Jr. (1967): *Social Origins of Dictatorship and Democracy*: Boston: Beacon Press
- Moore, Barrington, Jr. (1978): *Injustice: The Social Bases of Obedience and Revolt*: London: Macmillan

- Norborg, Lars-Arne (1986): *Aschehougs Verdenshistorie Bind 11: Det sterke Europa*: Oslo: H. Aschehoug
- Nygaard, Thomas (1995): *Den lille sosiologiboka. Innføring i sosiologisk handlingsteori*: Oslo: Universitetsforlaget
- Offe, Claus (1984): *Contradictions of the Welfare State*. London: Hutchinson
- Offe, Claus (1985): "Work: The Key Sociological Category?". I Claus Offe: *Disorganized Capitalism. Contemporary Transformations of Work and Politics*: Oxford: Polity Press
- Olsen, Ole Johnny (2007): Sosiologi om arbeid og samfunnsendring – en rekapitulasjon. I Hjellbreke, Johs., Ole Johnny Olsen og Rune Saksli (Red): *Arbeid, Kunnskap og Sosial Ulikhet*: Oslo: Unipub
- Olstad, Finn (1991): *Arbeiderklassens vekst og fall*: Universitetsforlaget: Oslo
- Osterman, Paul (1999): *Securing Prosperity*: Princeton University Press: Oxford
- Platon (2001): Staten: *Samlede Verker V*: Oslo: Vidarforlaget AS
- Piven, Frances Fox & Richard A. Cloward (2000): Power Repertoires and Globalization. I *Politics & Society* 28:413.
- Platt, Jennifer (1992): Cases of cases...of cases. I Ragin, Charles C. og Howard S. Becker (Red): *What is a Case? Exploring the Foundations of Social Inquiry*: Cambridge: University Press
- Ragin, Charles C. (1992): Introduction: Cases of "What is a case?": I Ragin, Charles C. og Howard S. Becker (Red): *What is a Case? Exploring the Foundations of Social Inquiry*: Cambridge: University Press
- Ritzer, George (2003): *Sociological Theory*: New York: McGraw Hill

- Schiefloe, Per Morten (2003): *Mennesker og Samfunn*: Bergen: Fagbokforlaget
- Seip, Anne-Lise (1981): *Om velferdsstatens fremvekst*: Oslo: Universitetsforlaget
- Seippel, Ørnulf (2003): Sosiale Bevegelser: Innføring, oversikt, utfordringer. I *Sosiologisk Tidsskrift* 2/2003
- Sennet, Richard (2005): *Det fleksible Mennesket: Personlige konsekvenser av å arbeide i den nye Kapitalismen*: Bergen: Fagbokforlaget.
- Silverman, David (2006): *Interpreting Qualitative Data – Third Edition*: Sage Publications
- Sosiologi i Dag (2005): Nummer 4
- Tilly, Charles (1978): *From Mobilization to Revolution*: London: Addison-Wesley Publishing Company
- Tilly, Charles (1987): Social Movements and National Politics. I Charles Bright & Susan Harding (Red): *Statemaking and Social Movements*: Ann Arbor: University of Michigan Press
- Thompson, E. P. (1963): *The Making of the English Working Class*: London: Gollancz
- Tourain, Alain (1971): *The Post-Industrial Society*: New York: Random House
- Wagner, Peter (2001): *A History and Theory of the Social Sciences*: Londong: Sage Publications
- Wahl, Asbjørn (2009): *Velferdsstatens vekst- og fall?:* Oslo: Gyldendal Norsk Forlag
- Wallerstein, Immanuel (1974): *The Modern World-System vol. 1*: New York: Academic Press

Weber, Max (1999): *Verdi og Handling*: Oslo: Pax Forlag A/S

Weber, Max (2002): *Makt og Byråkrati*: Trondheim: Gyldendal Norsk Forlag

Wright, Erik Olin (1997): *Class Counts: Comparative Studies in Class Analysis*: Cambridge University Press

Yin, R. K. (1989): *Case Study Research: Design and Method*: Newbury Park: Sage

Zola, Emile (1866): Les réalistes du salon: I *L'Événement*, 11. mai 1866.

Østerberg, Dag (1990): *Handling og samfunn: Sosiologisk teori i utvalg*: Oslo: Pax Forlag

Aakvaag, Gunnar C. (2010): Positiv Sosiologi – et svar til Magne Flemmen. I *Sosiologisk Tidsskrift* 4/2010

Avisartikler og internettadresser

Aftenposten (04.01.06): *Klasse på mote igjen*. [online] Tilgjengelig fra <http://www.aftenposten.no/meninger/kommentatorer/aamaas/Klasse-p-mote-igjen-6604552.html> (hentet 25.11.11)

Bergensavisen (19.04.08): *Kjemper til siste krampetak*. [online] Tilgjengelig fra <http://www.ba.no/nyheter/article3485150.ece> (hentet 05.03.11)

Bergensavisen (02.05.08): *Maidag på hytten* [online] Tilgjengelig fra <http://www.ba.no/meninger/leder/article3512561.ece> (hentet 05.03.11)

Bergensavisen (02.05.08): *I dag er vi i kamphumør* [online] Tilgjengelig fra <http://www.ba.no/nyheter/article3511630.ece> (hentet 05.03.11)

Bergens Tidende (25.04.08): *Skjebnedag for Blikkvalseverket* [online] Tilgjengelig fra <http://www.bt.no/na24/article552859.ece> (hentet 05.03.11)

Bergens Tidende (26.04.08): *Ingen løsning i sikte*. Side 19

Bergens Tidende (29.04.08): *Ingen hjelp til Blikkvalseverket* [online] Tilgjengelig fra <http://www.bt.no/na24/article555434.ece> (hentet 22.11.11)

Bergens Tidende (30.04.08): *Villig til å ofre femti ansatte*. Side 10.

Bergens Tidende (02.05.08): *Ba for jobbene*. Side 2

Bergens Tidende (02.05.08): *Taktfast mot nedleggelse*. Side 12

Bergens Tidende (17.01.10): *..men det var ikke helt dødt på Corus likevel*. Side 12-13

Dagbladet (31.12.05): *I en klasse for seg* [online] Tilgjengelig fra <http://www.dagbladet.no/magasinet/2005/12/31/453492.html>

Dagbladet (29.11.06): *Rike barn leker best* [online] Tilgjengelig gjennom søk i retriever.

Fagforbundets oppfordring [online] Tilgjengelig fra http://www.fagforbundet-bergen.no/artikkel_vis.php?artid=561&selected= (hentet 05.03.11)

Fellesforbundet (25.04.08): *Kraftig markering for Corus i Bergen* [online] Tilgjengelig fra <http://www.fellesforbundet.no/Nyhetsarkiv/Publisert-i-2008/Kraftig-markering-for-Corus-i-Bergen/> (hentet 05.03.11)

Fri Fagbevegelse (25.04.08): *Kjemper videre for Corus*. [online] Tilgjengelig fra <http://www.frifagbevegelse.no/magasinet/article3500118.ece> (hentet 05.03.11)

Fri Fagbevegelse (27.05.08): *Slutt for Blikkvalseverket* [online] Tilgjengelig fra <http://www.frifagbevegelse.no/magasinet/article3568470.ece> (hentet 05.03.11)

NRK Nett-TV (01.05.08): *Kampvillige Corus*. [online] Tilgjengelig fra <http://www.nrk.no/nett-tv/arkivert/54034/> (hentet 05.03.11)

TV2 (01.05.08): *Siste marsj sammen* [online] Tilgjengelig fra <http://www.tv2.no/nyheter/innenriks/siste-marsj-sammen-1803331.html> (hentet 05.03.11)

Vedlegg 1

Prosjekttittel (arbeidstittel): Fra kritikk til aksjonisme eller mobilisering av kollektiver: En casestudie av motstanden mot nedleggelsen av en norsk industribedrift

Mitt navn: Isak Lekve

Veileders navn: Ole Johnny Olsen

Mitt telefonnummer 91392365

Presentasjon av oppgaven.

Formålet med prosjektet er å forsøke å si noe om mobilisering av kollektiver, kollektiv handling, kritikk, og motstand nedenfra i arbeidslivet. Tradisjonelt så har spørsmål om arbeiderklassens motstandsevne og klassebevissthet i sosiologien primært blitt forsøkt belyst gjennom spørreskjemastudier. Tankegangen har vært at for å få et grep om arbeiderklassens motstandsevne og klassebevissthet så må en måle ulike arbeideres holdninger til en rekke spørsmål, før forskeren så konkluderer med hvilken form for bevissthet de aktuelle svarene gir grunn til å tilskrive arbeiderne i analysen. Denne formen for analyse er verdifull i seg selv, men ignorerer både hvordan holdninger kan være motsetningsfull, og hvordan holdninger og virkelighetsforståelse kan forandre seg gjennom krisesituasjoner. Jeg har derfor valgt for mitt prosjekt å ta utgangspunkt i en slik konkret krisesituasjon, og forsøke å si noe om mobilisering av kollektiver, kollektiv handling, kritikk, og motstand nedenfra i arbeidslivet. Spørsmål som alle knytter seg sterkt opp til et begrep om klassebevissthet. Oppgaven kan også sees som å skrive seg inn i tradisjonen for spørsmål om hvorfor der ikke har vært mer motstand nedenfra i arbeidslivet, ved at den forsøker å gi svar på noen trekk som har vært tilstede ved en situasjon der det faktisk har oppstått motstand gjennom mobilisering av kollektivet.

Jeg har med dette i bakhodet valgt å ta for meg de motstandsaksjonene som oppstod i forbindelse med nedleggelsen av en industribedrift på vestlandet. Gjennom kvalitative intervjuer, vil jeg slik forsøke å få 8-10 tidligere arbeidere i tale om hva som hendte, hvordan de forholdt seg til det og hvordan de forholder seg til det nå.

Om det er greit for deg, bruker vi diktafon slik at jeg lettere kan analysere samtalen. Du blir selvsagt anonymisert, og jeg vil også sende deg den ferdige oppgaven om du skulle ønske det.

Vedlegg 2

Intervjuguide

1) Hva hendte?

Jeg tenkte vi skulle ha en ganske åpen struktur, få han til å presentere saken.

- Hva er din oppfatning av hvordan bedriften gikk?
- Hva hendte helt konkret (beskrive situasjonen)?
- Noen nøkkelhendelser?
- Hvordan fikk du høre om nedleggelsen første gang?
- Hva var din rolle?

2) Mobilisering og motstand

- Hvilke spontane reaksjoner oppstod på arbeidsplassen?
- Hva sa folk?
- Hvilken stemning oppstod? Sinne? Forbannelse? Tafatthet/hjelpeløshet?
- Hvor ble indignasjonen rettet?
- Hvordan var følelsen av et felleskap/kollektiv fra før? Snakket dere om et "vi"? Ble dette styrket i "krise"-situasjon?
- Oppstod det en oss/dem-tankegang? På hvilken måte?
- Var det forskjell på reaksjonene i ulike grupper? (faglærte/ikke-faglærte osv)
- Hvor snakket man om det? I klubben? På møter? På "gulvet"? Hjemme? I fritiden?

- Hvem var sentrale? Hvor mange engasjerte seg? (Både hvem mobiliserte og hvem ble mobilisert.) Ble ”kollektivet” mobilisert eller utvalgte personer? På hvilken bakgrunn ble disse mobilisert?
 - Hva måtte til for å mobilisere? Hvordan snudde stemningen (om vanskeligheter med mobilisering først)? Hva ble gjort for å snu stemningen?
 - Var der uenigheter? Utviklet det seg ulikt innenfor og utenfor det organiserte?
 - Hvilke forskjellige tiltak ble satt i verk for å hindre nedleggelsen?
 - Hvem foreslo disse og i hvilken situasjon ble det foreslått? (fra fagforeningshold eller fra gulvet)
 - Hvem hadde du direkte kontakt med i denne perioden? Hvordan reagerte de? Var de positive/negative til å protestere?
 - Utviklet stemningen seg etter hvert?
- Hadde bedriften tidligere hatt en tradisjon for konflikt eller samarbeid? Hvordan så dere på oss/dem da? Ble det forandret? Har dette hatt noen innflytelse på aktørene (spesielt arbeidernes vilje til motstand)?
- Var det ulikt syn på om motstanden skulle holde seg innenfor/utenfor de vanlige spillereglene?
 - Hvor dypt stakk det? Kom det frem ulike syn på det?

3) Kritikk og rettferdighet.

- Pratet dere om rettferdighet oppi dette?
- Hva var folk opptatt av? Usikkerhet rundt egen fremtid, eller indignasjon over det rettferdige knyttet til en slik utvikling? Solidaritet? Å miste jobben (de fleste har jo fått ny jobb)? Noe annet? Et angrep på en slags integritet/stolthet?
- Fantes det en ide om ”vår bedrift”? Oppstod det eventuelt noe slikt? Hva ligger eventuelt i det?
- Var det en kollektiv eller individuell resignasjon (føltes det som et angrep mot den enkelte eller mot en gruppe)?
- Ble et spørsmål som hvem som har retten til å ta arbeidet/bestemme over arbeidet problematisert? (styringsretten)
- Hvem stilte dere som ansvarlige for nedleggelsen?
- Så man ulikt på de nye og gamle eierne?
- Ble det tatt opp andre ting i forhold til samfunnsforståelsen?

4) **Visjoner.**

- Var det stemning for å lykkes med protestene?
- Tenkte du det var mulig å lykkes?
- Hva var egentlig målet/visjonene dere ønsket å oppnå? Var det uenighet om disse?
- Hvilke eventuelle løsninger ble drøftet (at arbeiderne overtok)? Nevne eksempel fra Skotfoss treforedling fra 70-tallet.
- Hvordan følte folk eventuelt om realismen i disse?
- Er motstand mulig?

5) **I ettertid**

- Hva tenker du om det nå?
- Har ditt syn på prosessen forandret seg?
- På beslutningen om å legge ned?
- På motstanden mot nedleggelsen?

Tusen takk og spørre om andre informanter.